

หลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน รวมทั้งช่วงสิ้นสุดโครงการ เพื่อให้ได้องค์ความรู้ด้านการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาการ นั้น

เครื่องมือเก็บข้อมูล ได้แก่ แบบบันทึกแนวคิดด้านการศึกษาและชุมชน ในภาคผนวก ค. / แบบบันทึกการสังเกตโรงเรียนกับชุมชน ในภาคผนวก ง. / และแบบบันทึกก่อนและหลังอบรม วปอ.ภาคประชาชน ในภาคผนวก จ.

2. องค์ความรู้ของมโนทัศน์ด้านหลักสูตรท้องถิ่นในกระบวนการระหว่างโรงเรียนและชุมชน
เครื่องมือเก็บข้อมูล เป็นเครื่องมือชุดเดียวกับข้อ 1. ได้แก่ แบบบันทึกแนวคิดด้านการศึกษาและชุมชน ในภาคผนวก ค. / แบบบันทึกการสังเกตโรงเรียนกับชุมชน ในภาคผนวก ง. / และแบบบันทึกก่อนและหลังอบรมวปอ.ภาคประชาชน ในภาคผนวก จ.

3. องค์ความรู้ของมโนทัศน์ด้านความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางของเครือข่าย
ปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

เครื่องมือเก็บข้อมูล คือ เครื่องมือวัด “แนวคิดเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน”
ในภาคผนวก ฉ.

4. องค์ความรู้ของมโนทัศน์ด้านเป้าหมายสุดท้ายทางการศึกษา(เด็กเป็นคนดี
เป็นคนเก่ง มีความสุข และสามารถดำรงตนอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี)

เครื่องมือเก็บข้อมูล คือ แบบวัดทัศนคติต่อเป้าหมายการศึกษา ในภาคผนวก ข.

ทุกประเด็นขององค์ความรู้ที่ต้องการหาคำตอบข้างต้น ได้มีการสร้างเสริมวิธี
เก็บข้อมูลให้ถูกต้อง ชัดเจน และลุ่มลึกขึ้น โดยการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (โดยให้นักศึกษา
ฝังตัวอยู่ในแต่ละพื้นที่ ซึ่งนอกจากทำให้นักศึกษาได้เรียนรู้การวิจัยในขั้นตอนการเก็บข้อมูลแล้ว
ยังได้เรียนรู้ประเด็นการศึกษาในแนวปฏิรูปของแต่ละพื้นที่ด้วย) / นอกจากนี้ยังได้ใช้การสนทนา
อย่างไม่เป็นทางการ / และ การเสวนาแลกเปลี่ยนในการประชุมภายในของแต่ละพื้นที่ ด้วย

5. องค์ความรู้ของแนวทางการปรับให้การดำเนินกิจกรรมทั้งปวง เป็นการริเริ่มของฝ่าย
โรงเรียนและชุมชนเอง เพื่อถอดบทเรียนนำไปปรับใช้ในโรงเรียนและชุมชนอื่น

ข้อมูลที่สนับสนุนให้เกิดแนวทางข้างต้น ที่ต้องเก็บรวบรวม ได้แก่

- ❖ หลักฐานประกอบการจัดกิจกรรมเคาะระฆังเริ่มดำเนินโครงการวิจัยระยะที่ 2
- ❖ หลักฐานประกอบการจัดกิจกรรมของหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชน ทั้ง 3 พื้นที่
- ❖ หลักฐานประกอบการจัดกิจกรรมตามหลักอภิธานิธรรม

การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่เก็บรวบรวม

ข้อมูลทุกรายการที่เก็บรวบรวมมา ได้ตรวจสอบความถูกต้องด้วยวิธีสามเส้า
(Triangulation Approach) โดยตรวจสอบแหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคลว่า
หากต่างเวลา ต่างสถานที่ และต่างบุคคลแล้วได้ข้อมูลมาตรงกันหรือไม่ เช่น การตรวจสอบ

สามเล้าด้านผู้วิจัย พิจารณาว่า ผู้วิจัยแต่ละคนได้ข้อมูลเรื่องเดียวกันตรงกันหรือไม่ หรือ การตรวจสอบสามเล้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล พิจารณาว่าวิธีเก็บรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน แต่ต่างวิธี ได้ข้อมูลตรงกันหรือไม่ และได้อาศัยเวทีประชุมถอคบทเรียนของคณะวิจัยตรวจสอบด้วย

ความหมายของศัพท์เฉพาะเพื่อเข้าใจสาระของการวิจัย

หลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน หมายถึง หลักสูตรวิทยากรกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ภาคประชาชน

ครูแกนนำ หมายถึง ครูที่มีบทบาทในการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน โดยได้รับอิทธิพลแนวคิดจากเครือข่ายของปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน

เครือข่ายฯ หมายถึง เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน

เครือข่ายภูมิปัญญา หมายถึง เครือข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มภูมิปัญญา ที่มีสาระการเรียนรู้ต่างไปจากภูมิปัญญาเดียวที่มีความเชี่ยวชาญวิชาชีพเฉพาะทาง โดยเป็นการเรียนรู้ในเชิงโครงสร้างสังคม ที่มีศักยภาพในการรู้เท่าทันวิกฤติการณ์ปัญหาต่างๆ และสามารถแก้ไขปัญหาในวิถีการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม

เป้าหมายสุดท้ายทางการศึกษา โครงการได้ยึดแนวความหมายของเครือข่ายฯ โดยใช้เป็นเกณฑ์เปรียบเทียบกับความหมายที่ผู้มีส่วนร่วมยึดถือในสถานการณ์จริง ณ จุดเริ่มต้น และที่เปลี่ยนแปลงไป ความหมายของเป้าหมายสุดท้ายทางการศึกษาตามแนวของเครือข่ายฯ มีสาระดังนี้

การเป็นคนดี หมายถึง การเข้าถึงสิ่งสูงสุด ลดละกิเลส โลก โภภะ หลง ลดความเห็นแก่ตัวลง เพิ่มความมีจิตสาธารณะหรือเห็นแก่ส่วนรวมเป็นหลัก รู้ร้อน รู้หนาว ร่วมทุกข์ร่วมสุข ร่วมแก้ปัญหาสังคม มีความเอื้ออาทร เพื่อการอยู่ร่วมกันของสรรพชีวิตอย่างได้สมดุล และสันติสุข

การเป็นคนเก่ง หมายถึง ความมีปัญญา ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่แสวงหา มีความสามารถทางความคิด สามารถสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง สามารถพึ่งตนเองได้ รู้จักตนเอง รู้จักแผ่นดินไทย และรู้เท่าทันสังคมโลก จนกระทั่งสามารถจัดการความรู้และเทคโนโลยี มาปรับใช้ในการดำเนินวิถีชีวิตอย่างสันติสุข และได้ดุลยภาพ

การมีความสุข หมายถึง ความปิติที่ได้ค้นพบองค์ความรู้สำคัญและเป็นประโยชน์ด้วยตนเองเป็นคนแรก และมีความสุขในมิติที่ไม่ใช่ตัวเงินใน 8 หมวด อันได้แก่ การมีหลักประกันในชีวิต การมีสุขภาพกายใจแข็งแรง การมีครอบครัวอบอุ่น การมีชุมชนเข้มแข็ง การมีสิ่งแวดล้อมดีและมีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ การมีความเป็นอิสระ การมีความภาคภูมิใจ การเข้าถึงธรรมะ และการเข้าถึงธรรมชาติ

ความสามารถดำรงตนอยู่ในท้องถิ่นได้อย่างมีศักดิ์ศรี หมายถึง ความสามารถในการจัดการความรู้และเทคโนโลยีให้มาปรับใช้ในการดำเนินวิถีชีวิตอยู่ในท้องถิ่นได้ อย่างสันติสุข และได้ดุลยภาพ

7. ผลลัพธ์ : ผลเชิงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการเคลื่อนไหว

เพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนผ่านการจัดการศึกษา
ที่ส่งผลถึงเด็กที่เป็นการปรับรูปแบบการเคลื่อนไหว
ของเครือข่ายฯให้เป็นการทำงานร่วมกันและเป็นการริเริ่มขึ้น
ด้วยตนเองของฝ่ายโรงเรียนและชุมชน

การเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนผ่านการจัดการศึกษาที่ส่งผลถึงเด็ก
ที่เป็นการปรับรูปแบบการเคลื่อนไหวของเครือข่ายฯให้เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน
โดยให้เป็น การริเริ่มขึ้นด้วยตนเองของฝ่ายโรงเรียนและชุมชน ซึ่งการริเริ่มขึ้นด้วยตนเอง นั้น
โครงการเชื้อให้เกิดเป็นจริงในทางปฏิบัติ โดยมีลำดับขั้นตอนดำเนินงานดังนี้

- จังหวะก้าวแรกสุดได้อาศัยการดำเนินการให้มีการปรับวิถีคิดและโลกทัศน์ของทุกฝ่าย
ที่เกี่ยวข้อง ด้วยหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชน เพื่อให้มีหัวใจดวงเดียวกัน
- ภายหลังจากที่ได้อาศัยหลักสูตร วปอ. ภาคประชาชนปรับวิถีคิด ของทั้งฝ่ายโรงเรียน
และ ชุมชนแล้ว โครงการฯได้เชื้อให้ทุกฝ่ายให้ หลัก"อภิธานิยธรรม" ซึ่งหมายถึง
การประชุมแลกเปลี่ยนเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน อย่างเป็นประจำ
และต่อเนื่อง นำไปสู่การออกแบบร่วมกันทำกิจกรรมในมิติของ "หลักสูตรท้องถิ่น"

7.1 ผลของการอาศัยหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชนปรับวิถีคิดและโลกทัศน์ของทุกฝ่าย
ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้มีหัวใจดวงเดียวกัน : ขีดความสามารถในการเรียนรู้หรือศักยภาพการเรียนรู้
การปรับตัว และพัฒนาตนเอง ของฝ่ายโรงเรียนและชุมชน

การทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน
ผ่านการจัดการศึกษาที่ส่งผลกระทบต่อเด็ก (ให้เป็นคนดี เป็นคนเก่ง มีความสุข และสามารถดำรงตน
อยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นความสามารถดำรงตนอยู่ได้ในท้องถิ่น
อย่างมีศักดิ์ศรี และมีความสุขนั้น มีความต้องการอย่างจำเป็นที่ต้องทำให้ทั้งฝ่ายโรงเรียน
และชุมชนมีวิถีคิดและโลกทัศน์ในเชิงของมิติชุมชนและมิติสังคมที่ตระหนักในความสำคัญของ
ชุมชน และความเป็นชนบท มีความคิดหรือพื้นฐานชนบท และมองเห็นช่องทางที่จะสามารถดำรงตนอยู่ได้
ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี แต่ภายใต้โครงสร้างสังคมไทย ที่รัฐต้องบริหารประเทศคล้อยตามกระแส
สังคมแบบอุตสาหกรรมทุนนิยม โดยสำหรับสังคมไทยต้องเป็นแบบทุนนิยมพึ่งพิงที่ต้องพึ่งพิงภายนอก
ทั้งด้านทุน เทคโนโลยี และวัตถุดิบ พร้อมกับไปกับเร่งสร้างค่านิยมบริโภคนิยมและวัตถุนิยม ด้วยเหตุนี้
ในการประเมินสถานการณ์และศักยภาพเดิมของทั้งฝ่ายโรงเรียนและชุมชนในเขตบริการ จึงพบ
กระแสหลักของวิถีคิดและโลกทัศน์ของทั้งฝ่ายโรงเรียนและชุมชนเป็นแบบยึดเงินเป็นสำคัญ

ทำให้วัยแรงงานส่วนใหญ่ไม่สามารถดำรงตนอยู่ในท้องถิ่นได้ ต้องย้ายถิ่นไปหางานทำในเมืองใหญ่ รวมทั้งในส่วนของการศึกษา ก็มุ่งให้ผู้เรียนเรียนสูงขึ้นๆ เพื่อหางานทำที่มีรายได้สูง ที่หาไม่ได้ ในชุมชนชนบท ในท้องถิ่นของตน ส่งผลให้ชุมชนชนบทมักประกอบด้วยคนวัยชราและวัยเด็กเป็นหลัก อันเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นแนวโน้มของความอ่อนแอของชุมชน

ด้วยเหตุนี้การทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเพื่อสร้างเสริมให้ผู้เรียนสามารถดำรงตนอยู่ในท้องถิ่นได้อย่างมีศักดิ์ศรีและมีความสุข จึงจำเป็นต้องหาวิธีปรับวิถีคิดและโลกทัศน์ของบุคคลให้มีมิติชุมชน และมีมิติสังคม ก่อนเป็นลำดับแรก ซึ่งโครงการนี้ได้ปรับใช้หลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน (หลักสูตรวิทยากรกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองภาคประชาชน) ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ที่เครือข่ายฯนี้ ใช้งบประมาณของชุมชนชนบทแล้วประสบผลสำเร็จ

ชุดความรู้ในหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชนที่นำของเครือข่ายฯมาปรับใช้ เพื่อให้ปรับวิถีคิดและโลกทัศน์ของผู้มีส่วนร่วมทุกฝ่ายซึ่งส่งผลกระทบต่อการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน นั้น เป็นชุดความรู้คนละชุดกับชุดความรู้ของฝ่ายโรงเรียนและฝ่ายชุมชนที่มีอยู่เดิม จึงพบว่าขีดความสามารถหรือศักยภาพในการเรียนรู้ การปรับตัว และการพัฒนาตนเองของทั้งฝ่ายโรงเรียนและชุมชนต้องพบอุปสรรคที่เป็นผลมาจากความเคยชินจากชุดความรู้เดิม นอกจากนี้ยังต้องเผชิญกับปัจจัยกีดขวางในเชิงโครงสร้างสังคมด้วย อย่างไรก็ตามสำหรับในพื้นที่ที่อยู่ในเขต การเคลื่อนไหวของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ก็ได้มีปัจจัยเชิงโครงสร้างสังคมที่สามารถปรับปรนตามแนวทางของเครือข่ายฯช่วยเสริมได้บ้าง ดังแสดงด้วยแผนภาพ ที่ 2 ต่อไปนี้

แผนภาพที่ 2 แผนภาพเปรียบเทียบชุดความรู้เดิมและชุดความรู้ใหม่ของฝ่ายโรงเรียนและชุมชน
กับปัจจัยกีดขวางและปัจจัยส่งเสริม

ชุดความรู้เดิม		อบรมด้วยหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชน ประกอบด้วยชุดความรู้ใหม่
มองไม่เห็นอนาคตของ การเกษตรเชิงเดี่ยว คิดพึ่งเมือง พึ่งภายนอก ยึดเรื่องเงินเป็นสำคัญ	ฝ่ายโรงเรียน -ผู้บริหารโรงเรียน -ครูแกนนำและครูในโรงเรียน -นักเรียน -ศึกษานิเทศก์ -ผู้บริหารเขตพื้นที่การศึกษา	มองเห็นอนาคต ความภูมิใจ และศักดิ์ศรีของเกษตรผสมผสาน เข้าใจถึงคุณค่าที่มีต่อสิ่งแวดล้อมโลก มองเห็นช่องทางต่อเนื่องสู่การแปรรูป สู่ธุรกิจชุมชน สู่อุตสาหกรรมชุมชน เห็นช่องทางการคิดค้นคว้าเทคโนโลยี การคิดเรื่องสวัสดิการชุมชน บนฐาน ของการใช้ความสามารถจัดการความรู้
มุ่งเรียนต่อสูงขึ้น เพื่อสอบเข้า มหาวิทยาลัย	ฝ่ายชุมชน -ชุมชนที่ไม่ได้เป็นสมาชิก ของเครือข่ายฯ/ไม่ได้ร่วมโครงการ -ชุมชนที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของ เครือข่ายฯ / เข้าร่วมโครงการ -ชุมชนที่เป็นสมาชิกของเครือข่ายฯ / เข้าร่วมโครงการ	มุ่งเรื่องการศึกษาทางเลือกที่เหมาะสมกับ ศักยภาพของแต่ละคนแทนการมุ่ง เข้ามหาวิทยาลัย
เมื่อเรียนจบ มุ่งเรื่อง หาสมัครงาน		มุ่งเรื่องการสร้างงานด้วยศักยภาพ ของตนเองและครอบครัวเพื่อ อยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีความสุข

ปัจจัยกีดขวาง :- สื่อที่รวดเร็วและเข้าถึงทุกแห่งกระตุ้นค่านิยมบริโภคนิยม วัตถุนิยม / เกษตรเชิงเดี่ยวล้มตลาย
ปัจจัยเสริม :- มีต้นแบบของเครือข่ายภูมิปัญญาที่อยู่ในท้องถิ่นอย่างมีความสุข มีศักดิ์ศรี และความภาคภูมิใจ

ชุดความรู้ใหม่จากหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชน มีความสอดคล้องกับชุดความรู้จาก
หลักสูตรการศึกษาตามแนวของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติปัจจุบัน(พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติม
พ.ศ. 2545) แนวทางดำเนินการเพื่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในวิถีปฏิบัติอาชีพศึกษาและถอดบทเรียน
ได้จากโครงการนี้

(ตัวอย่างสาระบางตอนจากหลักสูตรการศึกษาและพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ)

“หลักสูตรเดิมไม่สามารถสะท้อนสภาพความต้องการที่แท้จริงของสถานศึกษาและท้องถิ่นได้
ไม่สามารถสร้างพื้นฐานในการคิด สร้างวิธีการเรียนรู้ให้คนไทยมีทักษะในการจัดการและมีทักษะ
ในการดำเนินชีวิต ไม่สามารถเผชิญปัญหาสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้อย่าง
มีประสิทธิภาพ ... หลักสูตรใหม่จึงมุ่งให้ความสำคัญต่อความรู้เกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ตนเอง

กับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก มุ่งเน้นทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้ป้องกันและแก้ไขปัญหา..."

อย่างไรก็ตามทั้งฝ่ายโรงเรียนและชุมชนก็ยังไม่คุ้นเคยกับชุดความรู้ดังกล่าว เพราะเพิ่งมีผลบังคับใช้ โครงสร้างการบริหารที่สนับสนุนชุดความรู้นี้ ในวันที่ 7 กรกฎาคม 2546 เมื่อไม่นานมานี้

ผลของการใช้หลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน พบว่า วิถีคิดและโลกทัศน์ของทั้งฝ่ายโรงเรียน และชุมชนของทุกพื้นที่ล้วนเกิดมิติชุมชนและมิติสังคม โดยเกิดความรักในถิ่นเกิด ตระหนักใน ความสำคัญของชนบท มีความเชื่อมั่นในการเกษตรผสมผสานที่จะทำให้สามารถพึ่งตนเองได้และ ทำให้สามารถดำรงตนอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี เนื่องจากเห็นตัวอย่างที่เกิดขึ้นได้จริงของ เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน รวมทั้งเกิดอุดมการณ์ที่จะกลับไปพัฒนาตนเอง ครอบครัว ชุมชน และ โรงเรียน หลักฐานที่สนับสนุนข้อสรุปนี้ ได้แก่ หลักฐานจากการเขียนแนวคิด โดยอิสระ แบบปลายเปิดภายหลังสิ้นสุดการอบรม ดังตัวอย่างที่แสดง ณ ที่นี้ ได้เพียงบางส่วน ต่อไปนี้

(แนวคิดฝ่ายโรงเรียน - นักเรียนหญิงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6)

"เมื่อได้ไปศึกษาดูงานหลายๆที่มาแล้ว ทำให้มีความมุ่งมั่น มีความฝันจะกลับไปพัฒนาชุมชน และโรงเรียน ที่อยากทำคือ นำความรู้ไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ฉันคิดว่า ความรู้ที่ได้จะเป็นประโยชน์ต่อ ตัวฉัน ชุมชน และโรงเรียนของฉันเป็นอย่างมาก"

(แนวคิดฝ่ายโรงเรียน - นักเรียนชายชั้นประถมศึกษาปีที่ 6)

"จะเอาความรู้ที่ได้ไปบอกเพื่อนที่โรงเรียน ไปใช้ในชุมชน และจะพัฒนาชุมชนให้เป็นหนึ่งเดียว"

(แนวคิดฝ่ายชุมชน - ชาวบ้านชาย)

"อยากให้คนไทยรักชาติ อย่างที่มารตินรักแผ่นดินไทย อยากให้คนไทยทุกคนรักการเกษตร รักมรดกไทย" (มารติน หมายถึงชาวอังกฤษที่มาแต่งงานกับคนไทย มีบุตรและธิดา 2 คน เป็นสมาชิกของ เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน อยู่บ้านคำปลาหลาย อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น)

(แนวคิดฝ่ายชุมชน - ชาวบ้านหญิง)

"มาอบรมครั้งนี้ดีใจมาก กลับไปฉันจะพัฒนาชุมชนและโรงเรียนให้เจริญก้าวหน้า"

(แนวคิดฝ่ายชุมชน - เยาวชนชาย)

"เราต้องไม่ซื้อกิน ต้องทำเกษตร ปลูกต้นไม้ เลี้ยงปลา เบ็ด โกง หมู ฯลฯ และผมจะนำไป ใช้ประโยชน์อีกหลายอย่าง ถ้าทำอะไรแล้วก็ต้องตั้งใจทำให้เต็มที่"

(แนวคิดฝ่ายโรงเรียน - ครูหญิง)

"ดิฉันจะรักหวงแหนบ้านเกิดของฉันเท่าชีวิต ดิฉันจะนำภูมิปัญญาของเราไปใช้ให้เกิดประโยชน์"

(แนวคิดฝ่ายโรงเรียน - ครูชาย)

"จากการศึกษาอบรมดูงานครั้งนี้ ทำให้เกิดปณิธานดังนี้

1. จะร่วมมือกับชุมชนและโรงเรียนเพื่อพัฒนาหลักสูตรที่จะใช้จัดการศึกษาแบบปฏิรูป การศึกษาอย่างเต็มความรู้ความสามารถ
2. จะตั้งใจอบรมสั่งสอนศิษย์ให้เป็นคนเก่ง ดี มีสุข และมีความรู้อยู่ในชุมชนได้อย่างมีศักดิ์ศรี
3. จะพาครอบครัวดำรงวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย เพื่อสุขภาพที่ดี ทำเอง ใช้เอง
4. จะทำเกษตรผสมผสาน หรือเกษตรพอเพียง วิถีชีวิตของตนจะปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ที่จำเป็นต้อง ใช้ในชีวิตประจำวัน"

แม้ว่าผู้เข้าอบรมหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชนทั้งฝ่ายโรงเรียนและชุมชนทุกพื้นที่ล้วนเกิดการเปลี่ยนแปลง**อวัพลัน**ทางวิธีคิดและโลกทัศน์ในเชิงมิติชุมชนและมิติสังคม แต่ในการผลักดันให้**ปณิธาน**เป็นจริงในทางปฏิบัตินั้น ยังจำเป็นต้องขอให้ทั้งฝ่ายโรงเรียนและชุมชนในแต่ละพื้นที่ใช้หลัก**"อภิธานิยธรรม"** ซึ่งหมายถึง การประชุมแลกเปลี่ยนเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน อย่างเป็นประจำ และต่อเนื่อง นำไปสู่การออกแบบร่วมกันทำกิจกรรมในมิติของ **"หลักสูตรท้องถิ่น"** อันเป็นการทำงานร่วมกันเพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนผ่าน การจัดการศึกษาที่ส่งผลกระทบต่อเด็กให้เป็นคนดี เป็นคนเก่ง มีความสุข และสามารถดำรงตนอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี

7.2 การดำเนินกิจกรรมตามหลัก**"อภิธานิยธรรม"** ที่หมายถึง การประชุมแลกเปลี่ยน เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน อย่างเป็นประจำ และต่อเนื่อง เพื่อนำไปสู่การออกแบบร่วมกันทำกิจกรรมในมิติของ **"หลักสูตรท้องถิ่น"** : ชีตความสามารถในการเรียนรู้ หรือศักยภาพการเรียนรู้ การปรับตัว และพัฒนาตนเอง ของฝ่ายโรงเรียนและชุมชน

แม้ว่าผู้มีส่วนร่วมทั้งฝ่ายโรงเรียนและชุมชนทุกพื้นที่ ได้รับการอบรมด้วยหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน เพื่อปรับวิธีคิดและโลกทัศน์ จนกระทั่งได้ใจ และทุกฝ่ายมีหัวใจดวงเดียวกัน และโดยสมมุติฐาน นั้น คาดหวังให้ทั้งฝ่ายโรงเรียนและชุมชนในแต่ละพื้นที่ดำเนินกิจกรรมตามหลัก **"อภิธานิยธรรม"** ด้วยจิตสำนึก แต่เมื่อโครงการขอให้ดำเนินกิจกรรมตามหลัก **"อภิธานิยธรรม"** ซึ่งก็คือขอให้มีการประชุมแลกเปลี่ยนเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นประจำและต่อเนื่องเพื่อนำไปสู่การออกแบบกิจกรรมในมิติของ **"หลักสูตรท้องถิ่น"** มาดำเนินงานร่วมกัน พบว่าแต่ละพื้นที่ มีเงื่อนไขที่เป็นปัจจัยกีดขวาง และปัจจัยส่งเสริมแตกต่างกัน ส่งผลให้ภาวะการดำเนินกิจกรรมตามหลักอภิธานิยธรรมแตกต่างกันออกไปตามจำนวนพื้นที่ เป็น 5 ลักษณะ

ลักษณะที่ 1 ดำเนินกิจกรรมตามหลัก **"อภิธานิยธรรม"** **ทันที** เมื่อเสร็จสิ้นการอบรมหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชนในวันสุดท้าย และ**ดำเนินการบนฐานของการสื่อสารแบบสองทาง** ทั้งฝ่ายชุมชนและฝ่ายโรงเรียนภายใต้การนำของปราชญ์ชาวบ้าน (ตัวแทนเครือข่ายภูมิปัญญาในพื้นที่) ได้จัดเวทีพบทวนสภาพปัญหาของโรงเรียนและชุมชนทั้งในอดีต และปัจจุบันในทันที เพื่อวางแผน สร้างภาพฝันในอนาคตร่วมกันต่อไป

(จากการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการกับครูแกนนำที่เป็นนักวิจัยผู้ช่วย)

"วันสุดท้ายที่เสร็จจากอบรมวปอ. ยังไม่มีใครลืมนะ มีการประชุมกันต่อ พูดกันถึงปัญหาที่ค้างคาใจกันมานานแบบตรงๆ เปิดใจกัน ชุมชนก็กล้าพูดใส่โรงเรียนแล้ว ทั้งปัญหาที่สืบเนื่องจากผู้บริหารคนก่อนที่พึ่งแต่นักการ การกีดกันทางการค้าในโรงเรียนของนักการ การเล่นการพนันของนักการ การไม่กล้าสร้างสรรค์การเรียนการสอนของครู ปัญหาคุณภาพนักเรียน ทุกเรื่อง"

"แล้วกำหนดกิจกรรมที่จะทำร่วมกันหรือยัง"

"คงต้องอาศัยการประชุมครั้งต่อไป"

รวมทั้งได้มีการจัดประชุมร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเพิ่มขึ้น ถึง 3 ครั้ง นอกเหนือจากวิถีการประชุมที่มีมาแต่เดิม ซึ่งแต่เดิมเคยมีการประชุมระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเพียง 2 ครั้ง ตามประเพณีที่ทำกันโดยทั่วไปในโรงเรียนประถมศึกษาในชนบท คือช่วงเปิดเทอมใหม่ และช่วงก่อนปิดเทอม ที่สำคัญพฤติกรรมกรรมการประชุมร่วมกัน ได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์แบบแนวราบที่มีการสื่อสารแบบสองทางโดยโรงเรียนและชุมชนแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างเสมอภาค เคียงบ่าเคียงไหล่ (อย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน เพราะแต่เดิมมักปรากฏแต่ความสัมพันธ์แบบแนวตั้งที่ชุมชนมาประชุมเพียงมารับแจ้งข่าวสาร หากต้องออกความเห็นเพื่อทำกิจกรรมก็มัก ให้แล้วแต่ครู)

(จากรายงานประชุมครั้งที่ 1- วันที่ 12 กันยายน 2545 หลังอบรมหลักสูตร วปอ. ภาคประชาชนแล้ว)

“สรุปผลการประชุม...บรรยายภาคการประชุม มีการพูดคุยกันแบบเปิดเผยเปิดใจระหว่าง

โรงเรียนและชุมชน ที่มีปราชญ์ชาวบ้านเป็นประธาน โดยพูดคุยจากข้อเท็จจริง มีการวิพากษ์วิจารณ์ด้านต่างๆหลายแง่มุม เช่น ผู้บริหารคนก่อนใช้อำนาจมากกว่าปัญญา มอบหมายงานไม่ตรงหน้าที่ / ครูขาดวิสัยทัศน์กว้างไกล / เรียนในห้องเรียนมากเกินไป อยากให้ครูหาประสบการณ์นอกห้องเรียน / นักการภารโรง โกรธง่าย อยากให้เลิกเล่นการพนัน / นักเรียนขาดความรับผิดชอบ ขาดระเบียบวินัย / กิจกรรมการเรียนการสอนอยากให้เรียนวิชาท้องถิ่นและการเกษตร / ผู้ปกครองสนใจบุตรน้อยเกินไป ยังคิดว่าโรงเรียนเป็นของครู / กิจกรรมร่วมกับชุมชนน้อย อยากให้มีกิจกรรมมากๆเพราะที่ทำอยู่ มีแต่กิจกรรมวันสำคัญ / เรือนเพาะชำอยากให้เป็นศูนย์รวมพันธุ์พืชของตำบล / แม่ค้าในโรงเรียน ไม่อยากให้ผูกขาด อยากให้ชุมชนมีส่วนร่วมขายสินค้าเกษตรพื้นบ้าน / สภาพแวดล้อมอยากให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมจัดสภาพแวดล้อมมากขึ้น ฯลฯ...ปราชญ์ชาวบ้านซึ่งเป็นประธานที่ประชุมให้แง่คิดว่า สมาชิกบางส่วนผ่านการอบรมหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชนมาแล้ว มีความเข้าใจการศึกษาแนวใหม่ที่ให้อิโกลาชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของลูกหลาน ทุกคนต้องร่วมมือกัน ไม่ใช่ทิ้งให้เป็นหน้าที่ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เพราะโรงเรียนไม่ใช่ของครูคนเดียว แต่เป็นของทุกคน...”

โดยอาศัยการดำเนินกิจกรรมตามหลัก “อปินานิยธรรม” โรงเรียนและชุมชนได้กำหนดกิจกรรมเพื่อดำเนินการร่วมกัน อันเป็นกิจกรรมสร้างเสริมการเรียนรู้ในวิถีการดำเนินชีวิตให้แก่ผู้เรียน ได้แก่ โครงการเพาะชำกล้าไม้ / โครงการเกษตรผสมผสาน / โครงการปุ๋ยชีวภาพ / และน้ำหมักเอมไซม์จากผลไม้ต่างๆ / และโครงการป่าชุมชน

(ข้อมูลจากรายงานประชุมร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ครั้งที่ 3/2545 9 ตุลาคม)

“วาระที่ 3 รายงานความก้าวหน้า 4 โครงการ

- กิจกรรมเพาะชำกล้าไม้ หาเก็บเมล็ดสมันน้อยเมล็ดพืชต่างๆในท้องถิ่น เช่น เมล็ดแต้ มะนาว มะกูด สมุนไพรร ฯลฯ
- กิจกรรมปลูกป่าชุมชน พาเด็กสำรวจป่าร่วมกับคณะกรรมการ สำรวจประเภทของพันธุ์ไม้ต่างๆ สมุนไพรร ผลไม้ป่า ผักป่า เก็บข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ป่า ว่าตรงไหนควรปลูกต้นอะไร จึงจะเหมาะกับพื้นที่นั้น และสะสมต้นไม้ต่าง-ไว้ เช่น รางจืด เป็นต้น

- กิจกรรมทำปุ๋ยชีวภาพ ได้ดำเนินการไปบ้างแล้ว โดยเก็บเศษอาหารในช่วงที่มีงานบุญตามหมู่บ้าน และชุมชนใกล้เคียง นักเรียนมีความกระตือรือร้นและตั้งใจทั้งชายหญิง ปุ๋ยหมักในช่วงแรกๆมีกลิ่นมาก แต่เมื่อเวลาผ่านไป 1 เดือน กลิ่นค่อยๆหมดไป นักเรียนได้ทำการหมักผลไม้ด้วย โดยผลไม้มาจากบ้าน ได้ทำบรรจุไว้ในขวดน้ำอัดลมเปล่า
- กิจกรรมเกษตรผสมผสาน ได้ทำการปรับพื้นที่ที่เคยทำไว้แล้ว นักเรียนช่วยกันตัดหญ้า ตัดต้นไม้บริเวณขอบสระน้ำ เพื่อเตรียมขุดหลุมปลูกผลไม้พื้นเมือง ซึ่งจะปลูกช่วงฤดูฝน ต้นภาคเรียนหน้า"

พื้นที่นี้ยังมีแนวโน้มที่แสดงว่า น่าจะมีความต่อเนื่องยั่งยืนของการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน แม้สิ้นสุดโครงการวิจัยแล้ว ก็คือ จากที่พบหลักฐานว่า ผู้บริหารเข้าร่วมกิจกรรมกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีอีสานด้วยจิตสำนึก และมีวิสัยทัศน์เรื่องความสัมพันธ์กับชุมชนแบบแนวราบ รวมทั้ง ครูแกนนำก็ได้มีการทำงานร่วมกับเครือข่ายอย่างเป็นประจำและต่อเนื่องด้วย ทำให้โรงเรียนสามารถรับอิทธิพลแนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินวิถีชีวิตอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรีจากทางฝ่ายชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง

(คำกล่าวของผู้บริหาร ในเวทีค่ายแสดงผลงาน โรงเรียนกับชุมชนบุรีรัมย์)

"ผมเองอยู่ในวงการครูมา เกือบ 20 ปี ได้เห็นว่าอดีตนั้นมีความแตกต่างจากวันนี้มาก

เมื่อก่อน โรงเรียนนำเอานโยบายเบื้องบนลงสู่การปฏิบัติ เอาเรื่องสากลมาใส่ในความเป็นไทย

ผมว่ามันไม่ใช่ วันนี้ผมมองแล้ว เราต้องเอาตัวเราไปใส่ในความเป็นสากลมากกว่า

การจัดการศึกษาที่ผ่านมามีแต่ในหนังสือ ในเนื้อหา ในหลักสูตร แล้วนำมาสอนลูกสอนหลานในชนบทของเรา ผมว่ามันไม่ใช่ ณ วันนี้หลักสูตรใหม่ออกมา ให้โอกาสใช้หลักสูตรท้องถิ่นออกมาแล้ว เราจึงควรช่วยกันผลักดันเรื่องต่อไปนี้ (1) ผลิتمرค คือ เด็กของเรา ให้สืบทอดมรดกของท้องถิ่นของเรา และ (2) โรงเรียนเรานั้น ชุมชนมีความพร้อม ผมมีปราชญ์ชาวบ้านที่สั่งใหญ่ และผมยังได้เรียนรู้กับปราชญ์ชาวบ้านอีกหลายๆท่าน จากการเรียนรู้ผมคิดว่า พวกเราโรงเรียนและชุมชนต้องเดินไปพร้อมๆกัน คืออย่างเป็นองค์กรร่วม ร่วมกันสร้างเด็ก โดยต้องดูความต้องการของชุมชน ความต้องการของผู้ปกครอง ความต้องการของโรงเรียน แล้วหลอมรวมกันจัดกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิต เปิดทั้งโรงเรียนและชุมชนให้เป็นห้องปฏิบัติการทางสังคม ทำอย่างนี้แล้วพวกเรา โรงเรียน ชุมชน และประเทศชาติจึงจะได้มีโอกาสชื่นชมผลงานไปพร้อมๆกัน"

เงื่อนไขภายในของพื้นที่ที่เชื่อให้เกิดการดำเนินกิจกรรมตามหลัก "อธิปไตยธรรม"

ในลักษณะที่ 1 นี้ ประกอบด้วย

- ผู้บริหารโรงเรียนมีวิสัยทัศน์ต่อความสัมพันธ์แบบแนวราบ / มีศักยภาพเดิมเชิงมิติชุมชนและมิติสังคม / มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายภูมิปัญญาด้วยจิตสำนึก
- ครูแกนนำ จำนวน 2 คน มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายภูมิปัญญาอย่างเป็นประจำและต่อเนื่อง / เป็นวิทยากรกระบวนการในหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชน
- ครุวัเรียนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นสมาชิกของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน

- ปราชญ์ชาวบ้าน(ตัวแทนเครือข่ายภูมิปัญญา) เป็นประธานกรรมการการศึกษาของโรงเรียน

ลักษณะที่ 2 ดำเนินกิจกรรมตามหลัก “อปินานิยธรรม” เฉพาะในชุมชนหรือ

ในฐานะการเรียนรู้ของเครือข่ายซึ่งเป็นพื้นที่ที่ครูแกนนำรับผิดชอบ(พื้นที่นี้โรงเรียนไม่เข้าร่วมโครงการ) และดำเนินการบนฐานของการสื่อสารแบบสองทาง(โดยเป็นสื่อสารสองทางระหว่างครูแกนนำกับผู้นำธรรมชาติในชุมชนที่มีส่วนร่วม) กิจกรรมใดๆที่กำหนดขึ้นร่วมกันจากการประชุม ต้องจัดทำเฉพาะในเขตชุมชน หากต้องการให้นักเรียนเรียนรู้ต้องใช้เวลานานนอกเหนือจากเวลาในระบบโรงเรียน ทั้งครูแกนนำและชุมชนที่มีส่วนร่วมต้องระวังตัวตลอดเวลากับการถูกผู้บริหารโรงเรียนเรียกไปตำหนิหรือระบุมความผิดในกฎระเบียบต่างๆของโรงเรียนตามที่จะขยโอกาสระบุมความผิดได้ ทั้งนี้มีสาเหตุสืบเนื่องมาจากกรณีที่ผ่านมาของโรงเรียน เข้าร่วมโครงการวิจัยต่างๆที่โรงเรียนไม่เข้าร่วม

กิจกรรมที่ครูแกนนำ และฝ่ายชุมชนมีส่วนร่วมกำหนดขึ้นร่วมกัน อันเป็นผลมาจากการดำเนินการตามหลักอปินานิยธรรม ได้แก่ โครงการร่วมนุ่นสหกรณ์ร้านค้าชุมชน / โครงการเลี้ยงสุกรพื้นเมือง / โครงการเกษตรผสมผสาน / และ โครงการจักสาน

(จากการสนทนาลักษณะไม่เป็นทางการกับครูแกนนำและผู้นำทางการของชุมชนที่มีส่วนร่วมในโครงการ)

“ร้านค้าของชุมชนนี้มีมาก่อน หรือเพิ่งมาจัดทำขึ้นเมื่อมีโครงการ”

“มีมาก่อน อาจารย์เอาเงินโครงการมาร่วมนุ่นด้วย”

“พอร่วมนุ่นด้วย จึงเอานักเรียนมาเรียนด้วย ก็เรียนการขาย การทำบัญชี พวกนี้”

เงื่อนไขภายในของพื้นที่ ที่ดำเนินกิจกรรมตามหลัก “อปินานิยธรรม” ในลักษณะที่ 2 นี้ ประกอบด้วย

- ผู้บริหารโรงเรียนที่**ขาด**วิธีคิดต่อความสัมพันธ์แบบแนวราบ / **ขาด**วิธีคิดและโลกทัศน์เชิงมิติชุมชนและมิติสังคม / **ขาด**จิตสำนึกสาธารณะ / และมีวิธีคิดต่อต้านโครงการวิจัย
- ครูแกนนำ จำนวน 1 คน มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายภูมิปัญญาอย่างเป็นประจำและ ต่อเนื่อง (มีเพื่อนครูในโรงเรียน 2 คน ที่มีส่วนร่วมในโครงการวิจัย) / เป็นวิทยากรกระบวนการในหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน / และสร้างพื้นที่ของตนเองให้เป็นฐานการเรียนรู้ของชุมชนตามแนวทางของเครือข่ายฯ
- ครวัเรียนในชุมชนบางส่วนเป็นสมาชิกของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน
- ผู้นำธรรมชาติในชุมชนที่มีส่วนร่วมในโครงการ เป็นสมาชิกเครือข่ายฯ / และเป็นวิทยากรกระบวนการในหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน

ลักษณะที่ 3 ดำเนินกิจกรรมตามหลัก “อภิธานิธรรม” โดยในฝ่ายโรงเรียนขาดความมั่นใจ หากไม่มีคณะวิจัย(จากราชการ)เข้าร่วม และมีการดำเนินการที่เป็นการสื่อสารแบบสองทางเทียม ซึ่งหมายถึง ฝ่ายชุมชนมีข้อจำกัดเพียงให้ความเห็นเท่านั้น การดำเนินการใดๆยังคงอยู่ในอำนาจของฝ่ายโรงเรียน โดยที่ฝ่ายโรงเรียนเองก็มีความจำกัดของการเรียนรู้เพื่อนำความรู้ ไปใช้สอนในโรงเรียนเท่านั้น ยังไม่สามารถสร้างเสริมให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนได้ทั้งระบบ เพื่อให้ได้แนวทางสำหรับจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับการดำเนินวิถีชีวิตที่อยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี

กิจกรรมที่ดำเนินการตามหลัก “อภิธานิธรรม” ในพื้นที่นี้ ได้แก่ โครงการห้องสมุด / และโครงการสานฝันภูมิปัญญา โดยจำลองวิถีเกษตรธรรมชาติและเกษตรผสมผสานของภูมิปัญญา มาไว้ในพื้นที่ของโรงเรียน

(คำบอกเล่าของปราชญ์ชาวบ้าน กรรมการการศึกษาของโรงเรียนในพื้นที่ลักษณะที่ 3)

“หลังอบรมหลักสูตร วปอ.เสร็จ โรงเรียนเสนอให้ชะลอการจัดประชุมร่วมกันระหว่างโรงเรียน และชุมชนไว้ก่อน จนกว่านักวิจัยจะมีเวลาร่วมเข้าร่วม แต่ชุมชนที่ผ่านการอบรมหลักสูตรวปอ. มาด้วยกัน เสนอให้ไม่ต้องรอ ให้ความเห็นว่า งานเป็นของโรงเรียนกับชุมชน เราต้องพึ่งตนเอง ทำให้โรงเรียนต้องทำตามข้อเสนอของชุมชน จัดประชุมโดยไม่ต้องรอให้นักวิจัยมาเข้าร่วม โรงเรียนจึงเกิดการเรียนรู้จากฝ่ายชุมชนเรื่องการพึ่งตนเองโดยไม่หวังพึ่งผู้อื่น นอกจากนี้ โรงเรียนยังได้เรียนรู้จากฝ่ายชุมชนในเรื่องอื่นอีก เช่น จากความเคยชินดั้งเดิมของโรงเรียน ที่ไม่ว่าจะเริ่มต้นทำกิจกรรมอะไรก็ต้องมีงบประมาณจึงเริ่มได้ เช่น การสร้างห้องสมุดโรงเรียน ทางโรงเรียนบอกว่างบประมาณที่ได้จากโครงการวิจัยไม่เพียงพอที่จะสร้างห้องสมุดโรงเรียนได้ ฝ่ายชุมชนเสนอให้โรงเรียนไม่ต้องกังวลเรื่องเงินงบประมาณ ทางฝ่ายชุมชน จะมาลงขันทั้งแรงงานและอุปกรณ์มาช่วยกันสร้างให้ เป็นต้น โรงเรียนจึงเกิดการเรียนรู้จากฝ่ายชุมชน เรื่องการทำอะไรๆไม่จำเป็นต้องเริ่มด้วยเงิน ...การที่ชุมชนสามารถลงขันแรงงานและอุปกรณ์มาช่วยสร้างห้องสมุดให้โรงเรียนได้ ก็เพราะผู้ใหญ่บ้านได้เข้าร่วมอบรมหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชนด้วย นิสัยเดิมก็เป็นคนชอบช่วยเหลือส่วนรวมอยู่แล้ว พอได้มีโอกาสทำความเข้าใจกับฝ่ายโรงเรียนผ่านหลักสูตร วปอ. ก็เลยสนับสนุนโรงเรียนอย่างเต็มที่ แต่ก่อนหน้านั้น ไม่เข้าใจกัน โรงเรียนก็ไปทาง ชุมชนก็ไปทาง...”

เงื่อนไขภายในของพื้นที่ ที่ดำเนินกิจกรรมตามหลัก “อภิธานิธรรม” ในลักษณะที่ 3 นี้ ประกอบด้วย

- ผู้บริหารโรงเรียนมีวิสัยทัศน์แบบแนวราบ / แต่ไม่มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายภูมิปัญญา
- ครูแกนนำ จำนวน 2 คน เพียงรับอิทธิพลแนวคิด แต่ไม่มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายภูมิปัญญา

- ครั้วเรือนในชุมชนบางส่วน(ร้อยละ 20) เป็นสมาชิกของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน
 - ปราชญ์ชาวบ้าน(ตัวแทนของเครือข่ายภูมิปัญญา) เป็นกรรมการการศึกษาของโรงเรียน
- ลักษณะที่ 4** ดำเนินกิจกรรมตามหลัก “อปินานิยธรรม” ด้วยการอาศัยเวทีประชุมครูของโรงเรียน โดยจัดเรื่อง “การดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชนเพื่อสร้างเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนให้เชื่อมโยงกับวิถีการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น” ไว้ในวาระพิจารณาของวาระการประชุม และมีการดำเนินการที่เป็น การสื่อสารแบบทางเดียวที่มาจากฝ่ายโรงเรียนเป็นหลัก (เนื่องจากชุมชนไม่มีพลังเรียนรู้ร่วมเพราะเวลาส่วนใหญ่ต้องทุ่มให้กับการแสวงหารายได้ที่เป็นเงินตราเป็นสำคัญ)

(จากคำกล่าวของผู้บริหารโรงเรียน ในงานค่ายแสดงผลงานโรงเรียนกับชุมชนบุรีรัมย์)

“โรงเรียนได้ร่วมประชุมกับชุมชน ตกลงให้ชุมชนมาช่วยงาน พอถึงเวลามีคนมาช่วยน้อย

เนื่องจากคนในชุมชนส่วนใหญ่ยากจน มีอาชีพรับจ้าง ความเป็นอยู่ค่อนข้างแร้นแค้น ต้องไปทำงานรับจ้างทุกวัน”

เป็นที่น่าสังเกตว่า พื้นที่นี้มีผู้บริหารโรงเรียนเพียงผู้เดียวที่มีวิสัยทัศน์เชิงมิติชุมชนและมิติสังคม / มีวิสัยทัศน์เรื่องความสัมพันธ์กับชุมชนแบบแนวนราบ / และมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายภูมิปัญญาโดยโอกาสบ้าง ก็สามารถนำโรงเรียนโรงเรียนดำเนินกิจกรรมตามแผนงานของโครงการวิจัยได้ แต่ก็ไม่ได้เพียงการทำงานร่วมกับชุมชนที่มีการสื่อสารแบบทางเดียวที่มาจากฝ่ายโรงเรียนเป็นหลัก ฝ่ายชุมชนนั้น “ให้แล้วแต่ครู” ส่วนคณะครูในโรงเรียนนั้นมีความเคยชินดั้งเดิมกับการทำตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาอยู่แล้ว

กิจกรรมที่ดำเนินการตามหลัก “อปินานิยธรรม” ในพื้นที่นี้ ได้แก่ โครงการเลี้ยงไก่เนื้อเพื่ออาหารกลางวัน / โครงการสวนสมุนไพร และโรงกลั่นสมุนไพร / และโครงการสร้างแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนและชุมชน

เงื่อนไขภายในของพื้นที่ ที่ดำเนินกิจกรรมตามหลัก “อปินานิยธรรม” ในลักษณะที่ 4 นี้ ประกอบด้วย

- ผู้บริหารโรงเรียนมีวิสัยทัศน์แบบแนวนราบ / มีวิสัยทัศน์เชิงมิติชุมชนและมิติสังคม(อาสาสมัครนำโรงเรียนเข้าร่วมโครงการวิจัย) / ผ่านการอบรมหลักสูตรรวบอ.ภาคประชาชน/ และมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายภูมิปัญญาโดยโอกาสบ้าง
- ครูแกนนำ เป็นผู้บริหารโรงเรียนที่มีบทบาทนี้ด้วยโดยได้รับอิทธิพลแนวคิดและมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายภูมิปัญญาโดยโอกาสบ้าง
- ไม่มีครั้วเรือนในชุมชนเป็นสมาชิกของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน และส่วนใหญ่มีฐานะยากจน

ลักษณะที่ 5 ดำเนินกิจกรรมตามหลัก “อุปหิยานิยธรรม” ด้วยการอาศัยเวทีประชุมครูของโรงเรียน โดยจัดเรื่อง “การดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชนเพื่อสร้างเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนให้เชื่อมโยงกับวิถีการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น” ไว้ในวาระอื่นๆของวาระการประชุม และมีการดำเนินการที่เป็นการสื่อสารแบบทางเดียวที่มาจากฝ่ายโรงเรียนเป็นหลัก (เนื่องจากชุมชนไม่มีพลังเรียนรู้ร่วม เพราะเวลาส่วนใหญ่ต้องทุ่มให้กับการแสวงหารายได้ที่เป็นเงินตราเป็นสำคัญ)

ในขณะที่พื้นที่อื่นๆในโครงการวิจัยมีผลงานที่มาจาก การกำหนดร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนภายหลังเสร็จสิ้นจากการอบรมวปอ.ภาคประชาชน แต่พื้นที่นี้ชะลอไว้ก่อน

(จากการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการกับครูหญิงในโรงเรียน)

“โรงเรียนกับชุมชนทำกิจกรรมอะไรร่วมกันคะ”

“เทอมนี้ทำไม่ทันแล้ว ต้องทำเทอมหน้า กะว่าจะเอากิจกรรมที่เคยทำมาแล้ว

เคยทำชนมกันมาก่อน เพราะทำให้เด็กมีรายได้ด้วย แต่โครงการก่อนได้งบประมาณสนับสนุนมากกว่านี้ตั้งเยอะ”

เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้บริหารโรงเรียนนี้มีความตั้งใจระดับมากในการบริหารงานให้เป็นไปตามกรอบของทางราชการ ได้นำพาโรงเรียนให้รับรางวัลดีเด่นในหลายๆด้าน แต่ยังไม่คุ้นเคยกับความสัมพันธ์แบบแนวราบเพราะเคยชินแต่การสื่อสารแบบทางเดียวที่มาจากอำนาจบริหาร รวมทั้งไม่มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายภูมิปัญญา / แม้มีครูแกนนำ 1 คน รับอิทธิพลแนวคิดของเครือข่ายภูมิปัญญา / สถานการณ์ของโรงเรียนเองก็เป็นโรงเรียนนำร่องลองให้หลักสูตรพื้นฐาน 12 ปี / เมื่อประกอบกับไม่มีครัวเรือนใดในชุมชนเป็นสมาชิกของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ก็ดำเนินการได้เพียงการทำงานร่วมกับชุมชนที่เป็นการสื่อสารแบบทางเดียวที่มาจากฝ่ายโรงเรียนเป็นหลัก

ที่น่าสังเกตคือ ได้ชะลอการดำเนินกิจกรรมตามแผนงานของโครงการวิจัยไว้ด้วย(โดยมีอุปสรรคจากการที่ต้องทำงานตามกรอบงานของทางราชการให้ดี และงบประมาณสนับสนุนจากโครงการน้อยกว่าที่เคยได้รับจากโครงการอื่น)

เงื่อนไขภายในของพื้นที่ ที่ดำเนินกิจกรรมตามหลัก “อุปหิยานิยธรรม” ในลักษณะที่ 5 นี้ ประกอบด้วย

- ผู้บริหารโรงเรียนนี้มีความตั้งใจระดับมากในการบริหารงานให้เป็นไปตามกรอบของทางราชการ / แต่ยังไม่คุ้นเคยกับความสัมพันธ์แบบแนวราบเพราะเคยชินแต่การสื่อสารแบบทางเดียวที่มาจากอำนาจบริหารเป็นหลัก / รวมทั้งไม่มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายภูมิปัญญา
- ครูแกนนำ 1 คน เพียงรับอิทธิพลแนวคิดของเครือข่ายภูมิปัญญา แต่ไม่มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมอย่างเป็นประจำและต่อเนื่อง

- ไม่มีครัวเรือนใดในชุมชนเป็นสมาชิกของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน
และส่วนใหญ่ยากจน

หากพิจารณาโดยสรุปถึงความเปลี่ยนแปลงของภาวะการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนที่เป็นผลมาจากการดำเนินการตามหลัก “อปิธานิธรรม” ภายหลังจากอบรมหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชน โดยเทียบกับแบบของการสื่อสารสองทางหรือทางเดียว พบความเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันเกิดขึ้น 4 ระดับ ได้แก่

- (1) ระดับสูงสุด เกิดภาวะการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในลักษณะของ
เวทีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่เป็นการสื่อสาร แบบสองทางแท้
และเกิดเป็นความมุ่งมั่นสู่การผลักดันให้ได้แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อดำรงวิถีชีวิตอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรีที่เป็นจริงในวิถีปฏิบัติ
- (2) ระดับรองลงมา เกิดภาวะการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในลักษณะของ
เวทีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่เป็นการสื่อสาร แบบสองทางเทียม
ที่ฝ่ายชุมชนมีข้อจำกัดเพียงให้ความเห็นเท่านั้น การดำเนินการใดยังคงอยู่ในอำนาจของฝ่ายโรงเรียน โดยที่ฝ่ายโรงเรียนมีความจำกัดของการเรียนรู้เพียงเพื่อนำไปใช้สอนในโรงเรียน แต่ยังไม่สามารถสร้างเสริมให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนทั้งระบบเพื่อให้ได้แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อการดำรงวิถีชีวิตอยู่ได้ในท้องถิ่นที่เป็นจริงในวิถีปฏิบัติ
- (3) ระดับก่อนต่ำที่สุด เกิดภาวะการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนที่เป็น
การสื่อสารแบบทางเดียว ที่มาจากฝ่ายโรงเรียนเป็นหลัก
- (4) ระดับต่ำที่สุด เป็นระดับที่แม้มีปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมทั้งด้านครูแกนนำ
และชุมชน แต่ก็ไม่สามารถฝ่ากระแสอำนาจสั่งการของผู้บริหารที่มีวิธีคิดและโลกทัศน์
แบบต่อต้านได้ จึงไม่เกิดแม้การสื่อสารแบบทางเดียวระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เป็นได้
เพียงการสื่อสารโดยอำนาจสั่งการเท่านั้น (การสื่อสารสองทางแท้เกิดขึ้นเฉพาะระหว่าง
ครูแกนนำกับผู้นำธรรมชาติของชุมชนที่มีส่วนร่วมเท่านั้น – การคาดหวังจะขับเคลื่อน
สาระการเรียนรู้จากชุมชนเข้าสู่โรงเรียน ไม่ประสบผล เนื่องจากต้องเผชิญกับอำนาจ
สั่งการของผู้บริหารที่มีวิสัยทัศน์ต่อต้าน ชุมชนเองได้พยายามแก้ปัญหาที่ไม่ประสบผล
เมื่อต้องเผชิญกับระบบอุปถัมภ์จากการเป็นญาติกับผู้บริหาร)

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นแตกต่างกัน 4 ระดับ ข้างต้น พบหลักฐานของปัจจัยเสริมมากกว่าหนึ่งด้าน หรือปัจจัยกีดขวางบางด้านที่สำคัญ ซึ่งสามารถประมวลผลโดยสรุปด้วยตารางที่ 3 ตารางประมวลผลภาวะการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันของแบบการสื่อสารในการทำงานร่วมกันระหว่าง โรงเรียนกับชุมชน ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3 ตารางประมวลผลภาวะความเปลี่ยนแปลงทั้งแตกต่างกันของแบบการสื่อสารในการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

แบบการสื่อสารในการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน				
สื่อสารทางเดียวจากฝ่ายโรงเรียน	สื่อสารโดยอำนาจสั่งการผู้บริหาร	สื่อสารแบบสองทางเทียม	สื่อสารทางเดียวจากฝ่ายโรงเรียน	สื่อสารสองทางแท้
โรงเรียนที่ปราศจากฝ่ายเสนอแนะ	โรงเรียนถูกแนะนำเพิ่มโดยราษฎร	โรงเรียนที่ปราศจากฝ่ายเสนอแนะ	ผู้บริหารโรงเรียนอาสาสมัคร	โรงเรียนที่ปราศจากฝ่ายเสนอแนะ
-โรงเรียนที่ปราศจากฝ่ายเสนอแนะและโรงเรียนที่มีมติยอมรับการเข้าร่วมโครงการ	-โรงเรียนไม่เข้าร่วมโครงการ, เข้าร่วมเฉพาะครูแกนนำและชุมชนที่เป็นผู้นำธรรมชาติ	-โรงเรียนที่ปราศจากฝ่ายเสนอแนะและโรงเรียนที่มีมติยอมรับการเข้าร่วมโครงการ	-โรงเรียนเข้าร่วมเพราะผู้บริหารอาสาสมัครนำโรงเรียนเข้าร่วมโครงการ	-โรงเรียนที่ปราศจากฝ่ายเสนอแนะและโรงเรียนที่มีมติยอมรับการเข้าร่วมโครงการ
-ผู้บริหารโรงเรียนขาดวิถีคิดแบบแนวราบ, มีความเคยชินกับการสื่อสารแบบทางเดียว,	-ผู้บริหารต่อต้าน / วิถีคิดขาดมิติชุมชน, ขาดมิติสังคม, ขาดวิถีคิดแนวราบ, ขาดจิตสาธารณะ	-ผู้บริหารมีวิถีคิดแบบแนวราบ, แต่ไม่มีการระดมการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่าย	-ผู้บริหารมีวิถีคิดแบบแนวราบ, แต่ไม่มีการระดมการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่าย	-ผู้บริหารมีวิถีคิดแบบแนวราบ, แต่ไม่มีการระดมการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่าย
-ครูแกนนำ 1 คน รับอิทธิพลแนวคิดของเครือข่าย, แต่ไม่มีกระบวนการการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายอย่างจริงจังและต่อเนื่อง	-มีครูแกนนำ 1 คน มีการเรียนรู้กับเครือข่ายเป็นประจำและต่อเนื่อง, ผ่านหลักสูตรรอบ, สร้างพื้นที่ให้เป็นฐานการเรียนรู้ของชุมชน	-ครูแกนนำ 2 คน รับอิทธิพลแนวคิดของเครือข่าย, แต่ไม่มีกระบวนการการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายอย่างเป็นประจำและต่อเนื่อง	-ผู้บริหารมีบทบาทเป็นครูแกนนำรับอิทธิพลแนวคิดของเครือข่าย, แต่ไม่มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายเป็นประจำและต่อเนื่อง	-ครูแกนนำมี 2 คน, มีการระดมการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง
-ชุมชนไม่มีสมาชิกของเครือข่ายเลย, ถูกอิทธิพลครอบงำจากสังคมยึดเงิน ถูกกระตุ้นด้วยค่านิยมวัตถุนิยมและบริโภคนิยมเต็มที่ ้วยแรงงานส่วนใหญ่ใช้เงิน เหลือใช้แค่คนชราและเด็ก	-บางส่วนของชุมชนเป็นสมาชิกเครือข่าย, แต่ส่วนใหญ่, ถูกอิทธิพลครอบงำจากสังคมยึดเงิน ถูกกระตุ้นด้วยค่านิยมวัตถุนิยมและบริโภคนิยมเต็มที่	-บางส่วนของชุมชนเป็นสมาชิกเครือข่าย, แต่ส่วนใหญ่, ถูกอิทธิพลครอบงำจากสังคมยึดเงิน ถูกกระตุ้นด้วยค่านิยมวัตถุนิยมและบริโภคนิยมเต็มที่, ปราศจากเป็นกรรมการการศึกษา	-ชุมชนไม่มีสมาชิกของเครือข่ายเลย, ถูกอิทธิพลครอบงำจากสังคมยึดเงิน ถูกกระตุ้นด้วยค่านิยมวัตถุนิยมและบริโภคนิยมเต็มที่ ้วยแรงงานส่วนใหญ่ใช้เงิน เหลือใช้แค่คนชราและเด็ก	-ชุมชนโดยส่วนใหญ่เป็นสมาชิกเครือข่าย และส่วนใหญ่ถูกอิทธิพลครอบงำจากสังคมยึดเงิน ถูกกระตุ้นด้วยค่านิยมวัตถุนิยมและบริโภคนิยมเต็มที่, ปราศจากเป็นประธานกรรมการการศึกษา

จากการใช้หลักสูตรวปอ.ภาคประชาชนและหลักการบริหารนิยธรรมของโครงการนี้ ผู้เข้าร่วมโครงการทั้งฝ่ายโรงเรียนและฝ่ายชุมชน สะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นว่า เพียงอยู่ในระดับการรับรู้คุณค่า เป็นส่วนใหญ่ การส่งผลในวิถีปฏิบัตินั้น มีเฉพาะในพื้นที่ ที่มีปัจจัยเสริมสำคัญจากเครือข่ายฯ ดังผลที่ปรากฏต่อไปนี้

@ ผลของความเปลี่ยนแปลงที่ปรากฏแก่ฝ่ายต่างๆหรือสาระการเรียนรู้ต่างๆ
ที่เกี่ยวข้อง : ภายหลังการใช้หลักสูตรวปอ.ภาคประชาชนและหลักการบริหารนิยธรรมของโครงการ

● ผลต่อฝ่ายโรงเรียน

ด้านผู้บริหารโรงเรียน มีข้อจำกัดในการเข้าร่วมปรับวิธีคิดและโลกทัศน์เพื่อให้ได้ใจ และมีใจดวงเดียวกัน ด้วยหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน อันเนื่องมาจาก ภาระงานทางราชการ โดยเฉพาะการต้องเข้าร่วมประชุมหรือสัมมนาในเวทีต่างๆของทางราชการ เมื่อส่งปฏิกริยาร่วมกับ สำนักเดิมที่มักให้ความสำคัญกับเฉพาะสาระการเรียนรู้ที่มาจากทางการเป็นสำคัญ จึงพบว่า มีเพียงผู้บริหารโรงเรียนแห่งเดียวที่มีโอกาสเข้าร่วมเรียนรู้กับหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชน ได้แก่ ผู้บริหารที่นำโรงเรียนอาสาสมัครเข้าร่วมโครงการวิจัย

ผู้บริหารโรงเรียนที่มีโอกาสเข้าร่วมเรียนรู้กับหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชนนี้ ประกอบ เข้ากับการเป็นผู้มีวิสัยทัศน์เรื่องความสัมพันธ์กับชุมชนแบบแนวราบ พบว่า มีศักยภาพการเรียนรู้ ที่สามารถนำโรงเรียนดำเนินกิจกรรมตามแผนงานของโครงการวิจัยได้ แต่ก็เป็นเพียงการทำงาน ร่วมกับชุมชนที่มีการสื่อสารแบบทางเดียวที่มาจากฝ่ายโรงเรียนเป็นหลัก เนื่องจากชุมชนขาดพลัง ในการเรียนรู้ร่วมอันเนื่องมาจากถูกอิทธิพลครอบงำจากวัฒนธรรมของโครงสร้างสังคม อุดสาหกรรมทุนนิยมฟุ้งเฟื่องที่มุ่งเรื่องการแสวงหาเงินตราแทนการเรียนรู้

(ทัศนะของผู้บริหารโรงเรียน แสดงวันค่ายแสดงผลงานโรงเรียนกับชุมชนบุรีรัมย์)

“ผมนำโรงเรียนอาสาสมัครเข้าร่วมโครงการ เมื่อร่วมประชุมกับชุมชน ตกลงกัน

ให้ชุมชนมาช่วยงาน พอถึงเวลามีคนมาช่วยน้อย เนื่องจากคนในชุมชนส่วนใหญ่ยากจน มีอาชีพ

รับจ้าง ความเป็นอยู่แร้นแค้น ต้องไปทำงานรับจ้างทุกวัน...”

ผู้บริหารโรงเรียนที่ไม่ได้เข้าร่วมเรียนรู้กับหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชน(ย้ายเข้ามา
ภายหลังช่วงเวลาที่มีการอบรมหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชน) แต่มีศักยภาพเดิมในเชิงมิติชุมชนและ มิติสังคมโดยผ่านกระบวนการสังเกตบริบททางสังคมและการออกแบบเรียนรู้ด้วยตนเอง ประกอบกับ การมีวิสัยทัศน์เรื่องความสัมพันธ์กับชุมชนแบบแนวราบ รวมทั้ง เป็นผู้มีความขวนขวายเข้าร่วม เรียนรู้กับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานโดยโอกาสบ้าง ตลอดจนมีพื้นที่ของ โรงเรียนและชุมชนอยู่ในบริบทของการขับเคลื่อนของเครือข่ายฯ โดยเครือข่ายฯได้สร้างเสริมให้ ชุมชนที่เป็นสมาชิก มีศักยภาพในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผู้บริหารประเภทนี้สามารถเอื้อให้เกิดเวที

การสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนที่เป็นการสื่อสารสองทางได้
อย่างสม่ำเสมอ ต่อเนื่อง และมีแนวโน้มยั่งยืน

(ทัศนะของผู้บริหารโรงเรียน แสดงวันค่ายแสดงผลงานโรงเรียนกับชุมชนบุรีรัมย์)

“...ถ้าเราขยายเครือข่ายฯไปได้ สังคมไทยอยู่รอด เป็นการเรียนรู้จากชีวิตจริง...”

ผู้บริหารที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการ ประกอบกับมีวิถีทัศน์เชิงต่อต้านความสัมพันธ์แบบ
แนวราบ นอกจากไม่สามารถเอื้อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันแม้เป็นเพียงการสื่อสารทางเดียว
ที่มาจากฝ่ายโรงเรียนแล้ว ยังทำได้เพียงการสื่อสารที่มาจากอำนาจสั่งการ และยังคงผลร้ายให้กับ
บุคลากรคุณภาพทั้งจากฝ่ายโรงเรียนและชุมชนด้วย

(ทัศนะของฝ่ายชุมชน แสดงวันค่ายแสดงผลงานโรงเรียนกับชุมชนบุรีรัมย์)

“...มีเหตุการณ์ไม่คาดฝันเกิดขึ้น ทำให้ผมเสียใจอย่างยิ่ง ผู้บริหารโรงเรียนพูดกับทีมวิจัย

ว่า ทีมวิจัยมาแบ่งผลประโยชน์กัน จะเอาข้อมูลทำไมต้องไปเอาจากสวนมะนาว ทำไมไม่มาเอา

ที่โรงเรียน เสียใจที่ไม่ได้ผอ.โรงเรียนดีๆเหมือนค่ายอื่นๆ...”

(ทัศนะของครูแกนนำ แสดงวันค่ายแสดงผลงานโรงเรียนกับชุมชนบุรีรัมย์)

“...ของผมแปลกกว่าที่อื่น เพราะผู้บริหารไม่เอาด้วย ซึ่งเป็นปัญหาอย่างมาก

ผมโดนมรสมยับเลย...”

บทเรียนเหล่านี้สะท้อนว่า (1) กรณีผู้บริหารได้รับการกระตุ้นจากการอบรมหลักสูตร
วปอ.ภาคประชาชน ให้ลงสู่วิถีปฏิบัติเพื่อทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน แต่ถ้าชุมชน
ขาดศักยภาพในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ก็เกิดได้เพียงการทำงานร่วมกันที่เป็นการสื่อสารทางเดียว
ที่มาจากฝ่ายโรงเรียนเป็นหลัก (2) กรณีผู้บริหารโรงเรียนไม่ได้ผ่านการอบรม หลักสูตร
วปอ.ภาคประชาชน แต่มีศักยภาพเดิมในเชิงมิติชุมชนและมิติสังคมก็สามารถสร้างสรรค์ให้เกิด
การทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนได้ อย่างไรก็ตาม การจะให้เกิดเป็นการทำงานร่วมกัน
ที่มีการสื่อสารสองทางก็ยังคงต้องการชุมชนที่มีศักยภาพในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ด้วยเหตุนี้ระบบการศึกษาควรต้องทำงานร่วมกับระบบของเครือข่ายภูมิปัญญา

ที่ไม่ใช่ภูมิปัญญาเดียวที่มุ่งเรื่องอาชีพแต่ควรเป็นเครือข่ายภูมิปัญญาที่มุ่งเคลื่อนไหว

ปรับโครงสร้างสังคม ในที่นี้สามารถเรียนรู้ได้จาก เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน
ซึ่งเครือข่ายฯนี้ได้อยู่ระหว่างการขับเคลื่อนสร้างเสริมศักยภาพในการเรียนรู้ให้แก่ชุมชนเพื่อให้มี
ความสามารถในการสื่อสารสองทางกับฝ่ายอื่นๆ

ระบบของผู้บริหารการศึกษาก็ควรอยู่บนฐานของระบบคัดเลือกผู้บริหารที่มีศักยภาพเดิม
ในเชิงมิติชุมชนและมิติสังคมมาก่อนเข้าสู่ระบบ โดยบทเรียนนี้ไม่ได้จำกัดใช้กับผู้บริหารโรงเรียน
เท่านั้น แต่ควรใช้กับผู้บริหารระดับเขตพื้นที่การศึกษาด้วย

ผู้บริหารระดับเขตพื้นที่การศึกษา นั้น : จากการสนทนากลุ่มเพื่อถอดบทเรียน

จากโครงการโดยกลุ่มผู้บริหารโรงเรียน ครูแกนนำ และแกนนำชุมชนที่มีส่วนร่วมในการวิจัย
เกี่ยวกับผู้บริหารระดับเขตพื้นที่การศึกษา ได้สาระการเรียนรู้ที่สอดคล้องกันว่า เพื่อการบรรลุผลของ

การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนผ่านการจัดการศึกษาที่ส่งผลกระทบต่อเด็กให้เป็นคนดี เป็นคนเก่ง มีความสุข และสามารถดำรงตนอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี นั้น มีความต้องการ ผู้บริหารระดับเขตพื้นที่การศึกษา ที่มีคุณลักษณะเดียวกับผู้บริหารโรงเรียน คือ เป็นผู้มีศักยภาพเดิม ในเชิงมิติชุมชนและมิติสังคมที่ผ่านกระบวนการสังเกตบริบททางสังคมและการถอดบทเรียน ด้วยตนเอง (ซึ่งต้องมีระบบคัดเลือกผู้บริหารลักษณะนี้ได้อย่างแท้จริง) / และยังคงเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ เรื่องความสัมพันธ์กับชุมชน และมีท่วงทำนองการบริหารแบบแนวราบ ที่เป็นการเรียนรู้ร่วม โดยลงมาเรียนรู้อย่างแท้จริงกับโรงเรียนและชุมชน อย่างเป็นประจำและต่อเนื่อง ไม่ใช่การใช้ อำนาจสั่งการ / ที่สำคัญควรผ่านการสร้างเสริมให้มีหัวใจดวงเดียวกันกับโรงเรียนและชุมชนด้วย หลักสูตรวปอ.ภาคประชาชน / ตลอดจนเป็นผู้มีความสามารถทำงานร่วมกับระบบของ เครือข่ายภูมิปัญญาที่ไม่ใช่ภูมิปัญญาเดียวที่เพียงมุ่งเรื่องอาชีพ แต่ควรเป็นเครือข่ายภูมิปัญญา ที่มุ่งเคลื่อนไหวปรับโครงสร้างสังคม

ด้านครูและครูแกนนำ ในส่วนของครูในโรงเรียนโดยทั่วไปเกิดการเปลี่ยนแปลง ในระดับการรับรู้เรื่องวิถีชีวิตในชุมชน ที่ควรนำมาเชื่อมโยงกับการจัดการเรียนการสอน ในหลักสูตรการศึกษา โดยจากเดิมที่คุ้นเคยกับการสอนให้ทันหลักสูตรแกนกลางและมองอย่าง ไม่เข้าใจในการทำงานของครูแกนนำที่พยายามประสานการจัดการเรียนการสอนให้ประสานกับ การทำงานร่วมกับเครือข่ายฯ เปลี่ยนมาให้ความสนใจมากขึ้น และพร้อมเข้าร่วมกิจกรรม ในการ ทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน แต่ก็ยังไม่สามารถออกแบบในเรื่องหลักสูตรท้องถิ่นได้ มีแต่ในส่วนของครูแกนนำที่โครงการได้เชื้อให้เกิดความมั่นใจทั้งที่เนื่องมาจาก การเรียนรู้ ในหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน และการเข้ามาเรียนรู้ร่วมของผู้บังคับบัญชาหน่วยที่เหนือกว่า ระดับโรงเรียน โดยครูแกนนำสามารถผลักดันกระบวนการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นเข้าสู่วิถีการปฏิบัติ ที่เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนได้ในขั้นต้น ซึ่งได้แก่การจัดให้นักเรียนได้มี โอกาสปฏิบัติจริงในวิถีอาชีพของท้องถิ่น ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่มีรายได้ระหว่างเรียน เกิดความรัก และภูมิใจในอาชีพของบรรพบุรุษ

ด้านนักเรียน จากการสังเกต หรือการเฝ้าดูผู้เรียนของครูแกนนำ พบความเปลี่ยนแปลง ในตัวผู้เรียนที่เข้าร่วมกิจกรรม ได้แก่ เด็กแสดงให้เห็นว่ามีความใฝ่รู้ มีความคิดสร้างสรรค์ กล้าคิด กล้าทำ กล้าแสดงออก มีความรับผิดชอบ ล้อเล่น อวดทวน สนใจเรียนรู้ชุมชน รักและศรัทธาในวิชาชีพ ของบรรพบุรุษและในวิถีชีวิตแบบพึ่งตนเอง เรียบง่าย เกื้อกูล อ่อนน้อมถ่อมตน ที่สำคัญนักเรียน มีความสุขในการเรียนรู้ มีความกระตือรือร้นในการเรียนรู้ที่ได้ทั้งปัญญา ความรู้ และรายได้ บรรยากาศการเรียนรู้จึงมักเต็มไปด้วยรอยยิ้มและเสียงหัวเราะ ในส่วนของผู้ปกครองก็มี ความพึงพอใจในบุตรหลานที่ช่วยเหลืองานในครอบครัวด้วยจิตสำนึก โดยเปลี่ยนจากเดิม ที่มักต้องใช้คำสั่งหรือให้วุ่นวายก่อนจึงช่วยเหลืองานครอบครัว

การประเมินคุณภาพหรือความดีความชอบของฝ่ายโรงเรียน : จากการสนทนากลุ่มเพื่อถอดบทเรียนจากโครงการโดยกลุ่มผู้บริหารโรงเรียน ครูแกนนำและแกนนำชุมชน ที่มีส่วนร่วมในการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ ได้ข้อสรุปว่า ด้วยผลงานของครูที่สะท้อนด้วยลักษณะผู้เรียนข้างต้น ทั้งฝ่ายโรงเรียนเครือข่ายภูมิปัญญา และผู้มีส่วนร่วมในโครงการ มีทัศนะพ้องกันว่าควรใช้เป็นเกณฑ์ประเมินหลัก ในการพิจารณาความดีความชอบ ส่วนเอกสารที่เป็นหลักฐานทางวิชาการนั้น ควรใช้เป็นเกณฑ์รอง เนื่องจากเอกสารมีข้อจำกัดโดยธรรมชาติในการสะท้อนสถานการณ์จริง ได้อย่างชัดเจน ซึ่งเมื่อใช้ผลงานของฝ่ายโรงเรียนที่สะท้อนด้วยลักษณะผู้เรียนเป็นเกณฑ์หลักนั้น ก็ไม่ควรใช้วิธีประเมินเพียงการลงไปติดตามประเมินผล แต่ต้องเป็นวิธีประเมินที่มีกระบวนการเรียนรู้ร่วม โดยลงมาเรียนรู้ร่วมอย่างแท้จริงบนความสัมพันธ์แบบเสมอภาคกับโรงเรียน และชุมชนอย่างเป็นประจำและต่อเนื่อง

● ผลต่อฝ่ายชุมชน

ชุมชนในสวนที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของเครือข่ายและไม่ได้เข้าร่วมโครงการ มีศักยภาพการเรียนรู้ ที่เป็นชุดความรู้เดิม ที่มองไม่เห็นอนาคตและมีความคิดสั้นหวังการเกษตรเชิงเดี่ยวหันไปคิดพึ่งเมือง พึ่งภายนอก ยึดเรื่องเงินเป็นสำคัญ จากการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการพบว่า แม้มีความต้องการให้ลูกหลานอยู่กับครอบครัวในท้องถิ่น แต่มีแนวคิดว่าเป็นไปไม่ได้ เพราะในท้องถิ่นหางานทำที่มีรายได้เป็นตัวเงินได้ค่อนข้างยาก

ชุมชนในส่วนนี้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจพอส่งลูกเรียนได้ก็มุ่งให้ลูกเรียนต่อสูงขึ้นๆ เพื่อสอบเข้ามหาวิทยาลัย

ชุมชนในส่วนนี้ที่ไม่มีฐานะทางเศรษฐกิจพอส่งลูกเรียนได้ ก็มุ่งให้ลูกหางานทำที่มีรายได้เป็นตัวเงิน ซึ่งมักหาไม่ได้ในท้องถิ่นที่อาศัยอยู่

กระบวนการเรียนรู้ร่วมกับโรงเรียนนั้น ชุมชนมักไม่มีเวลาให้ เพราะต้องมุ่งแต่เรื่องหารายได้ แต่ถ้าต้องเข้าร่วมเรียนรู้กับโรงเรียนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็มักให้แล้วแต่ครู จึงเป็นลักษณะของการสื่อสารแบบทางเดียวที่มาจากโรงเรียนเป็นหลัก

ชุมชนที่ไม่ได้เป็นสมาชิกเครือข่ายฯแต่ได้เข้าร่วมโครงการ เมื่อมีชุดความรู้ใหม่ มีศักยภาพในชั้นมองเห็นคุณค่าของชุดความรู้ใหม่นี้เท่านั้น แต่ก็ไม่สามารถนำมาใช้ปฏิบัติได้ เนื่องจากภาระหนี้สิน ไม่มีความอดทนเพียงพอในการใช้หลักการพึ่งตนเองที่ต้องใช้เวลานาน และชุมชนทั้งส่วนที่มีภาระหนี้สินหรือไม่มีภาระหนี้สินก็ตาม มักไม่มีเวลาเรียนรู้ร่วมกับโรงเรียน เพราะต้องทุ่มเวลาส่วนใหญ่ให้กับการหารายได้ที่เป็นตัวเงิน

ชุมชนในสวนที่เป็นสมาชิกของเครือข่ายฯและอยู่ในแผนงานขับเคลื่อนของเครือข่ายฯ จะยกระดับศักยภาพการเรียนรู้ บนฐานของการสามารถพึ่งตนเองได้ มองเห็นอนาคต ความภูมิใจ และศักดิ์ศรีของเกษตรกรผสมผสาน เข้าใจถึงคุณค่าของเกษตรกรผสมผสานที่มีต่อสิ่งแวดล้อมโลก

มองเห็นช่องทางต่อเนื่องสู่การแปรรูป สู่ธุรกิจชุมชน สู่อุตสาหกรรมชุมชน มองเห็นช่องทางการคิดค้นคว้าเทคโนโลยีแบบพึ่งตนเอง และการคิดเรื่องสวัสดิการชุมชน บนฐาน ของการใช้ความสามารถจัดการความรู้ เกิดเป็นจิตสำนึกในเรื่องของการเรียนรู้ร่วมกับโรงเรียนที่เป็นการสื่อสารแบบสองทาง

เครือข่ายภูมิปัญญา มีความแตกต่างจากภูมิปัญญาเดี่ยวโดยทั่วไปที่โรงเรียนมักคุ้นเคยกับการนำความรู้เรื่องอาชีพในท้องถิ่นจากภูมิปัญญาเดี่ยวมาให้นักเรียนได้เรียนรู้ แต่เครือข่ายภูมิปัญญานั้นเป็นกระบวนการเรียนรู้เชิงโครงสร้างสังคมที่มีศักยภาพในการรู้เท่าทันวิกฤตการณ์ทางสังคมในทุกๆด้าน และพร้อมที่จะเสนอแนวทางเพื่อแก้ไขวิกฤตการณ์ปัญหาในวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม เครือข่ายภูมิปัญญาไม่ใช่เพียงสร้างเสริมการเรียนรู้ให้ชุมชนเรื่องการประกอบอาชีพเท่านั้น แต่ที่สำคัญได้สร้างเสริมให้ชุมชนมีศักยภาพในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่เป็นการสื่อสารแบบสองทางแท้

● ผลต่อกระบวนการระหว่างโรงเรียนและชุมชน

ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนก่อนการเคลื่อนไหวดำเนินงานตามแผนพัฒนาของโครงการ มักเป็นความสัมพันธ์แบบแนวดิ่ง ดังปรากฏหลักฐานในการศึกษาสถานการณ์และศักยภาพเดิมของโรงเรียนและชุมชนในระยะที่ 1 ของโครงการ ที่พบ การสื่อสารเป็นแบบทางเดียวที่มาจากฝ่ายโรงเรียนเป็นหลัก ฝ่ายชุมชนนั้น มักให้แล้วแต่ครู โรงเรียนจำกัดการจัดการเรียนการสอนอยู่ในส่วนโรงเรียนเพื่อสอนให้ทันหลักสูตรแกนกลาง หากมีความเกี่ยวข้องกับชุมชนก็มักเป็นในช่วงของการประกอบพิธีกรรมในงานประเพณีของท้องถิ่นหรือเมื่อต้องการให้ชุมชนบริจาคสนับสนุน

ภายหลังกิจกรรมหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชน โรงเรียนและชุมชนมีความเข้าใจกันมากขึ้น เกิดความสัมพันธ์แบบแนวราบ มีพฤติกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้แบบสื่อสารสองทาง

ที่น่าสังเกตคือ การเกิดความสัมพันธ์แบบแนวราบ ที่มีพฤติกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้แบบสื่อสารสองทาง นั้นต้องอยู่บนฐานของลักษณะชุมชนที่พึ่งตนเองได้ ซึ่งพบเฉพาะชุมชนที่อยู่ในแผนงานขับเคลื่อนของเครือข่ายฯ ชุมชนนอกเครือข่ายล้วนไม่มีพลังเพียงพอมาสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมเพราะต้องทุ่มเวลาทั้งชีวิตไปแสวงหารายได้ที่เป็นตัวเงิน เรื่องชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา นี้ รัฐได้มีความพยายามมาตั้งแต่ในอดีตโดยกำหนดไว้ในโครงสร้างการบริหารการศึกษา แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร บทเรียนนี้สะท้อนให้เห็นว่า เมื่อชุมชนมีความเข้มแข็งพึ่งตนเองได้แล้วเท่านั้น จึงมีพลังเพียงพอมาคิดเรื่องปัจจัยที่ 5 อย่างระบบการศึกษา และโดยที่เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานอยู่ระหว่างการขับเคลื่อนสร้างครอบครัวพึ่งตนเองให้ได้ 1 ล้านครอบครัวในภาคอีสาน ระบบการศึกษาควรต้องประสานการทำงานร่วมกับระบบอื่นเช่นเครือข่ายภูมิปัญญาลักษณะนี้ ที่ไม่ใช่เป็นเพียงภูมิปัญญาในวิชาชีพ แต่เป็นเครือข่ายภูมิปัญญาที่ดำเนินการปรับโครงสร้างสังคม

- ผลต่อหลักสูตรท้องถิ่นกับการจัดการศึกษา

มโนทัศน์เกี่ยวกับหลักสูตรท้องถิ่น : ความเปลี่ยนแปลงด้านหลักสูตรท้องถิ่นกับการจัดการศึกษานั้น นอกจากเป็นผลมาจากการเคลื่อนไหวของโครงการวิจัยแล้ว ยังขึ้นอยู่กับมโนทัศน์เกี่ยวกับหลักสูตรท้องถิ่นที่ต่างระดับกันระหว่างของฝ่ายโรงเรียนและชุมชน กับของฝ่ายเครือข่ายฯ

มโนทัศน์เกี่ยวกับหลักสูตรท้องถิ่น ของฝ่ายโรงเรียน และชุมชน ส่วนใหญ่ยังคงให้ความหมายอยู่ในระดับของ “การพัฒนาอาชีพในท้องถิ่น” นอกจากนี้ยังให้ความหมาย “หลักสูตรท้องถิ่น” ในแนวของ “การได้มีความรู้ในวัฒนธรรมของท้องถิ่น” ซึ่งก็ยังคงเป็นการจัดการศึกษาในระดับของการ “มีความรู้” เท่านั้น ยังไม่ถึงขั้นสร้างปัญญา

(ตัวอย่างแนวคิดเกี่ยวกับหลักสูตรท้องถิ่นของฝ่ายชุมชน - ชาวบ้านหญิง)

“อาชีพของท้องถิ่นที่ทำกันอยู่ เช่น การทำเกษตรผสมผสาน การทำอูปลูก การทำเสปปูน การนวดแผนไทย การจักสาน เป็นหลักสูตรท้องถิ่นที่เราต้องการให้เด็กได้เรียนรู้จากสภาพจริงจนถึงการปฏิบัติ”

(ตัวอย่างแนวคิดเกี่ยวกับหลักสูตรท้องถิ่นของฝ่ายโรงเรียน - ครูแกนนำ)

“หลักสูตรท้องถิ่นเป็นการนำข้อมูลอาชีพและวัฒนธรรมของท้องถิ่น มาบูรณาการเข้ากับวิชาต่างๆของโรงเรียน โดยเน้นให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริง”

นอกจากนี้มีบางส่วนที่ให้ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่นที่ไม่ชี้เฉพาะเรื่องอาชีพอยู่บ้าง โดยเป็นการให้ความหมายแบบกว้างๆ คือ เพื่อรองรับวิถีการดำรงชีวิตในท้องถิ่น และยังมีค่าสำคัญ ขยายความที่คำนึงถึงความสุข และความยั่งยืนเข้ามาด้วย

(ตัวอย่างแนวคิดเกี่ยวกับหลักสูตรท้องถิ่นของฝ่ายโรงเรียน - ผู้บริหารโรงเรียน)

“หลักสูตรท้องถิ่นเป็นแนวทางการจัดการศึกษาทางเลือกที่สามารถตอบสนองผู้เรียน และท้องถิ่น และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตประจำวันได้อย่างมีความสุขและยั่งยืน” ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ภายหลังการเคลื่อนไหวตามแนวทางของโครงการ ได้แก่ การเปลี่ยนวิธีสอนจากเดิมที่สอนหนังสือตามหลักสูตรแกนกลาง มาเป็นการจัดกิจกรรมตามความหมายของหลักสูตรท้องถิ่นในระดับที่โรงเรียนยึดถือ (ภายหลังจากที่ได้เข้ารับการอบรมด้วยหลักสูตรวปอ. ภาคประชาชน และดำเนินกิจกรรมตามหลักอภิธานิธรรมมาแล้ว) เช่น

โรงเรียนในพื้นที่ลักษณะที่ 1 ดำเนินโครงการเพาะชำกล้าไม้ / โครงการเกษตรผสมผสาน / โครงการปุ๋ยชีวภาพ / และน้ำหมักเอมไซม์จากผลไม้ต่างๆ / และโครงการป่าชุมชน

โรงเรียนในพื้นที่ลักษณะที่ 2 ดำเนินโครงการร่วมหุ้นสหกรณ์ร้านค้าชุมชน / โครงการเลี้ยงสุกรพื้นเมือง / โครงการเกษตรผสมผสาน / และ โครงการจักสาน

โรงเรียนในพื้นที่ลักษณะที่ 3 ดำเนิน โครงการห้องสมุด / และโครงการสานฝันภูมิปัญญา

โรงเรียนในพื้นที่ลักษณะที่ 4 ดำเนินโครงการเลี้ยงไก่เนื้อเพื่ออาหารกลางวัน / โครงการสวนสมุนไพร และโรงกลั่นสมุนไพร / โครงการสร้างแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนและชุมชน

โรงเรียนในพื้นที่ลักษณะที่ 5 ดำเนินโครงการทำขนมเพื่อขาย (ชะลอการดำเนินโครงการไว้ โดยจะนำไปดำเนินการในภาคการศึกษาต่อไป เนื่องจากโรงเรียนมีภารกิจอื่นของทางราชการ)

ในขณะที่ความหมายของ “หลักสูตรท้องถิ่น” ตามแนวทางของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และพหุภาคีภาคอีสาน นั้น เป็นความหมายของ กระบวนการสร้างปัญญาและพัฒนาจิตวิญญาณของคนทุกกลุ่ม (ไม่ใช่แค่เพียงสร้างเอกสารหลักสูตรวิชาชีพ หรือ เอกสารวัฒนธรรมท้องถิ่นให้ผู้อื่นนำไปใช้) ทั้งอนุชน ผู้ปกครอง ชุมชน โรงเรียน ให้เข้าถึง ความหมาย ในระดับของความสามารถใน การจัดการความรู้เพื่อสร้างปัญญาให้รู้เท่าทันวิกฤติการณ์ทางสังคมอันเนื่องมาจากโครงสร้างสังคมอุตสาหกรรมทุนนิยมฟุ้งฟิง ที่มีความเกี่ยวเนื่องโยงกันจากระดับโลก สู่ระดับประเทศ สู่ระดับท้องถิ่น และสามารถพยากรณ์เหตุการณ์เชิงแนวโน้ม เพื่อนำมาใช้ในการจัดการกับวิถีชีวิต ที่จะสามารถอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี บนฐานรากแห่งการพึ่งตนเองด้านปัจจัยสี่ จนกระทั่งก้าวเข้าสู่การแปรรูป สู่การเป็นอุตสาหกรรมชุมชน สู่ธุรกิจชุมชน รวมถึงเรื่องสวัสดิการชุมชน โดยมุ่งเรื่อง “แนวโน้มของธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือธุรกิจบ้านที่สอ (Home Stay)” เป็นสำคัญ อันเป็นศักยภาพที่มีอยู่ของชนบทในประเทศไทย

อย่างไรก็ตาม การจะทำให้ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่นที่ค่อนข้างลุ่มลึก ตามแนวของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เป็นจริงได้นั้น ต้องอาศัยกระบวนการขับเคลื่อนของความเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ที่อาศัยโครงสร้างสังคมแบบองค์รวม ที่ต้องอาศัยเวลามากพอ โดยเป็นการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องท่ามกลางวิถีการดำเนินชีวิต

การจะบรรลุความหมายของหลักสูตรท้องถิ่นตามแนวทางของเครือข่ายฯ ข้างต้น นั้น กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ไม่อาจดำเนินการตามความเคยชินดั้งเดิมหรือตามที่ทำอยู่กับหลักสูตรสถานศึกษาในปัจจุบัน ซึ่งจากการสังเกตและสนทนาลักษณะไม่เป็นทางการ พบว่า การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อรองรับหลักสูตรสถานศึกษา นั้น ครูเพียงอยู่ในโรงเรียน ไม่ต้องออกไปชุมชน อ้างว่าเพราะมีวิถีชีวิตอยู่ในชุมชนอยู่แล้ว รู้ว่าชุมชนประกอบอาชีพอะไร มีภูมิปัญญาอาชีพอะไรอยู่บ้าง และได้ดำเนินการจัดทำสาระการเรียนรู้โดยอาศัยเอกสารหลักสูตรแกนกลางที่รัฐให้มา ซึ่งต้องใช้ในสัดส่วนร้อยละ 70 สำหรับในส่วนของท้องถิ่นใช้เพียงร้อยละ 30 ก็สามารถกำหนดสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาหรืออาชีพในท้องถิ่น ตามที่เคยรับรู้มาอยู่แล้ว ได้เป็นรูปเล่ม พร้อมนำไปใช้สอน

(จากการสนทนาลักษณะไม่เป็นทางการกับครูในโรงเรียนนำร่องใช้หลักสูตรพื้นฐาน 12 ปี)

“ทำหลักสูตร 12 ปี นี่ต้องออกไปท้องถิ่นบ่อยไหม”

“ไม่ต้องไปเลย ก็เป็นคนอยู่ในท้องถิ่นอยู่แล้ว รู้หมดว่าใครเป็นภูมิปัญญาอาชีพอะไร”

ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่น ไม่ได้มีการกำหนดไว้เป็นการเฉพาะ ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และแม้ในช่วงของการประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ความหมายส่วนหนึ่งอาจได้มาจากแนวทางการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา เช่น ให้ความหมายว่า หลักสูตรสถานศึกษาเป็นแนวทางของการจัดการศึกษาให้ผู้เรียนมีความรู้ ความสามารถนำความรู้สู่การปฏิบัติที่ประสบความสำเร็จในการเรียนรู้ด้วยตนเอง รู้จักตนเอง มีชีวิตอยู่ในโรงเรียน ชุมชน สังคม และโลกอย่างมีความสุข ซึ่งความหมายดังกล่าวเป็นความหมายที่จะก้าวสู่ขั้นของการสร้างปัญญา และจิตวิญญาณเช่นเดียวกับความหมายตามแนวทางของเครือข่ายฯ แต่ในระดับของผู้ปฏิบัติ อย่างโรงเรียน ยังเข้าไม่ถึงความหมายนี้ หากจะเข้าให้ถึงความหมายที่ลุ่มลึกของหลักสูตรท้องถิ่นตามแนวทางของเครือข่ายฯ ระบบการศึกษาควรจัดให้มีการเรียนรู้ร่วมกับระบบของเครือข่ายภูมิปัญญา ซึ่งต้องอาศัยกระบวนการขับเคลื่อนของความเป็นเครือข่าย การเรียนรู้ที่อาศัยโครงสร้างสังคมแบบองค์รวม และต้องอาศัยเวลามากพอ ที่เป็นการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องท่ามกลางวิถีการดำเนินชีวิต

การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น : หลังจากที่โรงเรียนและชุมชนได้ผ่านกระบวนการของหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชน และได้ดำเนินกิจกรรมโดยยึดหลักอธิปไตยแล้ว

ฝ่ายโรงเรียนได้ปรับเปลี่ยนบทบาทขึ้นจากเดิมที่เพียงเป็นการสอนตามหลักสูตรแกนกลาง มาเป็นการร่วมเรียนรู้กับชุมชนสร้างกิจกรรมที่เป็นฐานรากของหลักสูตรท้องถิ่น อันเป็นผลเนื่องมาจากการได้ศึกษาดูงานโรงเรียนต้นแบบ และจากการสนทนากลุ่มเพื่อถอดบทเรียนจากโครงการโดยกลุ่มผู้บริหารโรงเรียน ครูแกนนำและแกนนำชุมชน ที่มีส่วนร่วมในการวิจัย ได้ข้อสรุปของกระบวนการดำเนินการ เพื่อมุ่งสู่การสร้างหลักสูตรท้องถิ่น ดังนี้

- (1) ผู้มีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นทุกฝ่าย ต้องผ่านกระบวนการปรับวิถีคิด และโลกทัศน์(ด้วยหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชน) เพื่อให้ได้ใจของทุกคน และมีวิถีคิด และโลกทัศน์ในเชิงของมิติชุมชนและมิติสังคมที่ตระหนักในความสำคัญของ ชุมชน และความเป็นชนบท มีความคิดที่ตื่นชนบท และมองเห็นช่องทางที่จะสามารถดำรงตนอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี รวมทั้งผ่านการใช้หลักอธิปไตยธรรม ด้วยจิตสำนึก(ไม่ใช่โดยหน้าที่ – มีการประชุมเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน อย่างเป็นประจำและต่อเนื่อง) แล้วจึงมาร่วมกันกำหนด แนวทางการประสาน ขุดความรู้สากลกับขุดความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น (ผู้มีส่วนร่วมระหว่าง ดำเนินโครงการประกอบไปด้วยฝ่ายโรงเรียน(ผู้บริหารโรงเรียน ครู นักเรียน)และชุมชน (ผู้นำธรรมชาติ ผู้นำทางการ ปราชญ์ชาวบ้าน) – หลังจากถอดบทเรียนร่วมกันแล้ว พบว่า ผู้มีส่วนร่วมควรเพิ่มในส่วนของนักวิชาการจากสถาบันอุดมศึกษา เพื่อพัฒนาท้องถิ่น กรรมการสถานศึกษา และผู้แทนกลุ่มอาชีพในท้องถิ่น)

- (2) การจัดเก็บรวบรวมข้อมูลและจัดทำระบบสารสนเทศ โดยประกอบทั้งข้อมูลส่วนท้องถิ่น และข้อมูลสภาพวิกฤติการณ์ปัญหาของประเทศและของโลก เพื่อนำประเด็นปัญหาของท้องถิ่นและของสังคมมาเป็นประเด็นการเรียนรู้
- (3) (ใช้หลักการบริหารนิยธรรมกับผู้มีส่วนร่วม) กำหนดกิจกรรมและองค์ความรู้ที่จะสร้างสรรค์ร่วมกันเพื่อสร้างเสริมให้ผู้เรียนสร้างปัญญารู้เท่าทันสถานการณ์และพัฒนาจิตวิญญาณให้เป็นผู้มีจิตใจสูง
- (4) (ใช้หลักการบริหารนิยธรรมกับผู้มีส่วนร่วม) วิเคราะห์เชื่อมโยงกิจกรรมและองค์ความรู้ที่จะสร้างสรรค์ร่วมกันกับสาระการเรียนรู้ของหลักสูตรการศึกษาในระบบ
- (5) ผู้สอนเขียนแผนการสอน
- (6) นำเสนอแผนการสอนกับผู้มีส่วนร่วมในข้อ(1) เพื่อทำประชาพิจารณ์
- (7) จัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามแผนการสอน
- (8) วัดและประเมินผลผู้เรียน
- (9) ประมวลองค์ความรู้สู่การจัดทำเอกสารหลักสูตรท้องถิ่นและนำเสนอตามระบบ
- (10) ประเมินกระบวนการหลักสูตรท้องถิ่น

การเขียนแผนการสอน : จากการสนทนากลุ่มเพื่อถอดบทเรียนจากโครงการ โดยกลุ่มผู้บริหารโรงเรียน ครูแกนนำ และแกนนำชุมชน ที่มีส่วนร่วมในการวิจัย ได้ข้อสรุปของการเขียนแผนการสอน สำหรับหลักสูตรท้องถิ่น ดังนี้

รูปแบบของแผนการสอนหรือส่วนประกอบของหัวข้อในแผนการสอน นั้น ผู้เข้าร่วมโครงการยังคงของเดิมไว้ แต่มาให้ความสำคัญกับหลักการที่ควรยึดถือในการเขียนแผนการศึกษาดังต่อไปนี้

- (1) ยึดหลักให้มีความยืดหยุ่น เพื่อสามารถสนองความต้องการและศักยภาพที่หลากหลายของผู้เรียน
- (2) ยึดหลักความสอดคล้องกับภววิสัยของท้องถิ่นและวิกฤติการณ์ปัญหาของสังคม
- (3) ยึดหลักการสร้างปัญญาให้กับผู้เรียน
- (4) ส่งเสริมการเรียนรู้ที่ค้นพบด้วยตนเอง ได้ปฏิบัติจริง ได้ทดลอง ได้ค้นคว้า ได้วิจัย
- (5) ส่งเสริมการกล้าคิด กล้าทำ กล้าแสดงออก อดทน สู้งาน มีระเบียบวินัย อ่อนน้อมถ่อมตน เป็นผู้มีจิตใจสูง
- (6) ส่งเสริมจริยธรรมของการมีความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคม
- (7) ส่งเสริมคุณค่าแห่งความห่วงหาพันทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรและวัฒนธรรม ที่มีคุณค่าของชุมชน รักและศรัทธาในวิชาชีพของบรรพบุรุษ
- (8) สร้างเสริมให้มีรายได้ระหว่างเรียน

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ : จากการสนทนากลุ่มเพื่อถอดบทเรียนจากโครงการ โดยกลุ่มผู้บริหารโรงเรียน ครูแกนนำและแกนนำชุมชนที่มีส่วนร่วมในการวิจัย ได้ข้อสรุปของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับ หลักสูตรท้องถิ่น ดังนี้

กิจกรรมการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับหลักการของกระบวนการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นและการเขียนแผนการสอนข้างต้น ซึ่งครูได้ใช้ระหว่างดำเนินโครงการแล้วเกิดเป็นความเปลี่ยนแปลงในตัวผู้เรียนที่สังเกตได้ เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่จัดขึ้นโดยยึดหลักการต่อไปนี้

- (1) จัดกิจกรรมการเรียนรู้บนฐานของการสร้างเสริมชุมชนให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้
- (2) เน้นการได้ปฏิบัติจริงและเรียนรู้ในสถานการณ์จริง
- (3) เน้นการได้ค้นคว้า ทดลอง ได้ใช้กระบวนการวิจัย
- (4) ให้โอกาสผู้เรียนได้สร้างหรือค้นพบองค์ความรู้ด้วยตนเอง
- (5) สร้างเสริมบรรยากาศการเรียนรู้ที่มีความสุขที่ได้ค้นพบความรู้ด้วยตนเองและมีรายได้ระหว่างเรียน

- (6) ใช้ห้องเรียนธรรมชาติ
- (7) ใช้สื่อการเรียนรู้ที่มีชีวิต หรือมีความหมาย

ความเปลี่ยนแปลงในตัวผู้เรียนที่สังเกตได้(โดยครูและผู้ปกครอง) ได้แก่

- (1) เป็นผู้ใฝ่รู้ มีวิจารณ์ญาณ มีความคิดสร้างสรรค์
- (2) เป็นผู้มีความรับผิดชอบ อดทน สู้งาน
- (3) เป็นผู้กล้าคิด กล้าทำ กล้าแสดงออก แต่อ่อนน้อมถ่อมตน
- (4) มีลักษณะกระตือรือร้น มีความสุขในการเรียนรู้ บรรยากาศเต็มไปด้วยรอยยิ้มและเสียงหัวเราะ
- (5) เกิดทักษะการพึ่งตนเอง
- (6) มีความรักและศรัทธาในการดำรงวิถีชีวิตในท้องถิ่น

การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ : จากการสนทนากลุ่มเพื่อถอดบทเรียนจากโครงการโดยกลุ่มผู้บริหารโรงเรียน ครูแกนนำและแกนนำชุมชนที่มีส่วนร่วมในการวิจัย ได้ข้อสรุปของการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ เชิงหลักการ ดังนี้

คุณลักษณะของผู้เรียนข้างต้นจากบทเรียนในสถานการณ์ชีวิตจริงที่เข้าร่วมโครงการ ทำให้ครูเรียนรู้ว่า การวัดผลการเรียนรู้ด้วยข้อสอบและคะแนนไม่สามารถบ่งชี้คุณสมบัติและศักยภาพของผู้เรียนได้อย่างชัดเจน กระบวนการวัดและประเมินผู้เรียนควรจัดทำบนหลักการต่อไปนี้

- (1) สารที่ประเมินคือทักษะชีวิต
- (2) ใช้เทคนิคหลักคือการเฝ้าดูผู้เรียนตลอดเวลา(pupil watcher)

- (3) ผู้มีส่วนร่วมในการประเมิน ได้แก่ ครู ผู้ปกครอง ผู้นำธรรมชาติในชุมชน และผู้เรียนได้มีโอกาสประเมินตนเอง
- (4) อาศัยแฟ้มสะสมงานทั้งของผู้เรียนและผู้สอน
- (5) คะแนนใดๆที่เป็นรหัสใช้ในการวัด ต้องถอดรหัสอย่างมีความหมายต่อการดำรงวิถีชีวิต

● ผลของมโนคติเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางของเครือข่ายฯ

ที่มีต่อมโนคติเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชนผ่านการจัดการศึกษาที่ส่งผลกระทบถึงเด็ก (เป็นคนดี เป็นคนเก่ง มีความสุข และสามารถดำรงตนอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี)

มโนคติเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางของเครือข่ายฯ เป็นการถอดบทเรียนที่มาจากวิถีการดำเนินชีวิตของปราชญ์ชาวบ้านที่สามารถแก้ไขวิกฤติการณ์ปัญหาในวิถีชีวิตในชุมชนชนบท มาด้วยสติปัญญาของตนเอง จนกระทั่งรวมตัวกันเป็นเครือข่ายภูมิปัญญาที่เรียก ตัวเองว่า เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ปรากฎหลักฐานเป็นที่ประจักษ์แก่สังคมระดับประเทศ ว่าชุมชนที่อยู่ในเขตการเคลื่อนไหวของเครือข่ายฯมีความเข้มแข็งสอดคล้องกับศักยภาพของประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศเกษตรกรรม(ไม่ใช่ศักยภาพของประเทศอุตสาหกรรม)มีจุดแข็งหรือจุดเด่นหรือศักดิ์ศรีในการเป็นส่วนหนึ่งของร้อยละ 7 ของพื้นที่โลกที่มีความหลากหลายทางชีวภาพที่เหลืออยู่ มโนคติเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางของเครือข่ายฯนี้ จึงสามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้ได้กับวิถีชนบทอื่นๆในประเทศไทย ซึ่งมีสาระของลักษณะสำคัญดังนี้

1. ชุมชนที่เข้มแข็งต้องยึดหลักทำเพื่อกินเพื่ออยู่ ไม่ใช่ทำเพื่อขายเพื่อรวย
2. ชุมชนที่เข้มแข็งต้องยึดหลัก พึ่งตนเอง
3. ชุมชนที่เข้มแข็งต้องยึดหลักพึ่งพากันเอง
4. ชุมชนที่เข้มแข็งต้องให้ความสำคัญกับ วิถีคิดและโลกทัศน์เป็นลำดับแรก
5. ชุมชนที่เข้มแข็ง ต้องยึดมั่นวิถีการผลิตแห่งเกษตรกรรมยั่งยืนแบบผสมผสาน
6. ชุมชนที่เข้มแข็งต้องให้ความสำคัญกับการมองโลกแบบองค์รวม และเห็นว่าสรรพสิ่งย่อมเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน
7. ชุมชนที่เข้มแข็งต้องยึดมั่นในคุณธรรมอ่อนน้อมถ่อมตน
8. ชุมชนที่เข้มแข็งต้องยึดมั่นในคุณธรรมช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน
9. ชุมชนที่เข้มแข็งต้องยึดมั่นมิติความสุขที่ไม่ใช่ตัวเงิน คือ การมีหลักประกันในชีวิต / สุขภาพกายใจแข็งแรง / ครอบครัวอบอุ่น / ชุมชนเข้มแข็ง / มีสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ / มีความภาคภูมิใจ / ความเป็นอิสระ / เข้าถึงธรรมะและเข้าถึงธรรมชาติ (สำหรับเงินที่มีอยู่จะมีความพยายามเปลี่ยนทุนที่เป็นเงิน ให้เป็นทุนทางปัญญา ทุนทางความดี ทุนทางสังคม ทุนทางการศึกษา ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางการสร้างสุขภาพ)

10. ชุมชนเข้มแข็งต้องยึดหลักอธิปไตย คือ ประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ด้วยจิตสำนึก(ไม่ใช่โดยอำนาจสั่งการ) อย่างเป็นประจำและต่อเนื่อง
11. ชุมชนเข้มแข็งต้องอาศัยกระบวนการวิจัยที่เป็นของชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชน
12. ชุมชนเข้มแข็งต้องส่งเสริมกลุ่มกิจกรรม
13. ชุมชนเข้มแข็งต้องสะสมองค์ความรู้ใหม่

มโนคติเรื่องความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และพหุภาคีภาคอีสาน ชำต้นทุกฝ่ายที่เข้าร่วมโครงการวิจัย ล้วนมีทัศนะเห็นพ้องด้วย เมื่อใช้มโนคติเรื่องนี้จัดเข้าเป็นสาระการเรียนรู้ช่วงอบรม วปอ.ภาคประชาชน ซึ่งได้ช่วยกระตุ้นให้ โรงเรียนและชุมชนเกิดแนวคิดเรื่องกิจกรรมและโครงการเพื่อการดำเนินวิถีชีวิตในท้องถิ่น ได้ชัดเจนขึ้น อย่างไรก็ตาม ทั้งฝ่ายโรงเรียนและชุมชนที่ไม่ใช่สมาชิกของเครือข่ายโดยทั่วไป (ยกเว้นในกลุ่มผู้นำธรรมชาติที่มีอาชีพทางการเกษตร) ก็ยังคงมีปัญหาเรื่องจะนำลงสู่การปฏิบัติ ให้เป็นจริง ซึ่งพบปัจจัยกีดขวางที่สำคัญ คือ ค่านิยมวัตถุนิยมและบริโภคนิยมซึ่งมุ่งแสวงหาอาชีพ ที่มีรายได้เป็นเงินมากมายเป็นสำคัญ ที่ถูกอิทธิพลครอบงำมาจากสังคมอุตสาหกรรมทุนนิยมฟุ้งเฟ้อ ในปัจจุบัน

การจะเข้าถึงมโนคติเรื่องความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และพหุภาคีภาคอีสานได้ ต้องมีการขับเคลื่อนด้วยยุทธศาสตร์ “สามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา” (มุมที่หนึ่งของสามเหลี่ยม คือ การสร้างองค์ความรู้ /มุมที่สองของสามเหลี่ยม คือ การเคลื่อนไหวทางสังคม / และมุมที่สามคือ การเชื่อมโยงทางกฎหมายและการเมือง) พร้อมๆกับการอาศัยหลักอธิปไตย ซึ่งหมายถึงการประชุมแลกเปลี่ยนด้วยจิตสำนึกเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันนี้ ไม่สามารถหลีกเลี่ยงสถานการณ์วิถีการดำเนินชีวิตที่ถูกครอบงำด้วย อิทธิพลจากโครงสร้างสังคมอุตสาหกรรมทุนนิยมฟุ้งเฟ้อที่ยึดเงินตราเป็นสำคัญ และเต็มไปด้วย สื่อกระตุ้นค่านิยมวัตถุนิยม ค่านิยมบริโภคนิยม จึงเป็นการพัฒนาไปบนสถานการณ์ของการต่อสู้ บนคู่ตรงข้าม หรือเป็นการใช้วิจารณ์ฐานด้วยรูปการณ์จิตสำนึกของโครงสร้างสังคมคู่ตรงข้าม ที่ขัดแย้งกัน ตัวอย่างเช่น ในส่วนของชุมชนที่เป็นสมาชิกของเครือข่ายเอง ก็ยังคงมีปัญหาใน ลักษณะของการ “วนเป็นวงจรของสปริงแชน” ของวิถีคิดและท่วงทำนองการดำเนินวิถีชีวิต อยู่เสมอๆ โดยยังคงมีความต้องการอยากรวย และเมื่อลงทุนทำกิจการเพื่อการขายก็มักต้อง ประสบกับการขาดทุน วนเวียนอยู่เช่นนี้หลายครั้ง กว่าที่จะสรุปได้ว่า “ยังอยากรวยยิ่งยากจน” แต่ถ้าทำโดยยึดหลักพอเพียงนั้น ไม่ใช่ไม่รวย เพียงแต่รวยช้าเท่านั้น ซึ่ง “การรวย” ก็ไม่สำคัญเท่ากับการได้เสริมสร้างศักยภาพการเรียนรู้และความเป็นผู้มีจิตใจสูง

ด้วยระดับการเข้าถึงมโนคติเกี่ยวกับ ความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางของเครือข่าย
ปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ไม่ได้มีเพียงระดับเดียว เช่น ระดับแรกเป็นระดับที่เพียงรับรู้
คุณค่าแต่ไม่สามารถนำลงสู่วิถีการปฏิบัติ/และระดับต่อไปเป็นระดับที่เข้าถึงขั้นนำลงสู่วิถีการปฏิบัติ
แต่ก็ต้องวนเวียนกลับไปกลับมาระหว่างวิถีเดิมและวิถีใหม่ ลักษณะนี้สะท้อนสู่ภาวะของการเข้าถึง
มโนคติเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชนผ่านการจัดการศึกษาที่ส่งผลกระทบต่อเด็ก(เป็นคนดี
เป็นคนเก่ง มีความสุข และสามารถดำรงตนอยู่ในท้องถิ่นได้อย่างมีศักดิ์ศรี)ด้วย โดยพบว่า การให้
ความหมายเกี่ยวกับ “เป็นคนดี เป็นคนเก่ง มีความสุข และสามารถดำรงตนอยู่ในท้องถิ่น
อย่างมีศักดิ์ศรี” ยังไม่มีความสัมพันธ์อยู่ในระดับเดียวกับความหมายของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน
และพหุภาคีภาคอีสาน

เป้าหมายสุดท้ายของการจัดการศึกษา

ผลกระทบของการจัดการศึกษาที่มีต่อเด็ก นั้น มุ่งให้เกิดเป้าหมายสุดท้าย
ของการจัดการศึกษา ตามแนวทางของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน
ได้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

การเป็นคนดี หมายถึง การเข้าถึงสิ่งสูงสุด คือ การลดละกิเลส หรือ ลดละ
โลภ โกรธ หลง เพื่อลดความเห็นแก่ตัวลง เพิ่มความมีจิตสาธารณะ หรือ
เห็นแก่ส่วนรวมเป็นหลัก รู้ร้อน รู้หนาว ร่วมทุกข์ร่วมสุข ร่วมแก้ปัญหาของสังคม
มีความเอื้ออาทร เพื่อการอยู่ร่วมกันของสรรพชีวิตอย่างได้สมดุล และสันติสุข

การเป็นคนเก่ง หมายถึง ความมีปัญญา ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่แสวงหา มีความสามารถ
ทางความคิด สามารถสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง สามารถพึ่งตนเองได้ รู้จักตนเอง
รู้จักแผ่นดินไทย และรู้เท่าทันสังคมโลก จนกระทั่งสามารถจัดการความรู้และเทคโนโลยี
มารับใช้ในการดำเนินวิถีชีวิตอย่างสันติสุข และได้คุณภาพ

การมีความสุข หมายถึง ความปิติที่ได้ค้นพบองค์ความรู้สำคัญและเป็นประโยชน์
ด้วยตนเองเป็นคนแรก และการยึดมิตินิยามความสุขใน 8 หมวด ที่ไม่ใช่มิติของตัวเงิน ซึ่งได้แก่
การมีหลักประกันในชีวิต การมีสุขภาพกายใจแข็งแรง การมีครอบครัวอบอุ่น
การมีชุมชนเข้มแข็ง การมีสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์
การมีความเป็นอิสระ การมีความภาคภูมิใจ การเข้าถึงธรรมะ และการเข้าถึงธรรมชาติ

ความสามารถดำรงตนอยู่ในท้องถิ่นได้อย่างมีศักดิ์ศรี หมายถึง ความสามารถ
ในการจัดการความรู้และเทคโนโลยีให้มารับใช้ในการดำเนินวิถีชีวิตอยู่ในท้องถิ่นได้
อย่างสันติสุข และได้คุณภาพ

เป็นที่น่าสังเกตว่า เป้าหมายสุดท้ายของการศึกษา เรื่อง เป็นคนดี เป็นคนเก่ง มีความสุข และสามารถดำรงตนอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี ไม่ได้ระบุไว้เพื่อให้ยึดถือตรงกัน ด้วยพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ / ในส่วนของเอกสารหลักสูตรการศึกษา ปรากฏคำสำคัญ 2 คำ ไว้ในจุดหมายของหลักสูตร คือ “เป็นคนดี และ มีความสุข” แต่ก็ไม่ได้ให้ความหมายไว้ / ในส่วนของเอกสารปฏิรูปการเรียนรู้(2543) ปรากฏคำสำคัญ 3 คำ พร้อมให้ความหมายไว้ ได้แก่

เป็นคนดี หมายถึง ดำเนินชีวิตอย่างคุณภาพ ดีทั้งจิตใจและพฤติกรรม มีวินัยต่อตนเอง และสังคม จิตใจดีงาม มีคุณธรรม จริยธรรม ควบคุมตนเองได้ อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ทำงานเพื่อส่วนรวม พัฒนาตนเองเต็มศักยภาพ มีจิตใจเป็นประชาธิปไตย

เป็นคนเก่ง หมายถึง มีความรู้ไทย มีความรู้สากล มีความรอบรู้ มีความสามารถพิเศษ เฉพาะทาง มีความคิดสร้างสรรค์ มีทักษะเป็นผู้นำเป็นผู้ตามที่ดี มีความทันสมัย ทันเหตุการณ์ ทันโลก ทันเทคโนโลยี เรียนรู้ด้วยตนเองได้

มีความสุข หมายถึง ร่างกายแข็งแรง ร่างใจแจ่มใส จิตใจเข้มแข็ง มีความสุขในการเรียนรู้ และการทำงาน มีความรักต่อทุกสรรพสิ่ง มนุษย์สัมพันธ์ดี ปลอดพ้นจากอบายมุข

จากนี้ได้พบว่า คำสำคัญ ด้าน “ความสามารถดำรงตนอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี” ไม่ปรากฏในแนวคิดทางการศึกษาของรัฐ

ด้วยความไม่เป็นเอกภาพของเป้าหมายสุดท้ายของการศึกษา ดังกล่าว จากการสำรวจแนวคิดเรื่องความหมายของเป้าหมายสุดท้ายของการศึกษา จึงพบว่า ทั้งโรงเรียนและชุมชน ที่เข้าร่วมโครงการวิจัย ยังคงยึดความหมายในระดับพื้นฐานตามความเคยชินดั้งเดิม ได้แก่

การเป็นคนดี หมายถึง การเป็นคนอ่อนน้อมง่าย ไม่เกี่ยวข้องกับอบายมุข มีวินัย ขยัน ประหยัด เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

การเป็นคนเก่ง หมายถึง ผลการเรียนรู้ในระดับดี โดยพิจารณาจากระดับคะแนนเฉลี่ย ตามความหมายในระดับการวัดและประเมินผลของหลักสูตรการศึกษา

การมีความสุข หมายถึง ความสนุก ได้หัวเราะ ได้กินอิ่มไม่ออดอยาก เรียนไปมีรายได้ไป เรียนแล้วขอวิชาที่เรียนหรือขออบกกิจกรรมที่ทำ

ความสามารถดำรงตนอยู่ในท้องถิ่นได้อย่างมีศักดิ์ศรี หมายถึง การมีอาชีพทำ อยู่ในท้องถิ่น ไม่ต้องอพยพย้ายถิ่น

แม้ผ่านกระบวนการตามแนวทางของโครงการวิจัย คือ การอบรมด้วยหลักสูตร อบรมภาคประชาชน และการดำเนินกิจกรรมตามหลักการบริหารนิยธรรม ทั้งโรงเรียนและชุมชนก็ยังคงให้ความหมายตามความเคยชินดั้งเดิม ก็เนื่องจากมีปัจจัยกีดขวางหลายประการ ได้แก่

1. การดำเนินวิถีชีวิตในท้องถิ่นของทั้งโรงเรียนในระบบและชุมชน ส่วนใหญ่อยู่ใน กระแสหลักของการดำเนินวิถีชีวิตภายใต้โครงสร้างสังคมอุตสาหกรรมทุนนิยมที่พึ่ง ที่มีวัฒนธรรมวัตถุนิยม และบริโภคนิยม (ผลจากการประเมินสถานการณ์และศักยภาพจากการ ดำเนินโครงการวิจัยนี้ ระยะที่ 1) ด้วยอิทธิพลวัฒนธรรมดังกล่าว ปากฎหลักฐานให้เห็นว่า แม้แต่ โรงเรียนในระบบที่อยู่ในท้องถิ่นชนบทไกลเพียงใด ก็ยังคงอยู่ในวงจรของการสอนหนังสือ ให้ทันกับหลักสูตรแกนกลาง มุ่งให้เด็กเรียนต่อสูงขึ้นๆ จนกระทั่ง ออกสมัครหางานทำ ในภาครัฐหรือเอกชน มีรายได้ที่สามารถสนองวัฒนธรรมวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ทางฝ่ายผู้ประกอบการซึ่งต้องคำนวณแสวงหารายได้ที่เป็นตัวเงิน และส่วนใหญ่ต้องอพยพย้ายถิ่น ไปตามเมืองใหญ่ เนื่องจากประสบความล้มเหลวกับอาชีพเกษตรเชิงเดี่ยวและมองไม่เห็นช่องทาง และอนาคตที่สดใสของอาชีพนี้ ก็พยายามผลักดันให้ลูกเรียนต่อสูงขึ้นๆ (เพราะเห็นตัวอย่างส่วนใหญ่ของ คนมีการศึกษาสูงๆ มักมีช่องทางได้รายได้มากกว่า) หรือมีฉะนั้นก็อพยพย้ายถิ่นไปหางานทำตามเมืองใหญ่

การซื้อความคิดด้วยหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน ให้เห็นถึงคุณค่า ศักดิ์ศรี ความสามารถพึ่งตนเองได้ ทั้งด้านเศรษฐกิจ(ไม่ใช่ไม่รวย แต่รวยช้า – มาร์ติน วิลเลอร์, 2545) สุขภาพ และความเป็นประโยชน์ต่อสิ่งแวดล้อมโลก ของเกษตรกรรมยั่งยืนแบบผสมผสาน ซึ่งเป็นวิถีการผลิตที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นชนบท และที่สำคัญวิถีนี้ไม่ได้ มีความหมายเพียงเป็นอาชีพที่ประกอบเพื่อหารายได้ แต่ยังมีความหมายที่ลุ่มลึกกว่านั้น คือ เป็นสื่อ สำหรับใช้เป็นโอกาสในการใช้สมองจัดการความรู้และเทคโนโลยี มาจัดการกับ วิถีการดำเนินชีวิตให้อยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีคุณภาพ และสันติสุขร่วมกัน ผู้เข้าอบรม ทั้งฝ่ายโรงเรียนและชุมชน ล้วนให้การยอมรับ(โดยเฉพาะเมื่อเห็นต้นแบบการประสบความสำเร็จของ ปราชญ์ชาวบ้านและสมาชิกเครือข่ายฯ) แต่ในวิถีชีวิตจริง ที่รับอิทธิพลค่านิยมบริโภคนิยมและวัตถุนิยม (โดยเฉพาะความต้องการเทคโนโลยีอำนวยความสะดวกต่างๆ) กับความสูญเสียปัจจัยการผลิต ทั้งที่ดิน เครื่องมือการผลิต ทุนที่เป็นเงิน จึงทำให้ไม่มีความอดทนเพียงพอต่อการรู้พื้นระบบการพึ่งตนเอง อย่างค่อยเป็นค่อยไป และทำลายความสามารถ แต่สมัครใจมากกว่าในวิถีของการหาสมัครทำงาน เป็นลูกจ้างหรือพนักงาน หรือ หาช่องทางทำอาชีพ ที่รวยเร็ว รวยเร็ว และรวยง่าย

2. ความเคยชินดั้งเดิมของฝ่ายโรงเรียนที่มีวิถีคิดเดินตามกรอบ จึงมักไม่กล้าคิด ต่างจากกรอบเดิม ในขณะที่ระเบียบปฏิบัติตามแนวทางการปฏิรูดยังคงอยู่ในจังหวะก้าวของ การลองใช้นำร่องในบางพื้นที่ การจะคิดอะไรที่สร้างสรรค์ใหม่ๆจึงมักกลัวผิด

(จากการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับครูทั่วไปนอกโครงการวิจัย)

“ราชการไม่ได้ให้ออกัสข้าราชการลองผิดลองถูก ทำอะไรก็เกรงว่าจะมีความผิดไปหมด”

3. การยังไม่มีต้นแบบในการปฏิบัติอย่างได้ผลชัดเจน ไปบรรลุเป้าหมายสุดท้ายของ การจัดการศึกษาตามแนวปฏิรูป(สำหรับผู้มีวิถีคิดเดินตามกรอบ จำเป็นต้องมีตัวแบบที่ชัดเจนนำทาง) เหล่านี้สะท้อนว่า การจะพัฒนาให้เข้าถึงความหมายที่ลุ่มลึกของเป้าหมายสุดท้าย

จากแผนภาพ สะท้อนให้เห็นว่า การดำรงตนอยู่ในท้องถิ่นได้อย่างมีศักดิ์ศรี นั้น การทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ไม่เพียงพอจะไปบรรลุได้ ปัจจัยสำคัญอยู่ที่ **ครอบครัวต้องสร้างเสริมวิถีคิดและโลกทัศน์ให้ลูกอย่างใกล้ชิดตลอดเวลา** โดยที่การสร้างเสริมวิถีคิดหรือโลกทัศน์นั้นต้องสร้างเสริมถึงขั้นของความเป็นผู้มีปัญญา และเป็นผู้มีจิตวิญญาณ (หรือจิตใจสูง) ได้แก่ การเป็นผู้รู้เท่าทันและสามารถพยากรณ์แนวโน้มของวิกฤติการณ์ทางสังคม / การรู้ร้อนรู้หนาว ร่วมทุกข์ ร่วมสุข ร่วมแก้ปัญหาสังคม / การสร้างเสริมวิถีคิดแบบใฝ่รู้ ใฝ่แสวงหา / การสร้างเสริมวิถีคิดแบบพึ่งตนเอง / การสร้างเสริมวิถีคิดใฝ่จัดการความรู้(แทนการเรียนรู้เพียงวิชาชีพ) / การสร้างเสริมวิถีคิดแบบเป็นผู้สร้างงาน(แทนการหาสมัครงาน) / การสร้างเสริมวิถีคิดรักความเป็นอิสระ / การสร้างเสริมลักษณะนิสัยอดทนอดกลั้น / การสร้างนิสัยอ่อนน้อมถ่อมตน (เรียนรู้จากผู้อื่น) เกื้อกูล และมีจิตใจสูง

การสร้างเสริมวิถีคิดและโลกทัศน์ให้แก่ลูกหลานของครอบครัวข้างต้น ครอบครัวได้มีการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายภูมิปัญญาของชุมชนในหลายๆด้าน ได้แก่ มีเครือข่ายการเรียนรู้ที่เป็นสถานการเรียนรู้- เป็นพื้นที่ศึกษาดูงาน – เป็นปราชญ์ชาวบ้าน – เป็นวิทยากรกระบวนการ - มีการศึกษาดูงาน – มีเวทีประชุมสังเคราะห์ – มีการวิจัยในวิถีการดำเนินชีวิต – และมีระบบสารสนเทศที่มาจากความต้องการภายใน

การเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้กับเครือข่ายภูมิปัญญาข้างต้น ยังได้ประโยชน์ในด้านอื่นด้วย ได้แก่ การที่เครือข่ายภูมิปัญญาเป็นเครือข่ายการเรียนรู้แห่งการเกษตรกรรมยั่งยืน แบบผสมผสานบนหลักการพึ่งตนเอง ทำเพื่อกินเพื่ออยู่ เหลือกินแจก เหลือแจกขาย และแปรรูป มุ่งสู่อุตสาหกรรมชุมชน ธุรกิจชุมชน การบริการและสวัสดิการชุมชน เหล่านี้เมื่อครอบครัวแบ่งที่ดินเปล่าให้ลูกถือครองตามกรรมสิทธิ์ทางกฎหมาย การเรียนรู้เพื่อดำรงตนอยู่ได้ในท้องถิ่น อย่างมีศักดิ์ศรีจึงมีความเป็นไปได้

การมีส่วนร่วมของครอบครัวข้างต้น เป็นส่วนที่เข้าไปพร้อมกับส่วนของโรงเรียนในระบบ ที่สร้างเสริมศักยภาพการอ่านคล่องเขียนคล่องและกระบวนการเรียนรู้ในส่วนของความรู้สากล ในช่วงวัยของเด็กตั้งแต่ก่อนวัยเรียนจนกระทั่งถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 (ที่น่าสังเกตคือ หากโรงเรียนมีศักยภาพในการสร้างเสริมศักยภาพเด็กในการคิดวิเคราะห์หรือคิดแยกแยะและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ และคิดสังเคราะห์หรือการคิดบูรณาการเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่แล้ว ผลลัพธ์น่าจะสมบูรณ์ขึ้น)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าได้เตรียมการถึงขั้นนี้ ลูกก็ยังคงรู้สึกหวั่นไหวที่ไม่เข้าเรียนระดับมหาวิทยาลัยเหมือนเพื่อน ๆ ต้องอาศัยเวลาสร้างเสริมความมั่นใจอยู่ค่อนข้างนานด้วยการเรียนรู้ร่วมกับบริบทการเรียนรู้อื่นภายนอก (เมื่อทนายของปราชญ์ชาวบ้านได้เรียนรู้กับผู้มาศึกษา ดูงานที่ให้ความสำคัญและให้การยอมรับในวิถีของการศึกษาทางเลือกที่ไม่จำเป็นต้องเข้าเรียนในระบบ มหาวิทยาลัย จึงค่อยๆมีความมั่นใจในทางเลือกของตนมากขึ้นๆ)

เป็นที่น่าสังเกตว่า การจะบรรลุเป้าหมายสุดท้ายหนึ่งๆของการจัดการศึกษานั้น ต้องอาศัยการเชื่อมโยงระบบย่อยหลายระบบเข้าด้วยกันเป็นองค์รวมของเครือข่ายการเรียนรู้ ที่ส่งผลร่วมกัน ไม่ใช่อาศัยเพียงระบบใดระบบเดียว ด้วยเหตุนี้การปฏิรูปการศึกษาโดยอาศัยระบบการศึกษาเพียงระบบเดียว จึงอาจมีโอกาสประสบผลสำเร็จค่อนข้างน้อย

ด้วยแผนภาพจากต้นแบบข้างต้น โรงเรียนต้องเรียนรู้ที่จะดำเนินงานเชื่อมเครือข่ายการเรียนรู้กับครอบครัวของผู้เรียน และชุมชนในส่วนของเครือข่ายภูมิปัญญา ต่างจากวิถีการทำงานดั้งเดิมที่ทำให้การเรียนรู้ถูกจัดให้มีอยู่แต่ในโรงเรียน หรือในห้องเรียนเท่านั้น

แม้ว่ายังไม่มีตัวแบบของแผนภาพเชื่อมโยงระบบย่อยไปบรรลุเป้าหมายสุดท้ายทางการศึกษาเรื่องอื่นๆ อันได้แก่ การเป็นคนดี เป็นคนเก่ง และมีความสุข แต่จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับปราชญ์ชาวบ้าน และการผสมผสานเข้ากับทฤษฎีการเรียนรู้สากล พบทฤษฎีการเชื่อมโยงเบื้องต้นเพื่อไปบรรลุเป้าหมายสุดท้ายของการศึกษา เรื่อง การเป็นคนดี การเป็นคนเก่ง และมีความสุข ดังนี้

การเป็นคนดี ซึ่งหมายถึง การเข้าถึงสิ่งสูงสุด คือ การลดละกิเลส โสภ โภธ หลง ที่นำไปสู่การลดความเห็นแก่ตัว เพิ่มจิตสาธารณะ เห็นแก่ส่วนรวมเป็นหลัก รู้ร้อน รู้หนาว ร่วมทุกข์ ร่วมสุข ร่วมแก้ปัญหาสังคม มีความเอื้ออาทรเพื่อการอยู่ร่วมกันของสรรพชีวิตอย่างได้สมดุล และสันติสุขนั้น จากประสบการณ์ของปราชญ์ชาวบ้านพบว่า การเรียนรู้วิถีชีวิตท่ามกลางธรรมชาติ นั้น อิทธิพลของธรรมชาติจะส่งผลกระทบกลับคืนให้มนุษย์เข้าถึงความยิ่งใหญ่มหัศจรรย์ ความหลากหลาย ความเกื้อกูลเพื่อควมมีคุณภาพ จนกระทั่งปรับเปลี่ยนให้เป็นผู้มีความอ่อนน้อมถ่อมตนเพื่อการเรียนรู้ และเอื้ออาทรกันที่เอื้อไปถึงพืช สัตว์ และระบบนิเวศด้วย การเรียนรู้ท่ามกลางธรรมชาตินี้เครือข่ายฯ ได้เชื่อมโยงการเรียนรู้กับฝ่ายศาสนธรรมที่มีฐานคิดเดียวกัน ด้วยเหตุนี้การเชื่อมโยงระบบการศึกษาในโรงเรียนให้เข้ากับระบบวิถีของธรรมชาติ และฝ่ายศาสนธรรม จึงเป็นเรื่องที่มีความจำเป็น

การเป็นคนเก่ง ซึ่งหมายถึง ความมีปัญญา ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่แสวงหา มีความสามารถทางความคิด สามารถสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง สามารถพึ่งตนเองได้ รู้จักตนเอง รู้จักแผ่นดินไทย และรู้เท่าทันสังคมโลก จนกระทั่งสามารถจัดการความรู้และเทคโนโลยี มารับใช้ในการดำเนินวิถีชีวิตอย่างสันติสุข และได้คุณภาพ โดยความหมายนี้ แสดงถึงความเป็นผู้มีกระบวนการคิดที่สลับซับซ้อน ซึ่ง ซีฟเฟอร์ (Schiever, Shireley W. 1991 อ้างอิงมาจาก จาริรัตน์ ปกรแก้ว, 2540) ได้เสนอทฤษฎี(แสดงไว้ในภาคผนวก)ว่า "ผู้เรียนเกิดกระบวนการคิดที่สลับซับซ้อนขึ้นได้โดยอาศัยกระบวนการแก้ปัญหาในชีวิตจริงหรือสถานการณ์จริง" ด้วยทฤษฎีนี้ การออกแบบหลักสูตรท้องถิ่น โดยยึดความหมายหลักสูตรท้องถิ่นของเครือข่ายฯ ก็ส่งผลให้บรรลุเป้าหมายนี้ไปด้วย (ซึ่งเป็นความหมายของ กระบวนการสร้างปัญญาและพัฒนาจิตวิญญาณของคนทุกกลุ่ม (ไม่ใช่แค่เพียงสร้างเอกสารหลักสูตรวิชาชีพ หรือ เอกสารวัฒนธรรมท้องถิ่นให้ผู้อื่นนำไปใช้) ทั้งอนุชน ผู้ปกครอง ชุมชน โรงเรียน ให้เข้าถึง ความหมาย

ในระดับของความสามารถในการจัดการความรู้เพื่อสร้างปัญญาให้รู้เท่าทันวิกฤติการณ์ทางสังคมที่เนื่องมาจากโครงสร้างสังคมอุตสาหกรรมทุนนิยมพึ่งพิงที่มีความเกี่ยวเนื่อง โยงใยกันจากระดับโลก สู่ระดับประเทศ สู่ระดับท้องถิ่น และสามารถพยากรณ์เหตุการณ์เชิงแนวโน้ม เพื่อนำมาใช้ในการจัดการกับวิถีชีวิตที่จะสามารถอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี บนฐานรากแห่งการพึ่งตนเองในปัจจุบันนี้ จนกระทั่งก้าวเข้าสู่การแปรรูป สู่การอุตสาหกรรมชุมชน สู่ธุรกิจชุมชน รวมถึงเรื่องสวัสดิการชุมชน โดยมีเรื่อง “แนวโน้มของธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือธุรกิจบ้านที่สอง (Home Stay)” เป็นสำคัญ อันเป็นศักยภาพของชนบทในประเทศไทยที่มีอยู่

การมีความสุข ซึ่งหมายถึง ความปิติที่ได้ค้นพบองค์ความรู้สำคัญและเป็นประโยชน์ด้วยตนเองเป็นคนแรก หากยึดความหมายเช่นนี้ การออกแบบการจัดการศึกษาให้บรรลุเป้าหมาย “การเป็นคนเก่ง” ก็จะทำให้บรรลุเป้าหมาย “การมีความสุข” ไปด้วย ในส่วนของความหมายของความสุขในมิติที่ไม่ใช่ตัวเงิน แต่เป็นความสุขใน 8 หมวด ที่ได้แก่ การมีหลักประกันในชีวิต การมีสุขภาพกายใจแข็งแรง การมีครอบครัวอบอุ่น การมีชุมชนเข้มแข็ง การมีสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ การมีความเป็นอิสระ การมีความภาคภูมิใจ และการเข้าถึงธรรมะและการเข้าถึงธรรมชาติ ก็บรรลุได้จากการเชื่อมโยงการเรียนรู้สากลของการศึกษาในระบบโรงเรียนกับวิถีการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นและเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายภูมิปัญญา

เป็นที่น่าสังเกตว่า หากจัดการศึกษา โดยให้ความสำคัญลำดับแรกกับเป้าหมายการศึกษา “เพื่อความสามารถดำรงตนอยู่ในท้องถิ่นได้อย่างมีศักดิ์ศรี” ซึ่งก็หมายถึงการให้ความสำคัญกับหลักสูตรท้องถิ่นตามความหมายของเครือข่ายฯ แล้ว กระบวนการของหลักสูตรท้องถิ่น ดังกล่าวจะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายสุดท้ายอื่น ๆ ทุกด้านของการศึกษาด้วย ทั้งการ เป็นคนดี เป็นคนเก่ง และมีความสุข (ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่นตามแนวทางของเครือข่ายฯเป็นความหมายของ กระบวนการสร้างปัญญาและพัฒนาจิตวิญญาณของคนทุกกลุ่ม (ไม่ใช่แค่เพียงสร้างเอกสารหลักสูตรวิชาชีพ หรือ เอกสารวัฒนธรรมท้องถิ่นให้ผู้อื่นนำไปใช้) ทั้งอนุชน ผู้ปกครอง ชุมชน โรงเรียน ให้เข้าถึง ความหมาย ในระดับของความสามารถในการจัดการความรู้เพื่อสร้างปัญญาให้รู้เท่าทันวิกฤติการณ์ทางสังคมอันเนื่องมาจากโครงสร้างสังคมอุตสาหกรรมทุนนิยมพึ่งพิง ที่มีความเกี่ยวเนื่องโยงใยกันจากระดับโลก สู่ระดับประเทศ สู่ระดับท้องถิ่น และสามารถพยากรณ์เหตุการณ์เชิงแนวโน้ม เพื่อนำมาใช้ในการจัดการกับวิถีชีวิตที่จะสามารถอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี บนฐานรากแห่งการพึ่งตนเองด้านปัจจุบันนี้ จนกระทั่งก้าวเข้าสู่การแปรรูป สู่การเป็นอุตสาหกรรมชุมชน สู่ธุรกิจชุมชน รวมถึงเรื่องสวัสดิการชุมชน โดยมีเรื่อง “แนวโน้มของธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือธุรกิจบ้านที่สอง (Home Stay)” เป็นสำคัญ อันเป็นศักยภาพที่มีอยู่ของชนบทในประเทศไทย)

การดำเนินโครงการวิจัยนี้ ด้วยการให้ปัจจัยเรื่องการอบรมพอ.ภาคประชาชนและการใช้หลักการบริหารนิยธรรมไปกำหนดกิจกรรมประส. เน้นชุดความรู้สากลและชุดความรู้ในวิถีชีวิตของท้องถิ่น เพื่อดำเนินงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน แม้ในช่วงเวลาของการดำเนินโครงการจนถึงสุด ยังไม่สามารถบรรลุเป้าหมายสุดท้ายทางการศึกษาที่สร้างเสริมให้เด็กเป็นคนดี เป็นคนเก่ง มีความสุข และสามารถดำรงตนอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี ตามแนวความหมายของเครือข่ายภูมิปัญญา

อย่างไรก็ตามก็ได้มีเสียงสะท้อนว่าเกิดความเปลี่ยนแปลงในตัวเด็กที่เป็นสัญญาณบอกเหตุอย่างเชื่อมั่นได้ว่ามาถูกทางแล้ว ดังนี้

(ทัศนะผู้บริหารโรงเรียน ของพื้นที่ที่มีการสื่อสารสองทาง ในงานค่ายแสดงผลงานโรงเรียนกับชุมชนบุรีรัมย์)

“ผมเคยเข้าร่วมอบรมสัมมนาทุกรายการมาร่วม 20 ปี ไม่เคยเห็นภาพแบบนี้มาก่อน ไม่ได้ชมแต่พูดด้วยใจ

พวกลูกๆหลานๆที่มาร่วมจงภูมิใจ แนวคิดเรื่องเก่ง ดี มีสุข ค่ายนี้ชัดเจน นี่คือการแสดงออกของเยาวชนรุ่นใหม่ ถ้าเราขยายเครือข่ายไปได้ สังคมไทยอยู่รอด เป็นการเรียนรู้จากชีวิตจริง ได้สังเกตเอง ได้ปฏิบัติเอง ได้แสดงร่วมกัน ทุกคนเลือกเพื่อกัน เป็นที่เป็นน้อม สังเกตเมื่อทุกคนลงจากรถ ทุกคนมีงานทำไม่ว่าเด็ก ครู ชุมชน ไม่มีใครสั่ง ทุกคนเข้าใจว่าตัวเองจะต้องทำอะไร แสดงว่าทุกคนที่มาร่วมมีคุณภาพทั้งนั้น นี่คือนภาพประทับใจที่ผมเห็นที่นี่”

(ทัศนะครูแกนนำ พื้นที่ที่ผู้บริหารมีวิสัยทัศน์ต่อต้าน ในงานค่ายแสดงผลงานโรงเรียนกับชุมชนบุรีรัมย์)

“...โรงเรียนกับชุมชนต้องอยู่ด้วยกัน เก่งกันไม่ได้ การเขียนหลักสูตรปฏิรูปการเรียนการสอน ถ้าไม่มาดูแบบตรงนี้ การปฏิรูปหาทิศทางไม่เจอแน่นอน ขอให้เราเข้มแข็งอย่าย่อท้อ ทำงานต่อไป เสียสละต่อไป เสียสละไปเถอะ เพื่อชาติ เพื่อแผ่นดิน เพื่อเยาวชนคนรุ่นหลังจะได้เอาแบบอย่างต่อไป”

(ทัศนะเยาวชนค่ายแมลง เยาวชนนอกโครงการวิจัย แสดงวันงานค่ายผลงานโรงเรียนกับชุมชนบุรีรัมย์)

“ประทับใจตั้งแต่เมื่ออย่างกรายเข้ามา ชาวบ้าน ครู นักเรียน ร่วมมือกันทุกค่ายเลย ที่ชาวบ้านได้มาทำร่วมกับ ครู และนักเรียน เป็นเรื่องดีมาก อยากให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการเขียนหลักสูตร อยากให้คุณครูผู้ต่อไปอย่าทอดทิ้ง”

(ทัศนะของผู้บริหารโรงเรียน ของพื้นที่ที่มีการสื่อสารทางเดียว แสดงวันค่ายแสดงผลงานฯ)

“โรงเรียนนี้มาขอสมัครเข้าร่วมโครงการ ไม่ได้ถูกเลือกเหมือนโรงเรียนอื่น ที่ขอเข้าร่วมเพราะตรงประเด็นกับเรื่องที่โรงเรียนต้องการแก้ปัญหา คือการร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ก่อนเข้าร่วมโครงการ ชุมชนไม่มีใครรู้จักผมเพราะผมเพิ่งย้ายมา และได้ข้อมูลจากครูว่าชุมชนไม่สนใจโรงเรียน หลังจากเข้าร่วมโครงการนี้แล้ว ได้ให้นักเรียนสำรวจความต้องการของชุมชน ได้เสียงตอบรับมาค่อนข้างดี พวกครูเราได้นำความต้องการของชาวบ้านมาดำเนินการ มาวันนี้พวกเราภาคภูมิใจ ชุมชนรักและศรัทธาในครู ตอนที่เข้าอบรมพอหลายคนเกิดความเสียตาย นอกเสียตายต้นไม้ที่พ่อแม่สร้างไว้ให้ตัดทิ้งไปหมด ถ้าเข้าพอ ก่อนหน้านี้คงไม่ตัดทิ้ง โครงการนี้ช่วยให้ทุกฝ่ายรักในความเป็นท้องถิ่น ต่อไปคงรักความเป็นจังหวัด ความเป็นประเทศไทย โครงการนี้จุดประกายครูและชาวบ้านได้อย่างดียิ่ง”

(ทัศนะอบต. ฝ่ายชุมชนของพื้นที่ที่ผู้บริหารมีวิสัยทัศน์ต่อต้าน แสดงวันค่ายแสดงผลงานฯ)

“ดีใจ และภูมิใจสำหรับโครงการวิจัยชุมชน ทำให้ชุมชนมีความตื่นตัวมาก ชุมชนยินดีจะเชื่อมโยงเข้าไปหาลูกหลานในโรงเรียน อยากทำจากชุมชนเข้าสู่โรงเรียน โครงการนี้ช่วยให้อยากก็ได้จริง ๆ ก็ได้สร้างตัวจากชุมชนขึ้นก่อน ทำสหกรณ์ร้านค้าชุมชน เลี้ยงหมู เลี้ยงปลา เลี้ยงทุกอย่าง เพื่อเชื่อมโยงกับโรงเรียน เพื่อให้ลูกหลานมาศึกษา ...แต่ได้มีเหตุการณ์ไม่คาดฝันเกิดขึ้น ทำให้ผมเสียใจอย่างยิ่ง ผู้บริหารโรงเรียนพูดกับทีมวิจัยว่า ทีมวิจัยมาแบ่งผลประโยชน์กัน จะเอาข้อมูลทำไมต้องไปเอาจากสวนมะนาวในชุมชน ทำไมไม่มาเอาที่โรงเรียน เสียใจที่ไม่ได้ผอ. โรงเรียนดี ๆ เหมือนค่ายอื่นๆ ถ้าผมได้ผู้บริหารดี ๆ อย่างนั้น ชุมชนผมบินได้แน่ๆ แต่ผมก็จะทำต่อไป จนกว่าจะได้ผอ. ดีๆ”

โดยแผนแบบของการเชื่อมโยงระบบ เพื่อบรรลุเป้าหมายสุดท้ายทางการศึกษา เรื่อง “การสามารถดำรงตนอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี” ชำรงต้น ซึ่งพบว่า ปัจจัยฐานรากที่สำคัญอยู่ที่ระบบการเรียนรู้ของครอบครัวที่เชื่อมโยงกับเครือข่ายภูมิปัญญา

ในขณะที่สถานการณ์ของสังคมในปัจจุบัน ครอบครัวในชนบทที่มีลักษณะการเรียนรู้เช่นนี้ มีค่อนข้างน้อย เครือข่ายฯเองก็มีแนวทางขยายสมาชิกแบบ “กลุ่มรู้จัก”(Known Group) โดยค่อยๆ ขยายในกลุ่มที่สามารถเข้าถึงแนวทางของเครือข่ายฯโดยเฉพาะบนหลักการพึ่งตนเอง (ไม่ได้ขยายแบบปูพรมหรือเกณฑ์ครอบครัวในท้องถิ่นมาทั้งหมด)

ด้วยเหตุนี้ครอบครัวในชนบทส่วนใหญ่จึงถูกอิทธิพลครอบงำเต็มที่จากกระแสหลักของโครงสร้างสังคมอุตสาหกรรมทุนนิยมพึ่งพิง ที่ยึดเงินเป็นสำคัญ และเต็มไปด้วยการกระตุ้น ค่านิยมบริโภคนิยม และวัตถุนิยม ทั้งผู้ปกครอง และวัยแรงงานในครอบครัวต้องทุ่มเวลาทั้งชีวิต ไปทำอาชีพแสวงหารายได้ที่เป็นตัวเงินจากแหล่งอื่นตามเมืองใหญ่ เนื่องจากมักไม่มีหน่วยงานจ้างอยู่ในท้องถิ่นของตน ปล่อยให้เด็กถูกอิทธิพลครอบงำเต็มที่จากสื่อต่างๆของสังคมยึดเงิน ยึดค่านิยมบริโภคนิยม ยึดค่านิยมวัตถุนิยมเป็นสำคัญ พร้อมทั้งจะเป็นแรงงานย้ายถิ่นเช่นเดียวกัน

ระบบการศึกษาของรัฐเพื่อท้องถิ่นนั้น จำเป็นต้องรู้เท่าทันสถานการณ์นี้ และควรตระหนักว่า เด็กชนบทนั้น เสียเปรียบเมือง จะไปแข่งขันกติกาเดียวกับเมืองไม่ได้ จึงควรออกแบบการจัดการศึกษาอย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ในชนบท ซึ่งขณะนี้ก็มีปัจจัยเอื้อทั้ง โดยนโยบายการปฏิรูปการศึกษา การบังคับใช้พระราชบัญญัติการศึกษาฉบับใหม่ การบังคับให้หลักสูตรพื้นฐาน 12 ปีกับหลักสูตรสถานศึกษา ตลอดจนการบังคับให้โครงสร้างการบริหารระบบการศึกษาใหม่ เป็นต้น เปิดโอกาสให้โรงเรียนทำงานร่วมกับชุมชน เพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนผ่านการจัดการศึกษาที่ส่งผลถึงเด็ก ถึงแม้จะมีปัจจัยเอื้อหลายประการดังกล่าว แต่จากการประเมิน สถานการณ์และศักยภาพของทั้งโรงเรียนและชุมชนในระยะที่ 1 ของโครงการและจากการดำเนินโครงการวิจัยในขั้นพัฒนาเพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน พบปัจจัยและเงื่อนไขหลายประการที่ต้องคำนึงถึง ซึ่งผลการศึกษาได้เสนอไว้ในตอนต่อไป

8. ปัจจัยที่มีผลต่อการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

ความสลับซับซ้อนของปัจจัยที่มีผลต่อการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ไม่เพียงเนื่องมาจากการที่กระแสหลักของทั้งฝ่ายโรงเรียนและชุมชนถูกครอบงำด้วยอิทธิพลของ โครงสร้างสังคมอุตสาหกรรมทุนนิยม แบบพึ่งพิงภายนอก แต่ความสลับซับซ้อน ยิ่งทวีมากขึ้น เมื่อกระแสรองของบางพื้นที่อยู่ระหว่างการปรับเปลี่ยนด้วยอิทธิพลจากโครงสร้างสังคมที่ตรงข้ามกัน คือ โครงสร้างสังคมแบบเศรษฐกิจพอเพียง ที่อยู่บนฐานรากแห่งการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง การศึกษานี้จึงมีความพยายามอย่างยิ่งเพื่อทำความเข้าใจในท่ามกลางความแตกต่างของสถานการณ์ และศักยภาพเดิมของแต่ละพื้นที่ ซึ่งได้พบปัจจัยส่งเสริม หรือกีดขวางต่อการทำงานร่วมกันระหว่าง โรงเรียนกับชุมชน ที่ทุกพื้นที่ประสบกับปัจจัยร่วมทำนองเดียวกัน ได้แก่ เรื่อง “การปรับวิถีคิดและโลกทัศน์ของบุคคลให้เกิดมิติชุมชนและมิติสังคมด้วยหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชน” เรื่อง “ศักยภาพเชิงมิติชุมชนและมิติสังคมของผู้บริหารโรงเรียน” และเรื่อง “การมีส่วนร่วม โดยมีการทำงานร่วมกับเครือข่ายอย่างเป็นประจำและต่อเนื่องของครูแกนนำ” นอกจากนี้ยังมีลักษณะเฉพาะ ที่ต่างกันอื่นๆของปัจจัยส่งเสริมหรือกีดขวาง เช่น ด้านบุคลากรโรงเรียน ด้านชุมชน และด้าน ภูมิปัญญา หรือ ด้านปราชญ์ชาวบ้านกับความเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ ในแต่ละพื้นที่ ที่มีผลต่อการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ด้วย ซึ่งพบสาระการเรียนรู้ดังนี้

8.1 การปรับวิถีคิดและโลกทัศน์ของบุคคลให้เกิดมิติชุมชนและมิติสังคมด้วยหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชน ที่มีผลต่อการสร้างเสริมการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

การทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ผ่านการจัดการศึกษาที่ส่งผลกระทบถึงเด็ก (ให้เป็นคนดี เป็นคนเก่ง มีความสุข และสามารถดำรงตน อยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นความสามารถดำรงตนอยู่ในท้องถิ่น ได้อย่างมีศักดิ์ศรี และมีความสุขนั้น มีความต้องการอย่างจำเป็นที่ต้องทำให้ทั้งฝ่ายโรงเรียน และชุมชนมีวิถีคิดและโลกทัศน์ในเชิงของมิติชุมชนและมิติสังคมที่ตระหนักในความสำคัญของ ชุมชน และความเป็นชนบท มีความคิดริเริ่มชนบท และมองเห็นช่องทางที่จะสามารถดำรงตนอยู่ได้ ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี แต่ภายใต้โครงสร้างสังคมไทย ที่รัฐต้องบริหารประเทศคล้ายตามกระแส สังคมแบบอุตสาหกรรมทุนนิยม โดยสำหรับสังคมไทยต้องเป็นแบบทุนนิยมพึ่งพิงที่ต้องพึ่งพิงภายนอก ทั้งด้านทุน เทคโนโลยี และวัตถุดิบ พร้อมๆไปกับเร่งสร้างค่านิยมบริโภคนิยมและวัตถุนิยม ด้วยเหตุนี้ ในการประเมินสถานการณ์และศักยภาพเดิมของทั้งฝ่ายโรงเรียนและชุมชนในเขตบริการ จึงพบ กระแสหลักของวิถีคิดและโลกทัศน์ของทั้งฝ่ายโรงเรียนและชุมชนเป็นแบบยึดเงินเป็นสำคัญ ทำให้แรงงานส่วนใหญ่ไม่สามารถดำรงตนอยู่ในท้องถิ่นได้ ต้องย้ายถิ่นไปหางานทำในเมืองใหญ่

รวมทั้งในส่วนของการศึกษาก็มุ่งให้ผู้เรียนเรียนสูงขึ้นๆ เพื่อหางานทำที่มีรายได้สูง ที่หาไม่ได้ ในชุมชนชนบทในท้องถิ่นของตน ส่งผลให้ชุมชนชนบทมักประกอบด้วยคนวัยชราและวัยเด็กเป็นหลัก อันเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นแนวโน้มของความอ่อนแอของชุมชน

ด้วยเหตุนี้การทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเพื่อสร้างเสริมให้ผู้เรียนสามารถ ดำรงตนอยู่ในท้องถิ่นได้อย่างมีศักดิ์ศรีและมีความสุข จึงจำเป็นต้องหาวิธีปรับวิถีคิดและโลกทัศน์ ของบุคคลให้มีมิติชุมชน และมิติสังคม ก่อนเป็นลำดับแรก ซึ่งโครงการนี้ได้ปรับให้หลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน (หลักสูตรวิทยากรกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและ พึ่งพากันเองภาคประชาชน) ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ที่เครือข่ายฯนี้ ใช้กับสมาชิกของชุมชนชนบทแล้วประสบผลสำเร็จ

ผลของการใช้หลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน พบว่า วิถีคิดและโลกทัศน์ของทั้งฝ่ายโรงเรียนและ ชุมชนของทุกพื้นที่ล้วนเกิดมิติชุมชนและมิติสังคม โดยเกิดความรักในถิ่นเกิด ตระหนักในความสำคัญ ของชนบท มีความเชื่อมั่นในการเกษตรผสมผสานที่จะทำให้สามารถพึ่งตนเองได้และทำให้สามารถ ดำรงตนอยู่ในท้องถิ่นได้อย่างมีศักดิ์ศรี เนื่องจากเห็นตัวอย่างที่เกิดขึ้นได้จริงของเครือข่าย ปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน รวมทั้งเกิดอุดมการณ์ที่จะกลับไปพัฒนาตนเอง ครอบครัว ชุมชน และ โรงเรียน

แม้ว่าผู้เข้าอบรมหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชนทั้งฝ่ายโรงเรียนและชุมชนทุกพื้นที่ล้วน เกิดการเปลี่ยนแปลงจับพลงทางวิถีคิดและโลกทัศน์ในเชิงมิติชุมชนและมิติสังคม แต่ในการ ผลักดันให้ปณิธานเป็นจริงในทางปฏิบัตินั้น พบความเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันเกิดขึ้น 4 ระดับ ได้แก่ (1) ระดับสูงสุด เกิดภาวะการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในลักษณะของเวทีการสร้าง กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่เป็นการสื่อสาร แบบสองทางแท้ และเกิดเป็นความมุ่งมั่นสู่ การผลักดันให้ได้แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อดำรงวิถีชีวิตอยู่ได้ในท้องถิ่นที่เป็นจริง ในวิถีปฏิบัติ (2) ระดับรองลงมา เกิดภาวะการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในลักษณะ ของเวทีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่เป็นการสื่อสาร แบบสองทางเทียม ที่ฝ่ายชุมชน มีข้อจำกัดเพียงให้ความเห็นเท่านั้น การดำเนินการใดๆยังคงอยู่ในอำนาจของฝ่ายโรงเรียน โดยที่ฝ่าย โรงเรียนมีความจำกัดของการเรียนรู้เพื่อนำไปใช้สอนในโรงเรียน แต่ยังไม่สามารถสร้างเสริมให้ เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนทั้งระบบเพื่อให้ได้แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อ การดำรงวิถีชีวิตอยู่ได้ในท้องถิ่นที่เป็นจริงในวิถีปฏิบัติ (3) ระดับก่อนต่ำที่สุด เกิดภาวะการ ทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนที่เป็นการสื่อสารแบบทางเดียว ที่มาจากฝ่ายโรงเรียน เป็นหลัก และ(4) ระดับต่ำที่สุด เป็นระดับที่แม้มีปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมทั้งด้านครู เกานนำและชุมชน แต่ก็ไม่สามารถฝ่ากระแสอำนาจสั่งการของผู้บริหารที่มีวิถีคิดและโลกทัศน์แบบ ต่อต้านได้ จึงไม่เกิดแม้การสื่อสารแบบทางเดียว เป็นได้เพียงการสื่อสารโดยอำนาจสั่งการเท่านั้น

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นแตกต่างกัน 4 ระดับ ข้างต้น ปรากฏหลักฐาน ทั้งที่เป็น ปฏิบัติการร่วมกันของปัจจัยเสริมมากกว่าหนึ่งด้าน หรือเป็นผลมาจากการขาดปฏิบัติการร่วมกันของ ปัจจัยเสริม หรือเป็นผลมาจากปัจจัยกีดขวางสำคัญ ดังผลการศึกษาต่อไปนี้

8.2 ความต้องการปฏิบัติการร่วมกันของปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อการสร้างเสริม
เพื่อก่อเกิดเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในลักษณะของเวทีการสร้าง
กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่เป็นการสื่อสารแบบสองทางแท้และเป็นความมุ่งมั่นสู่การผลักดัน
ให้ได้แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อการดำรงวิถีชีวิตอยู่ได้ในท้องถิ่นที่เป็นจริงในวิถีปฏิบัติ
เพื่อให้การทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนบรรลุผลในลักษณะเป็นเวที
การสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่เป็นการสื่อสารแบบสองทางแท้ และก่อให้เกิดเป็นความมุ่งมั่น
สู่การผลักดันให้ได้แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อดำรงวิถีชีวิตอยู่ได้ในท้องถิ่นที่เป็นจริง
ในวิถีปฏิบัติ จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องจัดการให้เกิดปฏิบัติการร่วมกันของปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อ
สร้างเสริม 3 ด้านสำคัญ ขาดปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งอาจบรรลุผลอย่างไม่สมบูรณ์ โดยต้องประกอบด้วย
(1) ปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมด้านผู้บริหารที่มีศักยภาพของวิธิตัดเชิงมิติชุมชน และ
มิติสังคม (2) ปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมด้านชุมชนและปราชญ์ชาวบ้านกับ
ความเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ที่มีชุมชนบางส่วนเป็นสมาชิกเครือข่ายและมีปราชญ์ชาวบ้าน
เป็นประธานกรรมการการศึกษา และ(3) ปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมด้านครูแกนนำ
ที่ครูแกนนำมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยมีการทำงานร่วมกับเครือข่าย
อย่างเป็นประจำ และต่อเนื่อง

(1) ศักยภาพของวิธิตัดเชิงมิติชุมชนและมิติสังคมด้านผู้บริหารโรงเรียน(แม้
 ไม่ได้ผ่านหลักสูตรรวบอ.ภาคประชาชน)ที่มีผลต่อการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน
 ผู้บริหารที่มีศักยภาพของวิธิตัดเชิงมิติชุมชนและมิติสังคม โดยเป็นศักยภาพที่สั่งสมมา
 แต่ดั้งเดิมผ่านการสังเกตบริบททางสังคมและถอดบทเรียนด้วยตนเอง (ในพื้นที่ที่ผู้บริหารย้ายเข้ามา
 ภายหลังการจัดกิจกรรมหลักสูตรรวบอ.ภาคประชาชนไปแล้ว) ที่น่าสังเกตคือ แม้ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมของ
 หลักสูตรรวบอ.ภาคประชาชน แต่โดยศักยภาพเดิม ส่งผลให้ผู้บริหารมีความตระหนักและมีความ
 ขวนขวายประสานงานกับปราชญ์ชาวบ้านเอื้อให้เกิดเวทีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน
 ที่เป็นการสื่อสารสองทางได้อย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง และยังมีความมุ่งมั่นสู่การผลักดัน
 ให้ได้แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อดำรงวิถีชีวิตอยู่ได้ในท้องถิ่นที่เป็นจริงในวิถีปฏิบัติ

(หลักฐานจากการสนทนากลุ่มเพื่อถอดบทเรียนการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนช่วง
สิ้นสุดโครงการ)

“ทำไมอาจารย์ใหญ่จึงกระตือรือร้นเข้าร่วมเรียนรู้กับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน แม้ต้อง
ค่าใช้จ่ายส่วนตัว”

“สมัยเป็นครูใหม่ๆผมสังเกตเห็นนักเรียนยากจนมาก อาหารกลางวันไม่มีกิน ก็คิดว่าหาก
ไม่สร้างเสริมครอบครัวให้พึ่งตนเอง ก็ยากที่จะส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนให้ได้ผล
ผู้ปกครองเป็นครูคนแรก ชุมชนต้องทำงานคู่ขนานไปกับโรงเรียน ถ้าเราพัฒนาชุมชนตรงนั้นไม่ได้
ให้เขาพึ่งตนเองไม่ได้ การจัดการศึกษาตรงนั้นจะประสบผลสำเร็จตามแนวปฏิรูปเป็นไปไม่ได้ ผมเคยได้ยิน
เรื่องปราชญ์ชาวบ้าน แต่ไม่เคยพบมาก่อน เมื่อได้มาเป็นผู้บริหารที่นี้จึงนับว่าเป็นโอกาสดี ที่จะขอเข้าร่วม
เรียนรู้ด้วย”

หลักฐานการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนที่ปรากฏในพื้นที่ที่มีผู้บริหาร
ลักษณะนี้ ตัวอย่างเช่น ภายหลังจากสิ้นสุดการอบรมด้วยหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชน ได้มีการ
จัดประชุมร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเพิ่มขึ้น ถึง 3 ครั้ง นอกเหนือจากวิธีการประชุม
ที่มีมาแต่เดิม ซึ่งแต่เดิมเคยมีการประชุมระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเพียง 2 ครั้งตามประเพณี
ที่ทำกันโดยทั่วไปในโรงเรียนประถมศึกษาในชนบท คือช่วงเปิดเทอมใหม่ และช่วงก่อนปิดเทอม
ที่สำคัญพฤติกรรมการประชุมร่วมกันในช่วงของผู้บริหารลักษณะนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์
แบบแนวราบที่มีการสื่อสารแบบสองทางโดยโรงเรียนและชุมชนแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างเสมอภาค
เคียงบ่าเคียงไหล่ (อย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน เพราะแต่เดิมปรากฏแต่ความสัมพันธ์แบบแนวตั้งที่
ชุมชนมาประชุมเพียงมารับแจ้งข่าวสาร หากต้องออกความเห็นเพื่อทำกิจกรรมก็มักให้แล้วแต่ครู)

ผลงานจากการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินวิถีชีวิต
ในท้องถิ่น นั้น โรงเรียนและชุมชนในพื้นที่นี้ ได้กำหนดกิจกรรมร่วมกันขึ้นภายหลังจากหลักสูตร
วปอ.ภาคประชาชนมาแล้ว ได้แก่ โครงการเกษตรผสมผสาน / โครงการเพาะข้าวกล้าไม้ / โครงการ
ปุ๋ยชีวภาพ และน้ำหมักเอ็นไซม์จากผลไม้ต่างๆ / และโครงการป่าชุมชน จากการสังเกต
และสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ พบว่า ก่อนเข้าร่วมโครงการวิจัยและก่อนอบรม วปอ.
ภาคประชาชน ยังไม่เคยมีโครงการลักษณะดังกล่าวมาก่อน กิจกรรมการเรียนการสอนที่เกี่ยวข้อง
กับชุมชนแต่เดิมมักเป็นเพียงพานักเรียนไปดูงานในพื้นที่ปราชญ์ชาวบ้านเท่านั้น

แนวโน้มที่แสดงว่า น่าจะมีความต่อเนื่องยั่งยืนของการทำงานร่วมกันระหว่าง
โรงเรียนกับชุมชน แม้สิ้นสุดโครงการวิจัยแล้ว ก็คือ จากที่พบหลักฐานว่า
ผู้บริหารเข้าร่วมกิจกรรมกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีอย่างเป็นประจำ
และต่อเนื่อง และมีวิธีคิดเรื่องความสัมพันธ์กับชุมชนแบบแนวราบ รวมทั้ง ครูแกนนำ
ก็ได้มีการทำงานร่วมกับเครือข่ายอย่างเป็นประจำและต่อเนื่องด้วย

ทำให้โรงเรียนสามารถรับอิทธิพลแนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินวิถีชีวิตอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรีจากทางฝ่ายชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง

เป็นที่น่าสังเกตว่าศักยภาพของวิถีคิดเชิงมิติชุมชนและมิติสังคมในผู้บริหาร ไม่ได้เกิดขึ้นกับผู้บริหารโดยระบบของการสร้างผู้บริหารของทางการ (รวมทั้งไม่ได้เกิดโดยหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชนดังหลักฐานที่แสดงว่าผู้บริหารย้ายเข้ามาในพื้นที่ภายหลังจากที่ได้จัดกิจกรรมวปอ.ภาคประชาชนไปแล้ว) หากแต่เกิดจากคุณสมบัติของการเป็นผู้สังเกตและการมีความสามารถอดทนเรียนเชิงสังคมด้วยตนเอง

ด้วยเหตุนี้กระบวนการคัดเลือกผู้บริหารควรต้องคัดเลือกผู้มีคุณสมบัติของการเป็นผู้ทาส่งเกตผสมผสานกับความสามารถอดทนเรียนเชิงสังคม มาตั้งแต่ก่อนเริ่มเข้าสู่วงการของผู้บริหาร ถ้ามาสร้างเสริมภายหลังอาจเป็นไปได้ยาก

ในระยะหลัง การคัดเลือกผู้บริหารได้ใช้ระบบการสอบคัดเลือก ด้วยระบบนี้อาจมีคุณสมบัติของความเป็นเครื่องมือวัดไม่เพียงพอสำหรับคัดเลือกให้ได้ผู้บริหารที่เป็นผู้มีความศักยภาพของวิถีคิดเชิงมิติชุมชนและมิติสังคม นอกจากนี้อาจต้องทบทวนความแทรกซ้อนของระบบคัดเลือกอื่นที่แทรกเข้ามา ซึ่งจากการสนทนารายอย่างไม่เป็นทางการกับครูและชุมชนพบว่า ระบบแทรกซ้อนที่แทรกเข้ามาในระบบการคัดเลือกผู้บริหาร ได้แก่ ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และระบบอุปถัมภ์ โดยได้มีการนำเอาผลประโยชน์(เงิน วัตถุ อำนาจ)มาแลกกับตำแหน่ง ผสมผสานกับการอาศัยความสัมพันธ์ฉันท์ญาติ มิตร ดังหลักฐานที่พบว่า มีผู้บริหารที่มีลักษณะตรงข้ามกับความเป็นผู้มีความศักยภาพของวิถีคิดเชิงมิติชุมชนและมิติสังคมอยู่ในวงการของผู้บริหารโรงเรียนอยู่ด้วย โดยเป็นผู้ที่ “นอกจากไม่มีศักยภาพของวิถีคิด เชิงมิติชุมชนและมิติสังคม แล้ว ยังมีวิถีคิดและโลกทัศน์เชิงต่อต้าน” อีกด้วย

ความมีศักยภาพของวิถีคิดเชิงมิติชุมชนและมิติสังคมของผู้บริหารโรงเรียนเพียงฝ่ายเดียว ไม่อาจส่งผลให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนที่เป็นการสื่อสารแบบสองทางโดยมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างเสมอภาค เคียงบ่าเคียงไหล่ได้ จำเป็นต้องมีปฏิกริยาร่วมจากฝ่ายชุมชน ที่มีลักษณะเป็นปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนอยู่ด้วย

(2) ปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมด้านชุมชนและปราชญ์ชาวบ้าน กับความเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ ที่มีผลต่อการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

โดยโครงสร้างสังคมไทยในปัจจุบันที่เป็นโครงสร้างสังคมอุตสาหกรรมทุนนิยมแบบพึ่งพิงภายนอก ได้ส่งอิทธิพลของวิถีคิดและโลกทัศน์แบบยึดเงินเป็นสำคัญ และมีการสร้างค่านิยมวัตถุนิยม และบริโภคนิยมครอบงำคนในสังคมทั่วไปไม่เว้นแม้ในชนบท ด้วยค่านิยมนี้ได้ผลักดันให้

คนวัยแรงงานส่วนใหญ่อยู่ในชุมชนชนบทไม่ได้ ต้องย้ายถิ่นไปหางานที่มีรายได้เป็นตัวเงินจำนวนมากตามเมืองใหญ่ หรือต่างประเทศ ในส่วนที่โอกาสไม่เอื้อให้ย้ายถิ่นไปที่อื่นจำเป็นต้องอยู่ในชนบทก็ต้องทุ่มเวลาทั้งหมดในวิถีชีวิตไปกับการแสวงหารายได้ที่เป็นตัวเงิน จึงเป็นการยากที่จะมีเวลาเรียนรู้ร่วมเชิงมิติสังคมรวมทั้งการเรียนรู้ร่วมกับการศึกษาในระบบ

อย่างไรก็ตาม พบว่า หากพื้นที่ใดที่อยู่ในเขตการเคลื่อนไหวของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ซึ่งเครือข่ายฯได้เคลื่อนไหวอบรมสมาชิกด้วยหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชนเพื่อปรับวิถีคิดและโลกทัศน์ให้รู้เท่าทันสภาพวิกฤติการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมและเปลี่ยนมายืดหลักการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ไม่ยึดเรื่องเงินเป็นสำคัญอีกต่อไป แต่มาให้ความสำคัญกับความสุขในมิติที่ไม่ใช่ตัวเงิน โดยเป็นความสุขใน 8 หมวด ได้แก่ การมีหลักประกันในชีวิต การมีสุขภาพกายใจแข็งแรง การมีครอบครัวอบอุ่น การมีชุมชนเข้มแข็ง การมีสิ่งแวดล้อมดีและทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ การมีอิสระ การมีความภาคภูมิใจ และการเข้าถึงธรรมะและธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม แม้เครือข่ายฯไม่ได้ยึดเงินเป็นเรื่องสำคัญ แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธเงิน หากแต่มีแนวคิดเชิงพยายามที่จะเปลี่ยนเงิน ให้เป็นทุนความดี ทุนทางปัญญา ทุนทางสิ่งแวดล้อม ทุนทางสังคม ทุนทางการศึกษา และวัฒนธรรม ภายหลังจากข้อคิดความคิดเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนวิถีคิดและโลกทัศน์อย่างฉับพลันด้วยหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชนแล้ว ก็ได้ปรับปรนต่อมาด้วยหลักสูตรปรีหานิยธรรม (ท่ามกลางวิถีปฏิบัติแห่งการเกษตรกรรมยั่งยืนแบบผสมผสาน ประกอบด้วย ธุรกิจชุมชน และอุตสาหกรรมชุมชน ที่มุ่งเรื่อง สวัสดิการแทนการแสวงหากำไร) ซึ่งหมายถึง การรวมตัวกันเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ ทำการประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สร้างองค์ความรู้ร่วมกันอย่างเป็นประจำและต่อเนื่อง ฝ่ายชุมชนที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกและมีระยะผ่านแบบนี้พบว่า มีศักยภาพในการสื่อสารร่วมกัน กลายเป็นการสื่อสารแบบสองทาง แทนสภาพเดิมที่มักปล่อยให้มีการสื่อสารเป็นแบบทางเดียวที่มาจากผู้นำทางการเป็นหลัก

หลักฐานจากฝ่ายชุมชนในพื้นที่ที่ผู้บริหารมีศักยภาพของวิถีคิดเชิงมิติชุมชนและมิติสังคม ในลักษณะที่เป็นปัจจัยเสริมในเชิงเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริม ปรากฏว่า ภายหลังเสร็จสิ้นการอบรมหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชนในวันสุดท้าย ทั้งฝ่ายชุมชนและฝ่ายโรงเรียนภายใต้การนำของปราชญ์ชาวบ้าน ได้จัดเวทีทบทวนสภาพปัญหาของโรงเรียนและชุมชนทั้งในอดีต และปัจจุบันในทันทีเพื่อวางแผน สร้างภาพฝันในอนาคตร่วมกันต่อไป

(จากการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการกับครูแกนนำที่เป็นนักวิจัยผู้ช่วย)

“วันสุดท้ายที่เสร็จจากอบรมวปอ. ยังไม่มีใครกลับนะ มีการประชุมกันต่อ พูดกันถึงปัญหาที่ค้างคาใจกันมานานแบบตรงๆ เปิดใจกัน ชุมชนก็กล้าพูดใส่โรงเรียนแล้ว ทั้งปัญหาที่สืบเนื่องจากผู้บริหารคนก่อนที่พึ่งแต่นักการ การกีดกันทางการค้าในโรงเรียนของนักการ การเล่นการพนันของนักการ การไม่กล้าสร้างสรรคการเรียนการสอนของครู ปัญหาคุณภาพนักเรียน ทุกเรื่อง”

ด้วยเหตุนี้ นโยบายของรัฐเรื่องการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ถ้ามีนโยบายแล้ว และปล่อยให้เป็นการผลักดันออกมาโดยฝ่ายโรงเรียนเพียงฝ่ายเดียว อาจไม่บรรลุผลหากไม่สร้างหลักสูตรและสร้างกระบวนการกิจกรรมต่อเนื่องสำหรับปรับวิถีคิด โลกทัศน์ และวิถีพฤติกรรมของทางฝ่ายชุมชนไปพร้อมกัน มิฉะนั้นก็อาจปรากฏเพียงการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนที่เป็น การสื่อสารแบบทางเดียวที่มาจากฝ่ายโรงเรียนเป็นหลัก เช่นที่ผ่านมา

(3) ปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมด้านครูแกนนำ ที่ครูแกนนำมีกระบวนการเรียนรู้ ร่วมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยมีการทำงานร่วมกับเครือข่ายฯอย่างเป็นทางการเป็นประจำและต่อเนื่อง ที่มีผลต่อการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

ครูในโรงเรียนก็ไม่พ้นถูกกระแสของสังคมอุตสาหกรรมทุนนิยมที่ชิงครีบง่าเช่นเดียวกับ ฝ่ายชุมชน กระแสของการแสวงหาเงินค่อนข้างรบกวนสมาธิการทำงานที่มาจากจิตสำนึก จากการ ศึกษาสถานการณ์และศักยภาพเดิมของฝ่ายโรงเรียนในระยะที่ 1 ของโครงการพบว่า ในแต่ละโรงเรียน มีครูเพียง 1 – 2 คนที่ไม่เป็นหนี้ หรือบางโรงเรียนไม่มีครูคนใดเลยที่ไม่เป็นหนี้ อย่างไรก็ตาม ในแต่ละโรงเรียนก็มีครูแกนนำที่เรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน อยู่เพียงประมาณ 1 – 2 คน เท่านั้น

จากการสังเกต พบว่า ครูแกนนำที่ มีการทำงานร่วมกับเครือข่ายฯอย่างเป็นทางการ และต่อเนื่อง ตามแผนงานของเครือข่ายฯ เช่น เป็นผู้ประสานงานที่วิจัยชุมชน / เป็นผู้นำฐาน การเรียนรู้ชุมชนของเครือข่ายฯ / และ ผ่านการอบรมหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน ที่จัดโดย เครือข่ายฯมาแล้ว – ครูแกนนำลักษณะนี้มักเคลื่อนไหวให้เกิดการทำงานร่วมกับชุมชนเพื่อสร้างเสริม การเรียนรู้เพื่อชีวิต ได้อย่างต่อเนื่อง โดยครูแกนนำเหล่านี้สามารถฝ่าด่านของค่านิยมการแสวงหา เงินตรา จนกระทั่งสามารถบริหารเวลาในวิถีชีวิตให้กับการนำแนวคิดจากเวทีประชุมระหว่างโรงเรียน กับชุมชนลงสู่วิถีปฏิบัติที่เป็นจริงได้

จากนี้จะพบว่า แม้มีผู้บริหารที่มีศักยภาพเชิงมิติชุมชน และมีชุมชนที่มีศักยภาพที่เอื้อให้ เกิดการสื่อสารแบบสองทาง แต่เมื่อลงสู่วิถีปฏิบัติแล้วจำเป็นต้องอาศัยครูแกนนำ เนื่องจากผู้บริหาร มีสถานภาพที่ต้องทำงานเชิงนโยบายอาจไม่เอื้อต่อวิถีปฏิบัติได้อย่างเต็มที่

จำนวนครูแกนนำในโรงเรียนหนึ่งๆอาจพบได้ไม่มากนัก เนื่องจากวิถีคิดและโลกทัศน์ ที่ถูกครอบด้วยกระแสเงิน และต้องทุ่มเวลาทั้งหมดในวิถีชีวิตไปแสวงหาเงินนั้น ไม่อาจปรับเปลี่ยน ได้อย่างรวดเร็ว เพียงเพราะได้ผ่านการอบรมด้วยหลักสูตรใดๆเท่านั้น แต่ต้องมีศักยภาพเดิม ที่เป็นผู้รู้จักสังเกตและเป็นผู้มีความสามารถถอดบทเรียนเชิงสังคม หรืออาจต้องสร้างเสริมด้วย กระบวนการอย่างต่อเนื่อง ดังตัวอย่างกระบวนการของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคี ภาคอีสานที่ดำเนินการกับสมาชิกและครูแกนนำดังที่ได้กล่าวถึงมาแล้วข้างต้น

ด้วยความต้องการปฏิริยาร่วมของปัจจัยสามด้านสำคัญข้างต้นจึงส่งผลให้เกิด
เป็นการทำงานร่วมกันที่เป็นการสื่อสารสองทางและลงสู่ปฏิบัติที่เป็นจริงได้ และพบว่าพื้นที่ใด
ก็ตาม ที่ขาดปัจจัยสำคัญแม้เพียงด้านใดด้านหนึ่งก็อาจปรากฏได้เพียงการทำงานร่วมกันแบบ
การสื่อสารทางเดียว

8.3 ปฏิริยาร่วมของปัจจัยเสริมเชิงสังคม(ที่ยังไม่ถึงขั้นของปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหว
 เพื่อสร้างเสริม) ที่ส่งผลได้เพียงเกิดการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในลักษณะของ
 เวทีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่เป็นการสื่อสารแบบสองทางเทียม

เป็นที่น่าสังเกตว่า พื้นที่ที่แม้มีปัจจัยเสริมเชิงสังคมหลายด้าน โดยไม่มีปัจจัยเสริม
 เชิงเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมเลยแม้แต่ด้านเดียว มีผลให้เกิดภาวะของการทำงานร่วมกันระหว่าง
 โรงเรียนกับชุมชนได้เพียงในลักษณะของเวทีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่เป็นการสื่อสาร
 แบบสองทางเทียม เท่านั้น ซึ่งหมายถึงฝ่ายชุมชนมีข้อจำกัดเพียงให้ความเห็นเท่านั้น การดำเนินการ
 โดยยังคงอยู่ในอำนาจของฝ่ายโรงเรียน โดยที่ฝ่ายโรงเรียนก็มีความจำกัดของการเรียนรู้เพียงเพื่อ
 นำความรู้ไปใช้สอนในโรงเรียนเท่านั้น ยังไม่สามารถสร้างเสริมให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่าง
 โรงเรียนกับชุมชนได้ทั้งระบบ เพื่อให้ได้แนวทางสำหรับจัดการศึกษาเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ได้
 ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี ที่เป็นจริงในวิถีปฏิบัติ

พื้นที่ที่เข้าร่วมโครงการ พบพื้นที่ที่มีปฏิริยาร่วมของปัจจัยเสริมเชิงสังคมถึง 5 ด้าน ได้แก่
 ด้านผู้บริหาร ด้านโรงเรียน ด้านครูแกนนำ ด้านชุมชน และด้านปราชญ์ชาวบ้านกับความเป็น
 เครือข่ายการเรียนรู้ โดยมีลักษณะความเป็นปัจจัยเสริมเชิงสังคม ดังนี้

- ปัจจัยเสริมเชิงสังคม ด้านผู้บริหาร มีลักษณะที่ ผู้บริหารมีวิถีคิดเรื่อง
ความสัมพันธ์กับชุมชนแบบแนวราบ แต่ไม่ได้มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่าย
ปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน อย่างไรก็ตามก็พร้อมที่จะสั่งการให้โรงเรียนดำเนินการ
 ตามแผนงานของโครงการวิจัย

- ปัจจัยเสริมเชิงสังคม ด้านโรงเรียน มีลักษณะที่ โรงเรียน
เข้าร่วมโครงการวิจัย โดยเป็นความต่อเนื่องจากที่เคยเข้าร่วมโครงการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเครือข่าย
ปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีมาก่อน / และในส่วนของหลักสูตร มีลักษณะเป็นหลักสูตรในระบบ
 โรงเรียนในระดับประถมศึกษาที่เชื่อมต่อการบูรณาการเพื่อชีวิต ซึ่งหลักสูตรในระดับประถมศึกษา
 นี้มีครูคนเดียวรับผิดชอบสอนทุกวิชาและเป็นครูประจำชั้นของนักเรียนห้องเดียว จึงเอื้อให้เกิดการสอน
 แบบบูรณาการเพื่อชีวิตได้ ถ้าครูมีวิถีคิดและวิสัยทัศน์ที่มีมิติชุมชนหรือมิติท้องถิ่น

- ปัจจัยเสริมเชิงสังคม ด้านครูแกนนำ มีลักษณะที่ ครูแกนนำเพียงรับ
อิทธิพลแนวคิดจากปราชญ์ชาวบ้าน แต่ ไม่ได้มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่าย
ปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน

ข้อมูลจากการสังเกตและสนทนอย่างไม่เป็นทางการกับครูแกนนำและชุมชน พบว่า ครูแกนนำเคลื่อนไหวสร้างเสริมการเรียนรู้เพื่อชีวิตได้เพียงในขอบเขตจำกัด ในห้องเรียนที่ตนเองสอน แต่ยังไม่สามารถสร้างเสริมให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนทั้งระบบได้อย่างไรก็ตามก็จัดได้ว่าเป็นปัจจัยเสริมเชิงสังคมนีที่พร้อมจะเอื้อให้เกิดการพัฒนาเชิงระบบได้เมื่อมีการจัดการต่อไปอย่างเหมาะสม

- ปัจจัยเสริมเชิงสังคม ด้านชุมชน มีลักษณะที่ชุมชนมี

กลุ่มคนบางส่วนเป็นสมาชิกของเครือข่ายและชุมชนอยู่ในแผนงานขยายสมาชิกของเครือข่ายฯ (ร้อยละ 23 ของจำนวนครัวเรือนในชุมชน เป็นสมาชิกของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และพหุภาคีภาคอีสาน และ ผ่านการอบรมหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชน ที่จัดโดยเครือข่ายฯมาแล้ว และชุมชนนี้เป็นชุมชนที่อยู่ในแผนงานขยายสมาชิกของเครือข่ายฯโดยเมื่อมีการจัดอบรมหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชนเพิ่มเติมก็ให้โอกาสชุมชนนี้เสนอชื่อบุคคลในชุมชนเข้ารับการอบรมเพิ่มเติมได้) ชาวบ้านที่ผ่านการอบรมหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชนและได้ร่วมเคลื่อนไหวตามหลักอภิธานิธรรมกับเครือข่ายฯมาแล้ว มีศักยภาพในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันหรือเป็นการสื่อสารสองทาง ต่างจากเดิมที่มักเพียงมารับฟังการแจ้งข่าวสารหรือเป็นการสื่อสารทางเดียวเท่านั้น

- ปัจจัยเสริมเชิงสังคม ด้านภูมิปัญญา(ปราชญ์ชาวบ้าน)กับ

ความเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ มีลักษณะที่ ปราชญ์ชาวบ้านและสมาชิกของเครือข่ายฯบางส่วนเป็นกรรมการการศึกษาของโรงเรียน แม้ว่าปราชญ์ชาวบ้านและสมาชิกเครือข่ายฯเป็นกรรมการการศึกษาของโรงเรียน แต่ก็มีข้อจำกัดเพียงให้ความเห็นเท่านั้น การดำเนินการใดๆยังคงอยู่ในอำนาจของฝ่ายโรงเรียน เนื่องจากกรรมการการศึกษาของโรงเรียนส่วนใหญ่เข้ามาโดยโรงเรียนชักนำเข้ามาและมักต้องขึ้นต่อการตัดสินใจของฝ่ายโรงเรียน (ที่น่าสังเกตคือ ความเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน มีความแตกต่างในเชิงสาระการเรียนรู้จากภูมิปัญญาเดียว โดยทั่วไป กล่าวคือ ที่ผ่านมารโรงเรียนมักคุ้นเคยกับการนำความรู้เรื่องอาชีพในท้องถิ่นจากภูมิปัญญาเดียวมานักเรียนได้เรียนรู้ แต่ในส่วนของความเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ของปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานนั้น ไม่ได้มีขอบเขตจำกัดเพียงความรู้ในอาชีพ แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้เชิงโครงสร้างสังคมที่สามารถปรับเปลี่ยนให้รู้เท่าทันวิกฤตการณ์ปัญหาในสังคมทุกๆด้าน ที่พร้อมจะเสนอแนวทางเพื่อแก้ไขวิกฤตการณ์ปัญหาในวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม)

พื้นที่ลักษณะข้างต้น ปราชญ์หลักฐานให้เห็นถึงการมีความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนแบบแนวราบที่มีการสื่อสารสองทาง โดยชุมชนได้ปรับบทบาทจากเดิมที่มัก “แล้วแต่ครู” มาเสนอความเห็นจนกระทั่งส่งผลให้ฝ่ายโรงเรียนต้องปรับบทบาท

อย่างไรก็ตามพื้นที่นี้ก็ยังคงถูกจัดให้เป็นลักษณะของการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนที่เป็นการสื่อสารแบบสองทางเทียม ทั้งนี้เนื่องจากปัจจัยฝ่ายโรงเรียนมีสถานภาพเพียงเป็นปัจจัยเสริมเชิงสังคม ที่ผู้บริหารแม้มีวิสัยทัศน์เรื่องชุมชนแบบแนวราบ

แต่ไม่ได้มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ในส่วนของ
 ครูแกนนำก็เพียงรับอิทธิพลแนวคิดจากปราชญ์ชาวบ้าน แต่ ไม่ได้มีกระบวนการเรียนรู้ร่วม
 กับเครือข่ายฯ ฝ่ายโรงเรียนจึงมีความจำกัดของการเรียนรู้เพื่อนำความรู้ไปใช้สอนในโรงเรียน
 เท่านั้น ยังไม่สามารถสร้างเสริมให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนได้ทั้งระบบ
 เพื่อให้ได้แนวทางสำหรับจัดการศึกษาเพื่อการดำรงวิถีชีวิตอยู่ได้ในท้องถิ่น ที่เป็นจริงในวิถีปฏิบัติ
 ดั้งหลักฐาน ที่พบว่า พื้นที่นี้กำหนดกิจกรรมร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนภายหลังเสร็จสิ้น
 การอบรมหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชน ได้แก่ โครงการสร้างห้องสมุดโรงเรียน และการจำลองพื้นที่
 เกษตรธรรมชาติของปราชญ์ชาวบ้านมาไว้ในโรงเรียน เป็นต้น

8.4 ปัจจัยเสริมเชิงสังคม หรือ ปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริม ที่ขาดปฏิภังการร่วม
 จากปัจจัยเสริมอื่น และมีผลต่อการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเพียงในลักษณะ
 ของการสื่อสารแบบทางเดียวที่มาจากฝ่ายโรงเรียนเป็นหลัก

พื้นที่ที่การทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเป็นการสื่อสารแบบทางเดียวที่มาจาก
 ฝ่ายโรงเรียนเป็นหลัก มี 2 ลักษณะ ได้แก่

ลักษณะหนึ่งคือ เป็นพื้นที่ที่มีเพียงปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมเฉพาะ
 ด้านผู้บริหารโรงเรียน / อีกลักษณะหนึ่งคือ เป็นพื้นที่ที่มีเพียงปัจจัยเสริมเชิงสังคมเฉพาะ
 ด้านครูแกนนำ

กรณีของพื้นที่ที่มีเพียงปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริม
 เฉพาะด้านผู้บริหารโรงเรียน โดยผู้บริหารโรงเรียนของพื้นที่นี้เป็นพื้นที่เดียวที่เข้ารับการอบรม
 ในหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชน และมีลักษณะเดิมเป็นผู้มีวิถีคิดเรื่อง ความสัมพันธ์กับชุมชน
 แบบแนวราบ (พื้นที่นี้เพิ่งเข้ามาร่วมโครงการวิจัย ในระยะที่ 2 โดยผู้บริหารสมัครใจขอเข้าโรงเรียนเข้าร่วม
 โครงการวิจัย) / ผู้บริหารโรงเรียนแม้ว่าไม่ได้ทำงานร่วมกับเครือข่ายฯตามแผนงานของเครือข่ายฯ
 แต่ก็ได้เข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่ายฯโดยโอกาสบ้าง และผู้บริหารยังมีบทบาทเป็นครูแกนนำ
 ด้วย ทำให้สามารถอาศัยบารมีและอำนาจบังคับบัญชาด้านบริหารดำเนินกิจกรรมตามแผนงาน
 ของโครงการวิจัยได้

เป็นที่น่าสังเกตว่า พื้นที่นี้มีผู้บริหารเพียงคนเดียวที่มีวิถีคิดเรื่องความสัมพันธ์กับ
 ชุมชนแบบแนวราบ และมีกิจกรรมร่วมกับปราชญ์ชาวบ้านโดยโอกาสบ้าง ก็สามารถนำโรงเรียน
 ดำเนินกิจกรรมตามแผนงานของโครงการวิจัยนี้ได้ อย่างไรก็ตามก็เป็นเพียงการทำงานร่วมกับ
 ชุมชนที่มีการสื่อสารทางเดียวที่มาจากฝ่ายโรงเรียนเป็นหลัก ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนมีลักษณะเป็นปัจจัย
 กีดขวางเชิงโครงสร้างสังคม โดยชุมชน มีลักษณะที่แนวคิดของชุมชนล้วนรับอิทธิพลแนวคิดจาก
 วัฒนธรรมของสังคมอุตสาหกรรมทุนนิยมฟุ้งเฟ้อ ซึ่งเป็นค่านิยมแบบวัตถุนิยม บริโภคนิยม มุ่งเรื่อง
 อาชีพที่ทำรายได้เป็นเงิน มีประสบการณ์เฉพาะกับการเกษตรเชิงเดี่ยวที่ล่มสลาย

มองไม่เห็นอนาคตของการประกอบอาชีพอยู่ในท้องถิ่น (พื้นที่นี้ไม่มีครอบครัวใดในชุมชนเป็นสมาชิกของเครือข่ายฯ) ข้อมูลจากการสังเกตและสนทนอย่างไม่มีแบบแผนกับชุมชนพบว่าชุมชนลักษณะนี้ ไม่มีพลังที่จะเรียนรู้ เพราะเวลาส่วนใหญ่ต้องทุ่มให้กับการแสวงหาเงินตราเป็นสำคัญเพื่อนำมาชำระหนี้สินหรือเพื่อนำมาซื้อเทคโนโลยีอำนวยความสะดวกหรือความทันสมัย

(จากคำกล่าวของผู้บริหารโรงเรียน ในงานค่ายแสดงผลงานโรงเรียนกับชุมชนบุรีรัมย์)

“โรงเรียนได้ร่วมประชุมกับชุมชน ตกลงให้ชุมชนมาช่วยงาน พอถึงเวลามีคนมาช่วยน้อย

เนื่องจากคนในชุมชนส่วนใหญ่ยากจน มีอาชีพรับจ้าง ความเป็นอยู่ค่อนข้างแร้นแค้น ต้องไปทำงานรับจ้างทุกวัน”

มีข้อสังเกตคือ การมีปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมเพียงเฉพาะด้านผู้บริหารโรงเรียน แม้ได้ผ่านการอบรมด้วยหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชนแล้วก็ตาม มีผลต่อการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเพียงในลักษณะของการสื่อสารแบบทางเดียว ที่มาจากฝ่ายโรงเรียนเป็นหลักเท่านั้น

กรณีพื้นที่ที่มีเพียงปัจจัยเสริมเชิงสังคมเฉพาะด้าน ครูแกนนำมีลักษณะที่ครูแกนนำเพียงรับอิทธิพลแนวคิดจากปราชญ์ชาวบ้าน แต่ไม่ได้มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ข้อมูลจากการสังเกตและสนทนาอย่างไม่มีแบบแผน กับครูแกนนำและชุมชน พบว่า ครูแกนนำเคลื่อนไหวสร้างเสริมการเรียนรู้เพื่อชีวิตได้เพียงในขอบเขตจำกัดในห้องเรียนที่ตนเองสอน แต่ยังไม่สามารถสร้างเสริมให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนทั้งระบบได้ ประกอบกับในส่วนของผู้บริหารโรงเรียนมีลักษณะเป็นปัจจัยกีดขวางเชิงโครงสร้างสังคม โดย มีลักษณะที่ผู้บริหารมีความเคยชินดั้งเดิมอยู่กับความสัมพันธ์แบบแนวดิ่งที่เป็นการสื่อสารแบบทางเดียว ที่สื่อมาจากฝ่ายโรงเรียนเป็นหลัก ชาวบ้านมักให้แล้วแต่ครู หรืออาจเรียกได้ว่า ผู้บริหารโรงเรียนขาดวิถีคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนแบบแนวราบ (ข้อมูลจากการสังเกตและสนทนาอย่างไม่มีแบบแผน แสดงว่ายังคงปรากฏพฤติกรรมที่แสดงความสัมพันธ์กับชุมชนแบบ แนวดิ่ง เช่น เชิญชุมชนเพื่อมารับฟังการแจ้งข่าวสาร หรือรับฟังนโยบายขอรับบริจาค เป็นต้น ซึ่งมักเป็นการสื่อสารเพียงทางเดียว ยังไม่ปรากฏว่าเป็นการสื่อสารสองทางที่ชุมชนมีศักยภาพในการแลกเปลี่ยนหรือเสนอความเห็นร่วม โดยชุมชนยังคงมี พฤติกรรม “แล้วแต่ครู”) อย่างไรก็ตามแม้เป็นความสัมพันธ์แบบสื่อสารทางเดียว แต่ผู้บริหารก็มีความตั้งใจบริหารงานให้เป็นไปตามกรอบของทางราชการ จึงได้จัดให้อยู่ในระดับของปัจจัยกีดขวางเชิงโครงสร้างสังคมไม่ถึงขั้นปัจจัยกีดขวางเชิงต่อต้าน

นอกจากนี้พื้นที่นี้ยังมีปัจจัยกีดขวางเชิงโครงสร้างสังคม ด้านชุมชน มีลักษณะที่แนวคิดของชุมชนล้วนรับอิทธิพลแนวคิดจากวัฒนธรรมของสังคมอุตสาหกรรมทุนนิยมฟุ้งเฟ้อ ซึ่งเป็นค่านิยมแบบวัตถุนิยม บริโภคนิยม มุ่งเรื่องอาชีพที่ทำรายได้เป็นเงิน มีประสบการณ์อยู่แต่เฉพาะกับการเกษตรเชิงเดี่ยวที่ล้มสลาย มองไม่เห็นอนาคตของการประกอบอาชีพอยู่ในท้องถิ่น

ข้อมูลจากการสังเกตและสนทนอย่างไม่มีเป็นทางการกับชุมชนพบว่าชุมชนลักษณะนี้ไม่มีพลังที่จะเรียนรู้ เพราะเวลาส่วนใหญ่ต้องทุ่มให้กับการแสวงหาเงินตราเป็นสำคัญเพื่อนำมาชดเชยหนี้สินหรือซื้อเทคโนโลยีอำนวยความสะดวกหรือความทันสมัย ้วยแรงงานมักอพยพไปหาเงินถิ่นอื่นเหลือไว้แต่คนชราและเด็กอยู่ในชุมชนเป็นส่วนใหญ่

เมื่อการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของพื้นที่ลักษณะนี้เป็นการสื่อสารแบบทางเดียวที่มาจากฝ่ายโรงเรียนเป็นหลัก โดยฝ่ายโรงเรียนมีผู้บริหารเป็นปัจจัยกีดขวางเชิงโครงสร้างสังคมและมีครูแกนนำเป็นเพียงปัจจัยเสริมเชิงสังคม ประกอบกับชุมชนเป็นปัจจัยกีดขวางเชิงโครงสร้างสังคม จึงพบว่า ในขณะที่พื้นที่อื่นๆในโครงการวิจัยมีผลงานที่มาจากการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนภายหลังเสร็จสิ้นจากการอบรมวปอ.ภาคประชาชน แต่พื้นที่นี้ชะลอไว้ก่อน

(จากการสนทนอย่างไม่มีเป็นทางการกับครูหญิงในโรงเรียน)

"โรงเรียนกับชุมชนทำกิจกรรมอะไรร่วมกันคะ"

"เทอมนี้ทำไม่ทันแล้ว ต้องทำเทอมหน้า ว่าจะเอากิจกรรมที่เคยทำมาแล้ว

เคยทำชมกันมาก่อน เพราะทำให้เด็กมีรายได้ด้วย แต่โครงการก่อนได้งบประมาณสนับสนุนมากกว่านี้ตั้งเยอะ"

นอกจากนี้ในขณะที่พื้นที่อื่นๆที่ร่วมโครงการ ล้วนเคลื่อนไหวจัดประชุมร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเพิ่มขึ้นจากอดีต แต่พื้นที่นี้ใช้วิถีการประชุมปกติของโรงเรียน โดยจัดเรื่องของโครงการวิจัยจัดไว้ในวาระอื่นๆ

มีข้อสังเกตคือ การมีปัจจัยเสริมเชิงสังคมเพียงเฉพาะด้านครูแกนนำมีผลต่อการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเพียงในลักษณะของการสื่อสารแบบทางเดียวที่มาจากฝ่ายโรงเรียนเป็นหลักเท่านั้น

8.5 ปัจจัยกีดขวางในเชิงต่อต้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านผู้บริหารโรงเรียน ก่อให้เกิดเป็นความจำค้อย่างยิ่ง และพร้อมยับยั้งตลอดเวลาจากการพยายามสื่อสารเข้ามาจากปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมทั้งด้านครูแกนนำ และด้านชุมชน

ความเป็นปัจจัยกีดขวางในเชิงต่อต้านของผู้บริหารโรงเรียน ได้แก่

- ผู้บริหารขาดวิสัยคิดและโลกทัศน์ที่เป็นมิติชุมชน หรือมิติท้องถิ่น (ข้อมูลจาก

การสนทนอย่างไม่มีเป็นทางการกับครูผู้สอนและชุมชน แสดงให้เห็นว่า ผู้บริหารมีวิสัยคิดต่อต้านแนวคิดการจัดการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนอยู่ได้ในท้องถิ่นโดยให้ความเห็นว่า เป็นแนวคิดที่หลอกล่อให้คนชนบทจมปลักอยู่กับความล้าหลัง - แต่มีแนวคิดให้จัดการเรียนการสอนส่งเสริมผู้เรียนให้มีความสามารถหางานทำดีๆอยู่ในเมืองใหญ่ที่ทันสมัย)

- ผู้บริหารขาดวิสัยคิดและโลกทัศน์เรื่องการสอนเชื่อมโยงกับวิถีชีวิต (ข้อมูลจากการสนทนอย่างไม่เป็นทางการกับครูผู้สอน แสดงว่า ผู้บริหารเตือนเสมอๆให้ครูสอนให้ติดอยู่ในโรงเรียนก็เพียงพอ ไม่จำเป็นต้องพานักเรียนไปนอกโรงเรียน)

- ผู้บริหารขาดวิสัยคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนแบบแนวราบ (ข้อมูลจากการสังเกตและสนทนอย่างไม่เป็นทางการกับชุมชน แสดงว่า ยังคงปรากฏพฤติกรรมของผู้บริหารที่แสดงความสัมพันธ์กับชุมชนแบบแนวตั้ง เช่น ผู้บริหารเชิญชุมชนเพื่อมารับฟังการแจ้งข่าวสาร หรือ รับฟังนโยบายขอรับบริจาค หรือ แม้กระทั่งเชิญมารับฟังการดำเนินแนวคิดที่ไม่ตรงกับของตน)

- ผู้บริหารขาดวิสัยคิดที่มีมิติสังคม หรือขาดจิตสาธารณะ (โดย ผักไม่ประโยชน์ตนมากกว่าคำนึงถึงประโยชน์ของชุมชน หรือประโยชน์ของสาธารณะ – ดังหลักฐานจากการสังเกตและสนทนอย่างไม่เป็นทางการกับครูและชุมชน ที่ปรากฏว่าชุมชนได้ขอทำสิ่งปลูกสร้างเพื่อการเรียนรู้ในโรงเรียน เช่น จักรยานสูบน้ำเพื่อสุขภาพ ก็ไม่ให้ความร่วมมือ หรือครูขอเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อชีวิต ก็หาทางกีดกันและตำหนิ เพราะโครงการเหล่านั้นขัดแย้งกับตนมาก่อน)

ในขณะที่พื้นที่นี้มีผู้บริหารเป็นปัจจัยกีดขวางเชิงต่อต้านอย่างรุนแรง แต่ก็ได้มีปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมทั้งด้านครูแกนนำ และด้านชุมชน โดยมีลักษณะที่ ครูแกนนำมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายภูมิปัญญาท้องถิ่น (โดยมีการทำงานร่วมกับเครือข่ายฯ อย่างเป็นประจำและต่อเนื่อง ตามแผนงานของเครือข่ายฯ เช่น เป็นผู้ประสานงานทีมวิจัยชุมชน / เป็นผู้นำฐานการเรียนรู้ชุมชนของเครือข่ายฯ / และ ผ่านการอบรมหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน ที่จัดโดยเครือข่ายฯ มาแล้ว) ครูแกนนำลักษณะนี้ได้เคลื่อนไหวให้เกิดการทำงานร่วมกับชุมชนเพื่อสร้างเสริมการเรียนรู้ในวิถีการดำเนินชีวิต

ในส่วนของปัจจัยเสริมในเชิงเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมด้านชุมชน มีลักษณะที่ชุมชนมีกลุ่มคนบางส่วนเป็นสมาชิกของเครือข่ายฯและชุมชนอยู่ในแผนงานขยายสมาชิกของเครือข่ายฯ (มีผู้นำธรรมชาติในชุมชนจำนวน 20 คน เป็นสมาชิกเครือข่ายฯปราชญ์ชาวบ้าน และพหุภาคีภาคอีสาน ในจำนวนนี้มี 5 คนจาก 20 คนผ่านการอบรมหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชน ที่จัดโดยเครือข่ายฯ มาแล้ว และชุมชนนี้เป็นชุมชนที่อยู่ในแผนงานขยายสมาชิกของเครือข่ายฯโดยเมื่อมีการจัดอบรมหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชนเพิ่มเติม ก็ให้โอกาสชุมชนนี้เสนอชื่อบุคคลในชุมชนเข้ารับการอบรมเพิ่มเติมได้) ชาวบ้านที่ผ่านการอบรมวปอ.ภาคประชาชนมาแล้ว และได้ร่วมเคลื่อนไหวตามหลักการบริหารนิยธรรมกับเครือข่ายฯ พบว่ามีศักยภาพในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เกิดเป็นการสื่อสารสองทางต่างจากเดิมที่มักเป็นการสื่อสารทางเดียวโดยชาวบ้านเพียงมารับฟังการแจ้งข่าวสารเท่านั้น

การทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในพื้นที่ลักษณะนี้ พบว่า จำกัดอยู่เฉพาะระหว่างครูแกนนำกับผู้นำธรรมชาติจากฝ่ายชุมชนที่ผ่านการอบรมวปอ.ภาคประชาชนมาเท่านั้น กิจกรรมที่กำหนดขึ้นเพื่อทำร่วมกัน ซึ่งได้แก่ โครงการร่วมหุ้นสหกรณ์ร้านค้าชุมชน / โครงการเลี้ยงสุกรพื้นเมือง / โครงการเกษตรผสมผสาน / และโครงการจักสาน ล้วนต้องดำเนินโครงการโดยใช้พื้นที่ในชุมชน ไม่สามารถนำไปจัดในพื้นที่ของโรงเรียนได้

ครูแกนนำและชุมชนที่เป็นปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมนั้น เมื่อต้องร่วมงานกับโรงเรียนที่มีผู้บริหารชาวดิฉันเรื่องความสัมพันธ์แบบแนวราบและชาวดิฉันเรื่องการเรียนรู้ในวิถีชีวิตจริง (ตลอดจนมักมากในอำนาจหน้าที่ – เกณฑ์ครูมาทำงานที่โรงเรียนโดยไม่ให้ออกสัปดาห์เพื่อแสดงผลงานขอตำแหน่ง “ผอ.คุณภาพ”) **ซึ่งเป็นปัจจัยกีดขวางที่ร้ายแรง** จึงต้องเผชิญกับการบั่นทอนขวัญกำลังใจของครูคุณภาพ ต้องเผชิญกับการกลั่นแกล้งก่อกวนให้เสียอารมณ์เป็นประจำ เช่น เรียกครูแกนนำและทีมวิจัยจากชุมชนไปดำเนินในที่ประชุมครูอยู่ตลอดเวลา ปิดโอกาสการให้ความดีความชอบแก่ครูแกนนำทั้งที่ทำงานหนัก ปิดโอกาสชุมชนที่จะได้ประโยชน์จากโครงการต่างๆ ครูแกนนำที่ทำงานอยู่กับผู้บริหารเช่นนี้ จำเป็นต้องมีความอดทนอดกลั้นชนิดพิเศษ ซึ่งหาบุคคลเช่นนี้ได้ไม่ถนัด การปรากฏผลงานจากการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียน(ผ่านครูแกนนำ)กับชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินวิถีชีวิตในท้องถิ่นจึงเป็นผลงานที่พัฒนาได้ไม่เต็มที่ โดยเป็นการเกิดขึ้นท่ามกลางการต่อสู้กับปัจจัยกีดขวางที่มีอำนาจเหนืออยู่ตลอดเวลา แม้ผู้วิจัยได้ประสานงานกับผู้บังคับบัญชาหน่วยเหนือขึ้นไประดับอำเภอ ระดับจังหวัด ซึ่งทางหน่วยเหนือก็ให้ความสำคัญพร้อมชี้ให้เห็นว่าเป็นนโยบายของการปฏิรูปการศึกษาตามแนวทางของพ.ร.บ.การศึกษาใหม่ต่อผู้บริหารนี้แล้วก็ตาม แต่ก็ไม่สามารถยับยั้งการทำร้ายของผู้บริหารโรงเรียนต่อครูแกนนำและทีมวิจัยชุมชนได้ – เมื่อถึงขั้นนี้ทั้งทีมวิจัยจากสถาบันราชภัฏ ทั้งปราชญ์ชาวบ้าน และชุมชนโดยผู้นำธรรมชาติ ก็ต้องระดมสรรพกำลังให้กำลังใจแก่ครูคุณภาพที่ถูกรังแกจากผู้บริหาร เพื่อให้ครูอยู่ได้ด้วยกำลังใจจนกว่าปัญหาจะคลี่คลาย เมื่อมีการปรับโครงสร้างการศึกษาโดยระบบ – โดยสรุปแล้ว ครูคุณภาพที่ถูกรังแก แต่ยังคงทำงานอยู่ได้ ก็โดยอาศัย ความมั่นใจในแนวทางที่ถูกต้องจากระดับผู้บังคับบัญชาหน่วยเหนือกว่าโรงเรียน ที่อยู่ในท้องถิ่น โดยการประสานงานของสถาบันราชภัฏที่เป็นสถาบันอุดมศึกษาเพื่อท้องถิ่น กำลังใจ จากชุมชน การให้คำปรึกษาจากปราชญ์ชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเป็นเครือข่ายครูคุณภาพเพื่อสร้างเสริมความแข็งแกร่งของครู ในการเผชิญกับปัญหา และคุณสมบัติเดิมของครู ที่เป็นผู้อดทน อดกลั้น ทำงานโดยไม่หวังลาภ ยศ สรรเสริญ แต่หวังในคุณภาพงานเป็นสำคัญ

บทเรียนสำคัญของพื้นที่ลักษณะนี้ ก็คือ ในพื้นที่ที่ผู้บริหารเป็นปัจจัยกีดขวางเชิงต่อต้านมิติชุมชนและมิติสังคมอย่างรุนแรงนั้น แม้มีครูแกนนำและชุมชนที่เป็นปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริม นั้น การมีความพยายามสื่อสารเข้าไปจากชุมชนสู่โรงเรียน ไม่ประสบความสำเร็จ แม้ในแบบสื่อสารทางเดียว คงปรากฏเฉพาะการสื่อสารโดยอำนาจสั่งการเท่านั้น

การทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนถ้าดำเนินการได้ ก็เป็นการดำเนินการได้ **ในขอบเขตจำกัด** โดยจำกัดเพียงเป็นการทำงานระหว่างครูแกนนำและผู้นำธรรมชาติในชุมชน กิจกรรมใดๆที่กำหนดขึ้นต้องทำเฉพาะในส่วนของชุมชน หากต้องการให้นักเรียนเรียนรู้

ก็ต้องใช้เวลานอกเหนือจากเวลาในระบบโรงเรียน และต้องคอยระวังตัวตลอดเวลาว่าจะถูกเรียกไปดำเนินหรือระบุมความผิดต่อกฎระเบียบเมื่อใด สถานการณ์ของโรงเรียนลักษณะนี้ต้องการคนทำงานที่มีความอดทนอดกลั้นอย่างสูง ไม่หวังลา ยศ สรรเสริญ (มาเผชิญกับผู้บริหารโรงเรียนที่ให้อำนาจ ทำร้าย) ซึ่งคนแบบนี้หาได้ไม่ถ้ง่ายนัก ทางออกที่ดีกว่า คือ หน่วยเหนือควรสอดส่องดูแลติดตามประเมินเพื่อปรับออกผู้บริหารประเภทนี้อย่างจริงจัง นอกจากนี้เหตุการณ์นี้ ยังเผยให้เห็นถึงบทเรียนในเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้ ที่มาปรับปรนความขัดแย้งระหว่างผู้บริหารกับครู ซึ่งได้แก่ในส่วนของสถาบันราชภัฏ ที่เป็นสถาบันอุดมศึกษาเพื่อพัฒนาท้องถิ่น ที่ต้องแสดงบทบาทการประสานระหว่างผู้บริหารหน่วยที่เหนือขึ้นไปจากโรงเรียน นอกจากทำหน้าที่ประสานแล้ว สถาบันราชภัฏยังได้ประโยชน์ในเรื่องร่วมเรียนรู้ปัญหาการจัดการศึกษาที่เป็นจริงเพื่อนำไปพัฒนาหลักสูตรหรือการจัดการเรียนการสอนของสถาบันให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของการเป็นสถาบันอุดมศึกษาเพื่อพัฒนาท้องถิ่นต่อไป

สรุปปัจจัยที่มีผลต่อการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

ปัจจัยที่มีผลต่อการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ประกอบด้วย

- (1) การปรับวิถีคิดและโลกทัศน์ของบุคคลให้เกิดมิติชุมชนและมิติสังคมด้วยหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชน
- (2) ความต้องการปฏิภริยาร่วมของปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อการสร้างเสริมเพื่อก่อเกิดเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในลักษณะของเวทีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่เป็นการสื่อสารแบบสองทางแท้ และเป็นความมุ่งมั่นสู่การผลักดัน ให้ได้แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อการดำรงวิถีชีวิตอยู่ได้ในท้องถิ่นที่เป็นจริงในวิถีปฏิบัติ โดยปฏิภริยาร่วมประกอบด้วย
 - (2.1) ศักยภาพของวิถีคิดเชิงมิติชุมชนและมิติสังคมของผู้บริหารโรงเรียน
(แม้ไม่ได้ผ่านหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชน)
 - (2.2) ปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมด้านชุมชนและปราชญ์ชาวบ้านกับความเป็นเครือข่ายการเรียนรู้
 - (2.3) ปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมด้านครูแกนนำ ที่ครูแกนนำมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยมีการทำงานร่วมกับเครือข่ายฯ อย่างเป็นประจำและต่อเนื่อง

- (3) ปฏิริยาร่วมของปัจจัยเสริมเชิงสังคม (ที่ยังไม่ถึงขั้นของปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริม) ที่ส่งผลได้เพียงเกิดการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ในลักษณะของเวทีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่เป็นการสื่อสารแบบ สองทางเทียม โดยปฏิริยาร่วมประกอบด้วย
- (3.1) ปัจจัยเสริมเชิงสังคม ด้านผู้บริหาร มีลักษณะที่ ผู้บริหารมีวิถีคิด เรื่องชุมชนแบบแนวราบ แต่ไม่ได้มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่าย ปรากฏชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน อย่างไรก็ตามก็พร้อมที่จะสั่งการให้โรงเรียนดำเนินการตามแผนงานของโครงการวิจัย
- (3.2) ปัจจัยเสริมเชิงสังคม ด้านโรงเรียน มีลักษณะที่ โรงเรียน เข้าร่วมโครงการวิจัย โดยเป็นความต่อเนื่องจากที่เคยเข้าร่วมโครงการวิจัย ที่เกี่ยวข้องกันมาก่อน / และในส่วนของหลักสูตร มีลักษณะเป็นหลักสูตรในระบบโรงเรียนในระดับประถมศึกษาที่เชื่อมต่อการบูรณาการเพื่อชีวิต ซึ่งหลักสูตรในระดับประถมศึกษานี้มีครูคนเดียวรับผิดชอบสอนทุกวิชา และเป็นครูประจำชั้นของนักเรียนห้องเดียว จึงเชื่อให้เกิดการสอนแบบบูรณาการเพื่อชีวิตได้ ถ้าครูมีวิถีคิดและวิสัยทัศน์ที่มีมิติชุมชนหรือมิติท้องถิ่น
- (3.3) ปัจจัยเสริมเชิงสังคม ด้านครูแกนนำ มีลักษณะที่ ครูแกนนำเพียงรับ อิทธิพลแนวคิดจากปรากฏชาวบ้าน แต่ ไม่ได้มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับ เครือข่ายปรากฏชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน โดยครูแกนนำเคลื่อนไหวสร้างเสริมการเรียนรู้เพื่อชีวิตได้เพียงในขอบเขตจำกัด ในห้องเรียนที่ตนเองสอน แต่ยังไม่สามารถสร้างเสริมให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนทั้งระบบได้ อย่างไรก็ตามก็จัดได้ว่าเป็นปัจจัยเสริมเชิงสังคมที่พร้อมจะเชื่อให้เกิดการพัฒนาเชิงระบบได้ เมื่อมีการจัดการต่อไปอย่างเหมาะสม
- (3.4) ปัจจัยเสริมเชิงสังคม ด้านชุมชน มีลักษณะที่ ชุมชนมีกลุ่มคนบางส่วน เป็นสมาชิกของเครือข่ายฯและชุมชนอยู่ในแผนงานขยายสมาชิกของ เครือข่ายฯ ชาวบ้านที่ผ่านการอบรมพอ.ภาคประชาชนมาแล้ว และได้ร่วมเคลื่อนไหวตามหลักอภิธานิธรรมกับเครือข่ายฯจะมีศักยภาพในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันหรือเป็นการสื่อสารสองทาง ต่างจากเดิมที่มักเพียงมารับฟังการแจ้งข่าวสารหรือเป็นการสื่อสารทางเดียวเท่านั้น

(3.5) ปัจจัยเสริมเชิงสังคม ด้านภูมิปัญญา(ปราชญ์ชาวบ้าน)กับความเป็น
เครือข่ายการเรียนรู้ มีลักษณะที่ ปราชญ์ชาวบ้านและสมาชิกของเครือข่ายฯ
 บางส่วน เป็นกรรมการการศึกษาของโรงเรียน แม้ว่าปราชญ์ชาวบ้านและสมาชิก
 เครือข่ายฯเป็นกรรมการการศึกษาของโรงเรียน แต่ก็มีข้อจำกัดเพียงให้ความเห็น
 เท่านั้น การดำเนินการใดๆยังคงอยู่ในอำนาจของฝ่ายโรงเรียน
 เนื่องจากกรรมการการศึกษาของโรงเรียนส่วนใหญ่เข้ามาโดยโรงเรียนชักนำ
 เข้ามาและมักต้องขึ้นต่อการตัดสินใจของฝ่ายโรงเรียน (ที่น่าสังเกตคือ ความเป็น
 เครือข่ายการเรียนรู้ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน มีความแตกต่าง
 ในเชิงสาระการเรียนรู้ต่างจากภูมิปัญญาเดียวโดยทั่วไป กล่าวคือ ที่ผ่านมาโรงเรียน
 มักคุ้นเคยกับการนำความรู้เรื่องอาชีพในท้องถิ่นจากภูมิปัญญาเดียวมาให้นักเรียนได้เรียนรู้
 แต่ในส่วนของความเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ของปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานนั้น
 ไม่ได้มีขอบเขตจำกัดเพียงความรู้ในอาชีพ แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้เชิงโครงสร้างสังคม
 ที่สามารถปรับเปลี่ยนให้รู้เท่าทันวิกฤตการณ์ปัญหาในสังคมทุกๆด้าน ที่พร้อมจะเสนอ
 แนวทางเพื่อแก้ไขวิกฤตการณ์ปัญหาในวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม)

(4) ปัจจัยเสริมเชิงสังคม หรือ ปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริม ที่ขาดปฏิกริยาร่วม
 จากปัจจัยเสริมอื่น และมีผลต่อการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเพียง
 ในลักษณะของการสื่อสารแบบทางเดียวที่มาจากฝ่ายโรงเรียนเป็นหลัก ซึ่งมี 2
 ลักษณะ ได้แก่

(4.1) พื้นที่ที่มีเพียงปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมเฉพาะ

ด้านผู้บริหารโรงเรียน โดยผู้บริหารโรงเรียนเข้ารับการอบรมในหลักสูตร
 วปอ.ภาคประชาชน และมีลักษณะเดิมเป็นผู้มีวิสัยทัศน์เรื่อง ความสัมพันธ์
 กับชุมชนแบบแนวราบ ผู้บริหารโรงเรียนแม้ว่าไม่ได้ทำงานร่วมกับเครือข่ายฯ
 ตามแผนงานของเครือข่ายฯ แต่ก็ได้เข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่ายฯโดยโอกาส
 บ้าง และผู้บริหารยังมีบทบาทเป็นครูแกนนำด้วย ทำให้สามารถอาศัยบารมี
 และอำนาจบังคับบัญชาด้านบริหารดำเนินกิจกรรมตามแผนงานได้

(4.2) พื้นที่ที่มีเพียงปัจจัยเสริมเชิงสังคมเฉพาะด้านครูแกนนำมีลักษณะที่

ครูแกนนำเพียงรับอิทธิพลแนวคิดจากปราชญ์ชาวบ้าน แต่ไม่ได้มีกระบวนการ
การเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน

(5) ปัจจัยกีดขวางในเชิงต่อต้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านผู้บริหารโรงเรียน ก่อให้เกิด
 เป็นความจำกัดอย่างยิ่ง และพร้อมยับยั้งตลอดเวลาจากการพยายามสื่อสารเข้ามาจาก
 ปัจจัยเสริม เชิงเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมทั้งด้านครูแกนนำ และด้านชุมชน
 ด้วยผลการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน
 ดังกล่าว ประกอบเข้ากับผลลัพธ์จากการดำเนินโครงการนี้ จึงมีข้อเสนอแนะต่อการส่งเสริมบทบาท
 ของโรงเรียนเพื่อการพัฒนาชุมชนไว้ในตอนต่อไป

9. ข้อเสนอแนะต่อการส่งเสริมบทบาทของโรงเรียนต่อการพัฒนา

ของชุมชน

การจัดการศึกษาในชุมชนชนบท เพื่อให้เด็กชนบทไปแข่งขันกับเด็กในเมืองนั้น นอกจากเด็กชนบทต้องเป็นฝ่ายเสียเปรียบแล้ว ที่สำคัญกว่านั้นคือ เป็นการทำลายชุมชนชนบท ซึ่งเป็นแหล่งผลิตอาหาร เป็นแหล่งวัฒนธรรมแบบเกื้อกูลให้กับสรรพชีวิตและสรรพสิ่งเพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างได้ดุลยภาพและยั่งยืน หากชุมชนชนบทล่มสลาย ชุมชนเมืองเองก็ดำรงอยู่และพัฒนาไปบนฐานรากที่ไม่มั่นคงเช่นกัน ซึ่งปัจจุบันนี้สังคมในชนบทถูกทิ้งร้างไว้กับคนชราและเด็ก มีแนวโน้มชัดเจนมากขึ้นๆ ในขณะที่ตำแหน่งงานในเมืองก็มีการแข่งขันกันสูง และมีแนวโน้มของตำแหน่งงานลดลงๆ

การออกแบบการจัดการศึกษาสำหรับชุมชนชนบท จึงควรให้ความสำคัญลำดับแรกสุดกับเป้าหมายสุดท้ายทางการศึกษาเรื่อง “การสร้างเสริมให้เด็กสามารถดำรงตนอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี” (ซึ่งเป้าหมายนี้หากบรรลุแล้ว ยังหมายถึงการบรรลุเป้าหมายสุดท้ายทางการศึกษาด้านที่เหลือด้วย ได้แก่ การเป็นคนดี เป็นคนเก่ง และมีความสุข – ข้อสรุปนี้เป็นผลการศึกษาของโครงการนี้)

การบรรลุเป้าหมายสุดท้ายทางการศึกษาดังกล่าว ผลการศึกษาจากโครงการวิจัยนี้พบว่า ปัจจัยเอื้อให้บรรลุผลอย่างสำคัญ คือ “การเรียนรู้ของครอบครัว” ที่เชื่อมโยงกับ “การเรียนรู้ของเครือข่ายภูมิปัญญา” โดยครอบครัวต้องสร้างเสริมวิถีคิดและโลกทัศน์ให้เด็กอย่างใกล้ชิดตลอดเวลา โดยที่การสร้างเสริมวิถีคิดหรือโลกทัศน์นั้นต้องสร้างเสริมถึงขั้นของความเป็นผู้มีปัญญา และเป็นผู้มีจิตวิญญาณ(หรือจิตใจสูง) ได้แก่ การเป็นผู้รู้เท่าทันและสามารถพยากรณ์แนวโน้มของวิกฤติการณ์ทางสังคม / การรู้ร้อนรู้หนาว ร่วมทุกข์ ร่วมสุข ร่วมแก้ปัญหาสังคม / การสร้างเสริมวิถีคิดแบบใฝ่รู้ ใฝ่แสวงหา / การสร้างเสริมวิถีคิดแบบพึ่งตนเอง / การสร้างเสริมวิถีคิดใฝ่จัดการความรู้(แทนการเรียนรู้เพียงวิชาชีพ) / การสร้างเสริมวิถีคิดแบบเป็นผู้สร้างงาน(แทนการหาสมัครงาน) / การสร้างเสริมวิถีคิดรักความเป็นอิสระ / การสร้างเสริมลักษณะนิสัยอดทนอดกลั้น / การสร้างนิสัยอ่อนน้อมถ่อมตน(เรียนรู้จากผู้อื่น) เกื้อกูล และ มีจิตใจสูง

การสร้างเสริมวิถีคิดและโลกทัศน์ให้แก่ลูกหลานของครอบครัวข้างต้น ได้มีการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้กับเครือข่ายภูมิปัญญา (ที่ไม่ได้จำกัดเพียงภูมิปัญญาเฉพาะที่เชี่ยวชาญวิชาชีพเฉพาะทางเท่านั้น – แต่เป็นเครือข่ายภูมิปัญญาที่มีศักยภาพในการจัดการปัญหาสังคมในเชิงโครงสร้าง) ในหลายด้าน ได้แก่ มีเครือข่ายการเรียนรู้ที่เป็นสถานการเรียนรู้- เป็นพื้นที่ศึกษาดูงาน – เป็นปราชญ์ชาวบ้าน – เป็นวิทยากรกระบวนการ - มีการศึกษาดูงาน – มีเวทีประชุมสังสรรค์ –

มีการวิจัยในวิถีการดำเนินชีวิต – และมีระบบสารสนเทศ ที่มาจากความต้องการภายในของตนเอง เพื่อพัฒนาตนเอง

การเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้กับเครือข่ายภูมิปัญญาข้างต้น ที่สำคัญคือการเรียนรู้ ฐานรากที่มั่นคงในการดำเนินวิถีชีวิต อันได้แก่ การที่เครือข่ายภูมิปัญญาเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ แห่งการเกษตรกรรมยั่งยืนแบบผสมผสานบนหลักการพึ่งตนเอง ทำเพื่อกินเพื่ออยู่ เหลือกินแจก เหลือแจกขาย และแปรรูป แล้วจึงมุ่งสู่การอุตสาหกรรมชุมชน การธุรกิจชุมชน การบริการ และการสวัสดิการชุมชน เหล่านี้เมื่อครบครันแบ่งที่ดินเปล่าให้ลูกถือครองตามกรรมสิทธิ์ ทางกฎหมาย การเรียนรู้เพื่อดำรงตนอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรีจึงมีความเป็นไปได้ โดยอาศัย การเรียนรู้จากวิถีปฏิบัติจริงในที่ดินของตนเอง (สำหรับครอบครัวที่ไม่มีที่ดินทำกิน เด็กก็ร่วมเรียนรู้ ในกิจการของเครือข่ายภูมิปัญญาได้ จนกระทั่งสามารถออกแบบวิถีการดำรงชีวิตที่สร้างงานได้ด้วยตนเอง ที่อาจเป็นการต่อยอดเชิงการบริหารกลุ่มแปรรูป หรือเชิงการบริหารกลุ่มเพื่อการอุตสาหกรรมชุมชน หรือเชิงการบริหารกลุ่มเพื่อการธุรกิจชุมชน หรือเชิงการบริหารกลุ่มเพื่อการบริการหรือสวัสดิการชุมชน เป็นต้น)

การมีส่วนร่วมเรียนรู้ของครอบครัวข้างต้น เป็นส่วนที่เข้าไปพร้อมๆ กับส่วนของโรงเรียน ในระบบตามศักยภาพเดิม ที่สร้างเสริมศักยภาพการอ่านคล่องเขียนคล่อง และกระบวนการเรียนรู้ ในส่วนของความรู้สากล ในช่วงวัยของเด็กตั้งแต่ก่อนวัยเรียนจนกระทั่งถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 (ที่น่าสังเกตคือ หากโรงเรียน มีศักยภาพในการสร้างเสริมศักยภาพเด็กในการคิดวิเคราะห์หรือคิดแยกแยะและ เชื่อมโยงความสัมพันธ์ ที่สำคัญการคิดสังเคราะห์หรือการคิดบูรณาการเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่แล้ว น่าจะได้ผลลัพธ์ที่สมบูรณ์ขึ้น)

ในขณะที่สถานการณ์ของสังคมในปัจจุบัน ครอบครัวในชนบทที่มีลักษณะการเรียนรู้ เช่นนี้ มีค่อนข้างน้อย เครือข่ายฯ เองก็มีแนวทางขยายสมาชิกแบบ “กลุ่มรู้จัก”(Known Group) โดยค่อยๆ ขยายในกลุ่มที่สามารถเข้าถึงแนวทางของเครือข่ายฯ โดยเฉพาะบนหลักการพึ่งตนเองได้ (ไม่ได้ขยายแบบบุพพรมหรือเกณฑ์ครอบครัวในท้องถิ่นมาทั้งหมด)

ด้วยเหตุนี้ครอบครัวในชนบทส่วนใหญ่จึงถูกอิทธิพลครอบงำเต็มที่จากกระแสหลักของ โครงสร้างสังคมอุตสาหกรรมทุนนิยมพึ่งพิง ที่ยึดเงินเป็นสำคัญ และเต็มไปด้วยการกระตุ้น ค่านิยมบริโภคนิยม และวัตถุนิยม ทั้งผู้ปกครอง และวัยแรงงานในครอบครัวต้องทุ่มเวลาทั้งชีวิต ไปทำอาชีพแสวงหารายได้ที่เป็นตัวเงินจากแหล่งอื่นตามเมืองใหญ่ เนื่องจากมักไม่มีหน่วยงานจ้าง อยู่ในท้องถิ่นของตน ปล่อยให้เด็กถูกอิทธิพลครอบงำเต็มที่จากสื่อต่างๆ ของสังคมยึดเงิน ยึดค่านิยมบริโภคนิยม ยึดค่านิยมวัตถุนิยมเป็นสำคัญ พร้อมทั้งจะเป็นแรงงานย้ายถิ่นเช่นเดียวกัน

ระบบการศึกษาของรัฐเพื่อท้องถิ่นนั้น จำเป็นต้องรู้เท่าทันสถานการณ์นี้ และควรตระหนัก ว่า เด็กชนบทนั้น เสียเปรียบเมือง จะไปแข่งขันกวดวิชาเดียวกับเมืองไม่ได้ หรือไม่ควรไปแข่งขันกวดวิชา เดียวกับเมือง จึงควรออกแบบการจัดการศึกษาอย่างรู้เท่าทันกับสถานการณ์ในชนบท (แต่เดิมนั้น โรงเรียนได้จัดการศึกษาเป็นแบบเดียวกันทั่วประเทศ คือ สอนความรู้สากล ที่เป็นปัจจัยหลักใส่

ให้เด็กในท้องถิ่นมุ่งสู่เมือง เมื่อต้องไปเผชิญกับสถานการณ์ของเมืองที่มีปัญหารองรับไม่ได้ – ก็ไม่มีทางเลือกอื่นอีกเลยที่ระบบโรงเรียนได้ให้ไว้) หากระบบการศึกษาในท้องถิ่นชนบทออกแบบการจัดการศึกษาให้รู้เท่าทันสถานการณ์ โดยเข้าถึงระบบข้อมูลสถานการณ์ที่แท้จริงของท้องถิ่น ที่ชุมชนส่วนใหญ่ถูกครอบงำด้วยกระแสท้องถิ่น การจะบรรลุเป้าหมายสุดท้ายทางการศึกษา เรื่อง “ความสามารถดำรงตนอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี” นั้นมีชุมชนส่วนน้อยเท่านั้นที่เข้าถึง **ก็ควรมีการออกแบบการจัดการศึกษารองรับในส่วนองกระแสท้องถิ่นที่ด้านไม่อยู่ไว้ด้วย** ซึ่งการออกแบบในส่วนนี้ต้องมีความเข้มข้นในการเสริมศักยภาพให้ผู้เรียนมีศักยภาพในวิถีคิดและโลกทัศน์ที่รู้เท่าทันและสามารถพยากรณ์แนวโน้มของวิกฤติการณ์ทางสังคมได้อย่างลุ่มลึก แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องมีระบบการเรียนรู้เรื่อง “ความสามารถดำรงตนอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี” ไว้ด้วย **เพื่อว่า เมื่อต้องเผชิญกับความล้มเหลวของวิถีชีวิตในเมือง ก็มีระบบข้อมูลทางเลือกพร้อมที่จะหักเหคืนถิ่นได้**

ขณะนี้ได้มีปัจจัยเอื้อทั้ง โดยนโยบายการปฏิรูปการศึกษา / การบังคับใช้พระราชบัญญัติ การศึกษาฉบับใหม่ / การบังคับใช้หลักสูตรพื้นฐาน 12 ปีกับหลักสูตรสถานศึกษา / ตลอดจนการบังคับใช้โครงสร้างการบริหารระบบการศึกษาแนวใหม่ เป็นต้น **ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสโดยกฎหมายอย่างชัดเจนให้โรงเรียนทำงานร่วมกับชุมชน เพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนผ่านการจัดการศึกษาที่ส่งผลกระทบต่อเด็ก**

นอกจากนี้ โรงเรียนยังมีศักยภาพเดิมที่เป็นปัจจัยเอื้ออื่นอีก ได้แก่ การคุ้นเคยอยู่กับความรู้สากล การคุ้นเคยกับการบริหารจัดการเชิงระบบ การมีงบประมาณสนับสนุนอย่างชัดเจนแน่นอน เป็นต้น

แม้ว่า ฝ่ายโรงเรียนมีปัจจัยเอื้อหลายประการส่งเสริมบทบาทในการทำงานร่วมกับชุมชน แต่จากผลการศึกษาของโครงการนี้ได้พบปัจจัยกีดขวางและเงื่อนไขที่ทำให้ผลลัพธ์เบี่ยงเบนไปจากเส้นทางของแผนการจัดกระทำ หลายประการ อันได้แก่

- วิถีคิดและโลกทัศน์ของทั้งฝ่ายโรงเรียนและชุมชนที่ถูกครอบงำด้วยอิทธิพลจากโครงสร้างสังคมยึดเงินเป็นสำคัญ ยึดค่านิยมวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ที่ส่งผลให้เกิดความเชื่อต่อการใฝ่รู้หรือการสร้างกระบวนการเรียนรู้ แต่มีวิถีคิดพร้อมที่จะทิ้งถิ่นเข้าสู่เมือง
- วิถีคิดและโลกทัศน์เดิมของทั้งฝ่ายโรงเรียนและชุมชนที่ยังเข้าไม่ถึงคุณค่า ความสำคัญ การเป็นที่พึ่งพิงได้ในการดำรงวิถีชีวิตอย่างได้คุณภาพและสันติสุขของความเป็นชนบท

- การขาดวิถีคิดเชิงมิติชุมชนและมิติสังคมของผู้บริหาร ที่จะมุ่งประสานความรู้สากลให้ทำงานอย่างมีพลังร่วมกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมในวิถีการดำเนินชีวิตของท้องถิ่น
- การขาดศักยภาพการเรียนรู้ร่วมเพื่อให้เกิดการสื่อสารสองทางของฝ่ายชุมชน
- ความเคยชินดั้งเดิมกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มุ่งเอาวัตถุ ผลประโยชน์ อำนาจ แลกกับความดีความชอบและตำแหน่งหน้าที่การงาน
- ความเคยชินดั้งเดิมกับระบบอุปถัมภ์ ทั้งในแง่ของการไม่สามารถจัดการกับความเป็นปัญหาของสังคมอันเนื่องมาจากความเป็นญาติสนิทมิตรสหาย และในแง่ที่ต้องอาศัยความเป็นญาติสนิทมิตรสหายใช้อำนาจในภาวะการนำเพื่อให้กิจกรรมดำเนินไปได้ตามความต้องการส่วนตน
- การมีองค์ประกอบของผู้บริหารหรือนำทางการที่มีวิถีคิดและโลกทัศน์เชิงต่อต้านมิติชุมชนและมิติสังคม ขาดวิถีคิดเรื่องความสัมพันธ์แบบแนวราบ ขาดจิตสาธารณะ จนกระทั่งเกิดเป็นภาวะที่ยับยั้งตลอดเวลาต่อความพยายามสื่อสารเข้ามาของปัจจัยเสริมด้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากครูแกนนำและเครือข่ายภูมิปัญญา

หากพิจารณาผลการศึกษาของโครงการนี้ถึงภาวะของผลลัพธ์ที่ได้ผลในระดับดี

จากการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชนเพื่อไปสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ผ่านการจัดการศึกษาที่ส่งผลกระทบต่อเด็กให้เป็นคนดี เป็นคนเก่ง มีความสุข และสามารถดำรงตนอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี นั้น พบว่า เพื่อให้การทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน บรรลุผลในลักษณะเป็นเวทีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่เป็นการสื่อสารแบบสองทางแท้ และก่อให้เกิดเป็นความมุ่งมั่นสู่การผลักดันให้ได้แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อดำรงวิถีชีวิตอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี เกิดขึ้นได้จริงในวิถีปฏิบัติ จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องจัดการให้เกิด ปฏิริยาร่วมของปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อ สร้างเสริม 3 ด้านสำคัญ ขาดปัจจัยใดปัจจัยหนึ่ง อาจบรรลุผลอย่างไม่สมบูรณ์ โดยต้องประกอบด้วย (1) ปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมด้านผู้บริหารที่มีศักยภาพของวิถีคิดเชิงมิติชุมชน และมิติสังคม (2) ปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมด้านชุมชนและปราชญ์ชาวบ้านกับความเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ที่มีชุมชนบางส่วนเป็นสมาชิกของเครือข่ายและมีปราชญ์ชาวบ้านเป็นประธานกรรมการการศึกษา และ(3) ปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมด้านครูแกนนำ ที่ครูแกนนำมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยมีการทำงานร่วมกับเครือข่ายอย่างเป็นประจำ และต่อเนื่อง ซึ่งแต่ละด้านมีสาระการเรียนรู้ที่สำคัญ คือ

(1) ศักยภาพของวิถีคิดเชิงมิติชุมชนและมิติสังคมของผู้บริหารโรงเรียน(แม้ไม่ได้ผ่านหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชน)ที่มีผลต่อการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

ผู้บริหารที่มีศักยภาพของวิถีคิดเชิงมิติชุมชนและมิติสังคม โดยเป็นศักยภาพที่สั่งสมมาแต่ดั้งเดิมผ่านการสังเกตบริบททางสังคมและถอดบทเรียนด้วยตนเอง (ในพื้นที่นี้ผู้บริหารย้ายเข้ามาภายหลังการจัดกิจกรรมหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชนไปแล้ว) ที่น่าสังเกตคือ แม้ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมของหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชน แต่โดยศักยภาพเชิงมิติชุมชนและมิติสังคมที่มีอยู่เดิมส่งผลให้ผู้บริหารมีความตระหนักและมีความชวนชวนประสานงานกับปราชญ์ชาวบ้านเอื้อให้เกิดเวทีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ที่เป็นการสื่อสารสองทางได้อย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง และยังมีความมุ่งมั่นสู่การผลักดันให้ได้แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อดำรงวิถีชีวิตอยู่ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี ที่เป็นจริงในวิถีปฏิบัติ

แนวโน้มที่แสดงว่า น่าจะมีความต่อเนื่องยั่งยืนของการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน แม้สิ้นสุดโครงการวิจัยแล้ว ก็คือ จากที่พบหลักฐานว่า ผู้บริหารเข้าร่วมกิจกรรมกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีอย่างเป็นประจำและต่อเนื่อง และมีวิสัยทัศน์เรื่องความสัมพันธ์กับชุมชนแบบแนวราบ รวมทั้ง ครูแกนนำก็ได้มีการทำงานร่วมกับเครือข่ายอย่างเป็นประจำและต่อเนื่องด้วย ทำให้โรงเรียนสามารถรับอิทธิพลแนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินวิถีชีวิตอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรีจากทางฝ่ายชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง

เป็นที่น่าสังเกตว่าศักยภาพของวิถีคิดเชิงมิติชุมชนและมิติสังคมของผู้บริหาร ไม่ได้เกิดขึ้นกับผู้บริหารโดยระบบของการสร้างผู้บริหารของทางการ (รวมทั้งไม่ได้เกิดโดยหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชนดังหลักฐานที่แสดงว่าผู้บริหารย้ายเข้ามาในพื้นที่ภายหลังจากที่ได้จัดกิจกรรมวปอ.ภาคประชาชนไปแล้ว) หากแต่เกิดจากคุณสมบัติของการเป็นผู้สังเกตและการมีความสามารถถอดบทเรียนเชิงสังคมด้วยตนเอง

ด้วยเหตุนี้กระบวนการคัดเลือกผู้บริหารควรต้องคัดเลือกผู้มีคุณสมบัติของการเป็นผู้ช่างสังเกตผสมผสานกับความสามารถถอดบทเรียน เชิงสังคม มาตั้งแต่ก่อนเริ่มเข้าสู่วงการของผู้บริหาร ถ้ามาสร้างเสริมภายหลังอาจเป็นไปได้ยาก

ในระยะหลัง การคัดเลือกผู้บริหารได้ใช้ระบบการสอบคัดเลือก ด้วยระบบนี้อาจมีคุณสมบัติของความเป็นเครื่องมือวัดไม่เพียงพอสำหรับคัดเลือกให้ได้ผู้บริหารที่เป็นผู้มีศักยภาพเชิงมิติชุมชนและมิติสังคม นอกจากนี้อาจต้องทบทวนความแทรกซ้อนของระบบคัดเลือกอื่นที่แทรกเข้ามา ซึ่งจากการสนทนอย่างไม่เป็นทางการกับครูและชุมชนพบว่า

ระบบแทรกซ้อนที่แทรกเข้ามาในระบบการคัดเลือกผู้บริหาร ได้แก่ ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และระบบอุปถัมภ์โดยได้มีการนำเอาผลประโยชน์(เงิน วัตถุ อำนาจ)มาแลกกับตำแหน่ง ผสานกับการอาศัยความสัมพันธ์อันที่ญาติ มิตร ดังหลักฐานที่พบว่า มีผู้บริหารที่มีลักษณะตรงข้ามกับ ความเป็นผู้มีศักยภาพของวิจิตรเชิงมิติชุมชนและมิติสังคมอยู่ในวงการของผู้บริหารโรงเรียนอยู่ด้วย โดยเป็นผู้ที่ “นอกจากไม่มีศักยภาพ เชิงมิติชุมชนและมิติสังคม แล้ว ยังมีวิจิตรและโลกทัศน์ เชิงต่อต้าน” อีกด้วย

ความมีศักยภาพของวิจิตรเชิงมิติชุมชนและมิติสังคมของผู้บริหารโรงเรียนเพียงฝ่ายเดียว ไม่อาจส่งผลให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ที่เป็นการสื่อสารแบบสองทางโดยมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างเสมอภาค เคียงบ่าเคียงไหล่ได้ จำเป็นต้องมีปฏิกริยาร่วมจาก ฝ่ายชุมชนที่มีลักษณะเป็นปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหว เพื่อการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนอยู่ด้วย

(2) ปัจจัยเสริมเชิงเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมด้านชุมชนและปราชญ์ชาวบ้าน กับความเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ ที่มีผลต่อการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

โดยโครงสร้างสังคมไทยในปัจจุบันที่เป็นโครงสร้างสังคมอุตสาหกรรมทุนนิยมแบบพึ่งพิงภายนอก ได้ส่งอิทธิพลของวิจิตรและโลกทัศน์แบบยึดเงินเป็นสำคัญ และมีการสร้างค่านิยมวัตถุนิยม และบริโภคนิยมครอบงำคนในสังคมทั่วไปไม่เว้นแม้ในชนบท ด้วยค่านิยมนี้ได้ผลักให้คนวัยแรงงานส่วนใหญ่อยู่ในชุมชนชนบทไม่ได้ ต้องย้ายถิ่นไปหางานที่มีรายได้เป็นตัวเงินจำนวนมากตามเมืองใหญ่ หรือต่างประเทศ ในส่วนที่โอกาสไม่เอื้อให้ย้ายถิ่นไปที่อื่นจำเป็นต้องอยู่ในชนบทก็ต้องทุ่มเวลาทั้งหมดในวิถีชีวิตไปกับการแสวงหารายได้ที่เป็นตัวเงิน จึงเป็นการยากที่จะมีเวลา เรียนรู้ร่วมเชิงมิติสังคมรวมทั้งการเรียนรู้ร่วมกับการศึกษาในระบบ

อย่างไรก็ตาม พบว่า หากพื้นที่ใดที่อยู่ในเขตการเคลื่อนไหวของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และพหุภาคีภาคอีสาน ซึ่งเครือข่ายฯได้เคลื่อนไหวอบรมสมาชิกด้วยหลักสูตรรพอ.ภาคประชาชน เพื่อปรับวิจิตรและโลกทัศน์ให้รู้เท่าทันสภาพวิกฤติการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมและเปลี่ยนแปลงยึดหลักการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ไม่ยึดเรื่องเงินเป็นสำคัญอีกต่อไป แต่มาให้ความสำคัญกับความสุขในมิติที่ไม่ใช่ตัวเงิน โดยเป็นความสุขใน 8 หมวด ได้แก่ การมีหลักประกันในชีวิต การมีสุขภาพกายใจแข็งแรง การมีครอบครัวอบอุ่น การมีชุมชนเข้มแข็ง การมีสิ่งแวดล้อมดีและทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ การมีอิสระ การมีความภาคภูมิใจ และการเข้าถึงธรรมะและการเข้าถึงธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม แม้เครือข่ายฯไม่ได้ยึดเงินเป็นเรื่องสำคัญ แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธเงิน หากแต่มีแนวคิดเชิงพยายามที่จะเปลี่ยนเงิน ให้เป็นทุนความดี ทุนทางปัญญา ทุนทางสิ่งแวดล้อม ทุนทางสังคม ทุนทางการศึกษาและวัฒนธรรม ภายหลังจากข้อคิดความคิดเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนวิจิตรและโลกทัศน์อย่างฉับพลันด้วยหลักสูตร รพอ.ภาคประชาชนแล้ว